

T.C
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ BİLİM DALI

I ve II. DÖNEM TBMM ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ
(BİYOGRAFİLERİ VE FAALİYETLERİ)

HATİCE YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. RAMAZAN TOSUN

KONYA-2008

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hatice Yıldırım

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Hatice Yıldırım tarafından hazırlanan I. ve II. Dönem TBMM Çorum Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri) başlıklı bu çalışma 8 / 10 /2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ramazan TOSUN (Danışman)

Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

Yrd. Doç. Dr. Ferudun ATA

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	iii
ÖNSÖZ	viii
ÖZET	x
SUMMARY	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. Milli Mücadele Dönemine Kadar Çorum	1
2. Milli Mücadele Döneminde Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Çorum	4
3. I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimleri ve Çorum	8

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YER ALAN ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ

I. İSMET (EKER) BEY	12
1. Hayatı.....	12
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	13
2.1 Meclis.....	14
2.1.1 Mebusan Meclisi Üyelerinin Mebusluk Statülerinin Kaybettirilmesi	14
2.1.2 Gizli Celse Toplantıları	14
2.2 Müdafaa-i Milliye.....	15
2.2.1 Firariler Hakkında Kanun Teklifi	15
2.3 Dâhiliye.....	15
2.3.1 Nahiyeler Kanunu	15
2.4 Maliye	16
2.4.1 Osmanlı Devleti'nin Borçları	16
2.4.2 Ziraat Bankası Bütçesi	17
2.4.3 İşgalden Kurtarılmış Bölgelere Yapılan Yardımlar	18
2.4.4 Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu	19
2.4.5 Yerli Kumaş Giyilmesine Dair Kanun	19
2.4.6 İstanbul'dan Anadolu'ya Gelen Eşya'dan Gümrük Vergisi Alınması.....	20
2.4.7 Diğer Konular	21
II. FERİD (TÖRÜMKÜNEY) BEY	23
1. Hayatı.....	23
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	24
2.1 Meclis.....	24
2.1.1 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu	24
2.1.2 Nafia Vekâleti Vekilliği Seçimleri.....	25
2.1.3 Nisab-ı Müzakere Kanunu.....	25
2.1.4 Diğer Konular	25
2.2 Milli Mücadele	27
2.2.1 Başkumandanlık Kanunu.....	27
2.3 Adliye.....	27
2.4 Maliye	28
2.4.1 Zonguldak ve Ereğli'de Bulunan Kömür Madenlerinin Ruhsatnameleri	28
2.4.2 Hazine-i Hassa'ya Ait Emlak ve Arazinin Durumu.....	28

2.4.3 Temettü Vergisi	29
2.4.4 Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü 1922 Bütçesi.....	30
2.4.5 Aşar Vergisi	30
2.4.6 İstanbul ile İlgili İdari Düzenlemeler	31
2.4.7 1920 Geçici Bütçe Kanunu.....	32
2.4.8 Memurların Emeklilik Hakları.....	33
2.4.9 Diğer Konular	33
III. DURSUN (YALVAÇ) BEY	36
1. Hayatı.....	36
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	37
2.1 Dâhiliye	37
2.1.1 Pontus Meselesi	37
2.1.2 Sansür Uygulaması	38
2.1.3 Diğer Konular	39
2.2 Maliye	40
2.2.1 Avans Kanunları	40
2.2.2 Arpaçay-Sarıkamış Demiryolu	42
2.2.3 Hayvan Vergisi	43
2.2.4 Vilayet Teşkilatı.....	44
2.2.5 Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü 1922 Bütçesi.....	44
2.2.6 Gümrük Genel Müdürlüğü'nün 1922 Bütçesi.....	45
2.2.7 İktisat Vekâleti Bütçe Görüşmeleri.....	46
2.2.8 Maliyenin İflası	46
2.2.9 Diğer Konular	47
2.3 Askerlik.....	48
2.3.1 Asker Kaçaklarının Uzaklaştırılan Ailelerinin Affı.....	48
2.3.2 Bedel-i Nakdi.....	49
2.4 Adliye.....	50
2.4.1 Hiyanet-i Vataniye	50
2.4.2 Katil İlyas ve Çetesinin Af Dilekçesi.....	50
2.4.3 Diğer Konular	51
2.5 Maarif.....	52
2.5.1 Çorum İdadi Müdüriyeti'ne Yapılan Atama Hakkında Soru Önergesi	52
2.5.2 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu.....	53
2.6 Dış Politika	54
IV. FUAT (TEK) BEY.....	55
1. Hayatı.....	55
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	55
2.1 Meclis.....	55
2.1.1 İcra Vekilleri Seçim Kanunu	55
2.1.2 Diğer Konular	56
2.2 Adliye.....	57
2.3 Maliye	57
2.3.1 Harp Kazançları Vergisi.....	57
2.3.2 Genel Muhasebe Kanunu	58
2.3.3 Zonguldak ve Havalisinde Hastaneler Açılması.....	59
2.3.4 Temettü Vergisi Kanunu	60
2.3.5 Bedel-i Nakdi Kanunu.....	60
2.3.6 Memur Harcırahları.....	61
2.3.7 Hazine-i Hassa'ya Ait Emlak ve Arazinin Durumu.....	62

2.3.8 Kibrit Tüketim Vergisi	62
2.3.9 Diğer Konular	63
2.4 Dâhiliye	65
2.4.1 İstanbul Tarafından Yapılan Antlaşmaların Geçersiz Sayılması	65
2.4.2 Diğer Konular	65
V. HAŞİM (APAYDIN) BEY	67
1. Hayatı	67
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	67
2.1 Meclis	68
2.2 Dâhiliye	68
2.2.1 İstanbul Hükümeti Tarafından Yapılan Anlaşmaların Geçersiz Sayılmasına Yönelik Kanun Teklifi	68
2.2.2 Lazistan Livasının İsmi Rize Olarak Değiştirilmesine Dair Önerge	69
2.3.3 Diğer Konular	69
2.3 Maliye	71
2.3.1 Temettü Vergisi	71
2.3.2 Sened-i Hakani ve Defteri Hakani Tabirlerinin Değiştirilmesi Yönünde Temenni Takriri	72
2.3.3 Zabitanın Vazife Esnasında Telef Olan Hayvanın Tazmini	72
2.3.4 Men-i Müskirat Kanunu	72
2.4 Adliye	73
2.4.1 İstiklal Mahkemeleri	73
2.5 Milli Mücadele	74
VI. SİDDİK (MUMCU) BEY	75
1. Hayatı	75
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	76
2.1 Meclis	76
2.2 Dâhiliye	77

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YER ALAN ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ

I. İSMET (EKER) BEY	78
1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	78
1.1 Meclis	78
1.2 Dâhiliye	79
1.2.1 İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu	79
1.2.2 Sıtma Mücadelesi Kanunu	79
1.2.3 Diğer Konular	80
1.3 Maliye	81
II. DR. MUSTAFA (ELVAN) (CANTEKİN) BEY	82
1. Hayatı	82
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri	83
2.1 Maliye	83
2.1.1 Kabotaj Kanunu	83
2.1.2 Balıkçılık	83
2.1.3 Diğer Konular	84
2.2 Sıhhiye	85
2.2.1 Eczacılar ve Eczaneler Kanunu	85
2.2.2 Tıp Fakültesinden Mezun Olacaklara İki Yıl Mecburi Hizmet Sunulması	85

2.3 Adliye.....	86
2.4 Dâhiliye.....	87
2.4.1 Köy Kanunu.....	87
2.4.2 Mübadele, İmar ve İskan Kanunu.....	87
2.4.3 Diğer Konular.....	88
2.5 Müdafaa-i Milliye.....	89
III. FERİD (TÖRÜMKÜNEY) BEY	90
1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	90
1.2 Maliye.....	90
IV. İSMAİL KEMAL (ALPSAR) BEY	92
1. Hayatı.....	92
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	93
2.1 Maliye.....	93
2.1.1 Kızılırmak Köprüsü.....	93
2.1.2 Memur Kanunu.....	94
2.1.3 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu.....	94
2.1.4 Diğer Konular.....	95
2.2 Müdafaa-i Milliye.....	95
2.2.1 Askerlere Yeni Ziraat Alet ve Edevatının Öğretilmesi Hakkında Kanun Teklifi...95	
2.3 Bayındırlık.....	96
2.3.1 Yol Mükellefiyet-i Kanunu.....	96
V. MEHMET MÜNÜR (ÇAĞIL) BEY	97
1. Hayatı.....	97
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	98
2.1 Adliye.....	98
VI. AHMET ZİYA (TONGUÇ) BEY	100
1. Hayatı.....	100
2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri.....	101
2.1 Bayındırlık.....	101
2.1.1 Ankara- Ereğli Demiryolu Hattı.....	101
2.1.2 Ergani-Diyarbakır Demiryolu Hattı.....	102
2.1.3 Diğer Konular.....	102
2.2 Maliye.....	103
SONUÇ	104
KAYNAKÇA.....	109
RESİMLER	118
EKLER	121
ÖZGEÇMİŞ.....	137

ÖNSÖZ

Türk Milli Mücadelesi; Şark Meselesi'ni çözüme amacında olan I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin, Türk halkına dayattığı şartlara karşı, Anadolu'da ortaya konulan var olma ve bağımsız yaşama hamlesidir. Mondros Ateşkesi ile Anadolu'ya yönelik tasarıların hayata geçirilmeye başlanmasının ardından Türk halkı, kendisine Mustafa Kemal gibi çığır açıcı bir lider bulacak ve Büyük Millet Meclisi gibi bir güç unsuru ortaya çıkaracaktır.

Anadolu'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ile başlayan, genelge ve kongrelerle desteklenen Türk Milli Mücadelesi; İstanbul'un işgali ve Misak-ı Milli'nin karar organı olan Mebusan Meclisi'nin dağıtılması üzerine yeni bir evreye girer. Bu gelişme üzerine Mustafa Kemal Paşa, ülkede seçimlerin yenilenecek, Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasına dair önemli bir genelge yayınlamıştır. Seçimin ardından 23 Nisan 1920'de yeni seçilen mebuslarla, İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelen mebusların katılımıyla Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Milli Mücadele'yi sonuca ulaştıracak, Anadolu'da yeni bir devlet unsuru ortaya çıkaracaktır. Görev üstlendiği 1920–1923 yılları arasında I. dönem meclis, savaşı yürüten ve kurucu meclis özelliği gösteren bir iradeyi yansıtacaktır. 1923 yılında ülkede seçimler yapılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi yenilenecek, meclis II. dönem faaliyetlerine başlayacaktır. Bu dönemde de meclis birçok yeniliği hayatla buluşturan ve Anadolu'da çağdaş hayatı yapılandıran bir işlevsel güç özelliği gösterecektir. Bu özellikleriyle de Türk tarihindeki özel konumunu alacaktır.

II. meclis ortaya koymuş olduğu faaliyetlerle, I. meclisin atmış olduğu adımı tamamlayan bir fonksiyon icra etmiştir. Kurulmuş olan devletin temellerinin inşa edilişi bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle her iki meclisin yarattığı ortak değer, Anadolu'da yeni ve modern bir hayat kurgulamıştır. Birbirini tamamlayan bu meclislerin ortaya koydukları faaliyetler Türkiye'de ilerleyen dönemde yaşanılacak olan hayatın özünü belirleyecektir.

I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclislerinin ürettiği değere, Çorum milletvekillerinin de katkıda bulunmuştur. Gerek I. dönem, gerekse II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclislerinde yer alan bu milletvekilleri, ülkenin oluşumu için gerekli olan emek ve özveriyi sunmaktan geri kalmamışlardır.

Bu çalışma, Türk Tarihinde özel bir yere sahip olan I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapan Çorum milletvekillerinin biyografi ve faaliyetlerini

içermektedir. Çorum milletvekillerinin meclis içerisinde yürüttükleri faaliyetler incelenerek, meclis çalışmalarına yapmış oldukları katkılar tespit edilmeye gayret edilmiştir.

Çalışmada I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Çorum milletvekillerinin, mecliste çeşitli konular üzerine yaptıkları konuşmalar, verdikleri kanun teklifleri ve önergeler incelenmek suretiyle görüşleri ortaya konulmuştur. Milletvekillerinin yer aldığı komisyonlar, iştirak ettikleri inceleme heyetleri, üzerlerinde bulundurdukları çeşitli üyelikler, meclis başkanvekilliğinden bakanlık vekilliğine kadar yürüttükleri görevler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ana kaynağını Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri oluşturmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi'nde yer alan milletvekillerinin şahsi dosyaları ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve Emekli Sandığı Arşivi'nde bulunan belgelere de ulaşılmıştır. Parlamento Araştırma Grubu Başkanı Sabit Demirtunç ile görüşülerek milletvekilleriyle ilgili ellerindeki mevcut dosyalar incelenmiştir. Çorum gazetesinin (1922–1926) ulaşılabilen sayıları taranarak, milletvekilleri hakkında çıkan yazılar da gözden geçirilmiştir. Dönemle ilgili tetkik eserlerden ulaşılabildiği ölçüde yararlanılmıştır.

Çalışma, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. ve II. döneminde yer alan Çorum milletvekillerini kapsadığından dolayı, iki ana bölüme ayrılmıştır. Bölümlerde ilk olarak milletvekillerinin biyografilerine yer verilerek, ardından meclis içerisindeki faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, milletvekillerinin meclis faaliyetleri alt başlıklar oluşturularak gruplandırılmış; maliye, dâhiliye, sağlık, eğitim gibi konularda milletvekillerinin görüş ve faaliyetleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Ortaya konulan bu çalışma konusunun tespit edilmesi ve çalışmanın yürütülmesi esnasında teşvik ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ramazan TOSUN'a ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi personeline teşekkürü bir borç bilirim.

Hatice Yıldırım

Konya 2008

ÖZET

Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Dünya Savaşı'nın ardından Anadolu'nun işgal edilmesiyle birlikte başlayan Milli Mücadele döneminde kurulmuştu. Anadolu'nun her yerinden gelen halkın seçtiği milletvekillerinden meydana gelen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum'da altı milletvekili ile temsil edilmişti.

1920–1923 yılları arasında görev yapan I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum ili milletvekilleri; Ferit, Sıddık, Haşim, Fuat, Dursun ve Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelerek meclise katılan İsmet Bey'di.

1923–1927 yılları arasında faaliyet gösteren II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi için yapılan seçimlerde Çorum'dan beş milletvekili seçilmişti. Bunlardan İsmet, Ferit, İsmail Kemal, Dr. Mustafa ve Münir Beylerdir. Ferit Bey'in dönem içerisinde vefat etmesi üzerine yapılan ara seçimlerde Ziya Bey meclise dâhil olmuştu.

I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan Çorum milletvekilleri mecliste çeşitli konular üzerine yaptıkları konuşmalarla, verdikleri kanun teklifleri ve önergelerle görüşlerini ortaya koymuşlardı. Milletvekillerinin yer aldığı komisyonlar, iştirak ettikleri inceleme heyetleri, üzerlerinde bulundurdıkları çeşitli üyelikler, meclis başkanvekilliğinden bakanlık vekilliğine kadar yürüttükleri görevler de bulunmaktaydı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bir taraftan dünya savaşı yaşamış bir coğrafyayı imar etmek, bir taraftan da geri kalmış bir toplumu kalkındırarak medeni değerlerle buluşmasını sağlamak gibi zorlukları biçimlendirmeye uğraşmıştı. Bu uğraş içerisinde, ülkenin birçok bölgesinden gelen milletvekillerinin ortaya koyduğu fedakârlık ve çabalara, Çorum ilini temsil eden milletvekilleri de ellerinden gelen katkıyı yapmışlardı.

SUMMARY

Turkey Grand National Assembly is established during the National Strife started after World War I, with the occupation of Anatolia. “Çorum” is represented with six deputies in Turkey Grand National Assembly which is consisted of deputies from all over Anatolia and elected by the public.

Deputies of Çorum, worked in the 1st term Turkey Grand National Assembly, between 1920 and 1923 are; Ferit, Sıddık, Haşim, Fuat, Dursun and Mr. İsmet who joined the Assembly from Ottoman National Assembly.

In the elections for the 2nd term Turkey Grand National Assembly, worked between 1923 and 1927, five deputies from Çorum are elected. They were; İsmet, Ferit, İsmail Kemal, Dr. Mustafa and Münir. Mr. Ziya joined the assemble after the demise of Mr. Ferit.

Çorum deputies had introduced their opinions with their seepches, notice of motions and proposals in the 1st and 2nd Term Turkey Grand National Assemblies. Deputies carried out different kinds of duties like; memberberships in various commissions and observation committees, and as a vice chairman of assembly and acting minister.

Turkey Grand National Assembly had dealt with the difficulties to reconstruct a geography who lived the world war and on the other side struggled to develop a backward society to bring it together with civilized values. Within this strove, deputies representing Çorum province had made contributions with other deputies coming from different regions of the country and who had produced efforts and sacrifices.

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geen eser
a.g.m.	: Adı geen makale
a.g.t.	: Adı geen tez
ARMHG	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
D	: orumlu Dergisi
ESGMA	: Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi
MMZC	: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi
ODS	: Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu
PAGA	: Parlamento Araştırma Grubu Arşivi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMGZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Ceridesi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

1. Milli Mücadele Dönemine Kadar Çorum

Orta Karadeniz ile İç Anadolu Bölgeleri arasında geçiş mevkiinde yer alan Çorum, eski çağlardan beri önemli yerleşim merkezlerinden biri durumundadır. Kaynaklarda, Çorum adının menşei ile ilgili çeşitli bilgiler mevcuttur¹. Bununla birlikte muhtemelen bölge, Bizanslılardan alındıktan sonra Alayuntlu boyundan Çorumlu oymağının buraya yerleşmesiyle “Çorumlu” ismini almıştır².

Türklerin Çorum yöresini ne zaman fethettiği kesin olarak belli değildir. Ancak 1071 Malazgirt Savaşı’ndan sonra yörenin Danişmentliler tarafından fethedildiği ve Türkmenlerce yurt ve otlak olarak kullanıldığı bilinmektedir. Çorum ve çevresi, XII. yüzyılda Anadolu Selçukluları ile Danişmentliler arasında birçok defa el değiştirmesine rağmen, uzun süre Danişmentlilerin hâkimiyetinde kalmıştır. Bu hâkimiyet, Danişmentli topraklarının Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından ilhakına kadar sürer. Daha sonra Baba-i İsyanlarından oldukça etkilenen yöre, 1243 Köseadağ Savaşı’ndan sonra Anadolu’yu istila eden Moğolların nüfuzu altına girmiştir. Anadolu’da Moğol nüfuzu zayıflamaya başlayınca, bölge önce Eretnaoğulları’nın, ardından da 1360’larda Amasya’daki Emir Hacı Şadgeldi’nin idaresine geçmiştir³.

Kadı Burhaneddin’in Eretna Beyliği topraklarını ele geçirmesi, bu yörede Osmanlılar ile Kadı Burhaneddin’i karşı karşıya getirmiş, Çorum yakınındaki Kırkdilim mevkiinde yapılan savaşta Osmanlılar yenilgiye uğramıştır⁴. Ancak Kadı Burhaneddin’in 1398’de Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman’a yenilip beyliğinin ortadan kalkmasından sonra, ona

¹ Kaynaklarda Çorum isminin Cürümlü, Çorlu, Çevrim ve Çoğu Rum’dan geldiği yönünde çeşitli bilgiler yer almaktadır. Ancak bu bilgilerin bilimsel bir dayanağı bulunmamaktadır.

² Kamil Şahin, “Çorum Adının Menşei”, **Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu** (ODÇS), Çorum 2006, s.27-32; Nazmi Tombuş, “Kentimiz Niçin Çorum Diye Anılmış”, **Çorumlu Dergisi** (ÇD), S.56, 1946, s.1637-1639; Yılmaz Kurt, “Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu, C.LIX, S.224, Ankara 1995, s.76-77.

³ İlhan Şahin, “Çorum”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul 1993, s.374; Geniş bilgi için bkz., Şerif Korkmaz, **Çorum’un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s.18-23; **Çorum İl Yıllığı 1973**, s.5-9; Tayyar Anakök, **Çorum Tarihi**, 1950, s.31-38,48-50, M. İhsan Sabuncuoğlu, **Çorum Tarihine Ait Derlemelerim**, Kısım I, Çorum 1971, s.10-20.

⁴ Kırkdilim mevkiinde yapılan savaş için bkz. Süleyman Köstekçiöğlü, “Yıldırım Bâyezîd-Kadı Burhaneddin Ahmed’in Çorum’daki Muharebeleri”, **ÇD**, S.20, 1940, s. 602-603; “Çorum”, **Yurt Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul 1982, s.2034.; Hasan Geyikoğlu, “Çorum ve Çevresinde Osmanlı Beylikler Hakimiyet Mücadeleleri”, **ODÇS**, s.396-398; Ömür Bakırer, “Bizans Danişmend Selçuklu ve Beylikler Döneminde Çorum”, **Çorum Tarihi**, (Haz. 5. Hitit Festivali Komitesi), Çorum 1990, s.63.

bağlı bütün yöreler ve bu arada Çorum da Osmanlı idaresine girerek, Amasya'da bulunan Şehzade Çelebi Mehmet'in yönetimine bağlanmıştır⁵.

XV. yüzyıl sonları ve XVI. yüzyıl başlarında Safevi tahrikleriyle doğu bölgelerinde çıkan isyanların tesiri altına giren Çorum, 1509'daki Şahkulu İsyanı'nın önemli merkezlerinden biri durumundadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında da suhte ayaklanmalarının yoğun olarak ortaya çıktığı yerlerden biridir⁶. Ardından XVII. yüzyıl başlarında ortaya çıkan Celali İsyanlarından da oldukça etkilenen bölge, XVIII. yüzyıl sonlarında ve XIX. yüzyılda ise Çapanoğullarının nüfuz sahasında kalmıştır⁷.

XIX. yüzyılın sonlarında pek çok Osmanlı diyarında görülen Ermenilere bağlı huzursuzluklar, çok büyük oranda olmasa da buralarda da görülür. Bu tarihlerde Çorum ve civarında meydana gelen Ermeni olaylarının kaynağını 1892–1893 yıllarında olduğu gibi Merzifon Anadolu Koleji oluşturmuştur⁸.

Osmanlı Devleti zamanında Çorum, değişik şehirlere bağlanmış bir idari birim olarak karşımıza çıkmaktadır⁹. XIX. yüzyılda idari teşkilatta bazen kaza, bazen de sancak merkezi olarak düzenlenmiştir¹⁰. Tanzimat Fermanı ile idari teşkilatta meydana getirilen yeni düzenlemelerden sonra Çorum; zaman zaman Sivas, Ankara ve 1856'dan sonra da Yozgat sancağının bir kazası durumuna getirilmiştir. 1894 yılında Ankara valisinin yardımıyla tekrar sancak olan Çorum, XX. yüzyılın başlarında İskilip, Osmancık ve Sungurlu kazaları ile Ankara'ya bağlı bulunmaktaydı¹¹.

1876 yılında Kanun-i Esasisinin ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet dönemi başlamış, ilk Osmanlı parlamentosu oluşturulmuştur¹². Yapılan seçimler sırasında Çorum, Yozgat Sancağına bağlı bir kaza durumundadır. Yozgat Sancağı'ndan Mebusan Meclisi'ne seçilen beş azadan üçü müslim, ikisi gayrimüslimdir¹³. Ancak kurulan bu ilk parlamentonun ömrü uzun olmamış, II. Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi askıya alarak; ilk Osmanlı parlamentosunu dağıtmıştır. Bundan sonra padişahın, devlet içerisinde merkezi

⁵ Şahin, **a.g.m.**, s.374.

⁶ Çorum'daki suhte ayaklanmaları için bkz. H. Mustafa Eravcı, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Çorum Havalisindeki Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunları Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler", **ODÇS**, s.253–254.

⁷ Şahin, **a.g.m.**, s.374.

⁸ 1893'te meydana gelen yafta olayından sonra bölgede güvenliği sağlayamama endişesi taşımaya başlayan Osmanlı hükümeti Çorum kazasını sancağa dönüştürerek Merzifon'u Çorum'a bağlamayı tasarlamış daha sonra anlaşılabilir bir şekilde bu tasarısından geri adım atmıştır. Ahmet Kolbaşı, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Güvenlik Maksatlı olarak Çorum'un Sancak Yapılması İçin Osmanlı Devleti'nin Yaptığı Çalışma", **ODÇS**, s.437,440.

⁹ Osmanlı döneminde XV-XVIII. yüzyıllarda Çorum'un idari taksimattaki yeri için bkz. Korkmaz, **a.g.t.**,s.29-45.

¹⁰ Kolbaşı, **a.g.m.**, s.436.

¹¹ Ahmet Oğuz, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara Vilayeti (Çorum Kazası) ve İlk Osmanlı Meclisinde Ankara Mebusları", **ODÇS**, s.492–493.

¹² Necdet Hayta, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2003, s.178.

¹³ Oğuz, **a.g.m.**, s.494.

otoritesini artırdığı görülmektedir. Bunun üzerine Jön Türkler, II. Abdülhamid'in istibdadını yıkmak için gerek ülke içinde gerekse ülke dışında gizli dernekler kurarak örgütlenmeye başlamışlardır. Bu örgütlerden en güçlüsü ve sonuca varanı ise İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid yönetimine karşı başarıyla muhalefet ederek, padişaha Meşrutiyeti yeniden ilân ettirmiştir. Meşrutiyet'in ilk seçimlerinde İttihat ve Terakki büyük bir çoğunluk sağlamış ve Türk tarihinin ilk siyasi partisi olmuştur. Zamanla İttihat ve Terakki'nin karşısında birtakım partiler ortaya çıkmıştır. Bu partilerden İttihat ve Terakki'ye karşı en güçlü muhalefet yapan Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmuştur¹⁴.

İttihat ve Terakki Partisi'nin Çorum'da kuruluşuna, İdadi Edebiyat ve Fransızca öğretmeni Münif Kemal ile burada görevli bulunan Yüzbaşı Selahattin öncülük etmişlerdir. Bu partinin ileri gelenleri arasında Mebusan Meclisi ve Büyük Millet Meclisi'nde Çorum'u temsil etmiş olan İsmet (Eker) Bey de yer almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar İttihat ve Terakki Partisi'nin ülke genelinde, duruma hâkim oldukları bilinmektedir. 1908'de yapılan seçimlerde Mebusan Meclisi'ne Çorum'dan Münir (Çağıl) Bey ile Ali Osman Bey bu parti tarafından seçilerek gönderilmişlerdir. Mebusan Meclisi'nin ikinci dönem seçimlerinde yine aynı kişiler seçilmiştir¹⁵.

Abdülhamit döneminde Anadolu'daki başlıca sürgün ve ceza şehri Sinop olmuştur. İttihatçılar siyasal hasımlarını sürmek için Çorum kentini de buna eklemişlerdir¹⁶. Devrin sadrazamı Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi sebebiyle içlerinde Refii Cevad (Ulunay)'ın da bulunduğu Hürriyet ve İtilaf Partisi taraftarlarından elli kişilik muhalif bir grup, önce Sinop'a, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile de Çorum'a gönderilmişlerdir. İşte bu grup Çorum'da buldukları sürece, İttihat ve Terakki aleyhinde çalıştıkları ve propaganda yaptıkları görülmüştür¹⁷.

¹⁴ Hayta, **a.g.e.**, s.193,197.

¹⁵ Çorum İl Yıllığında Mebusan Meclisi'nin II. döneminde Münir (Çağıl) Bey ile İsmet (Eker) Bey'in seçildiği yazmakta ise de İsmet (Eker) Bey, Mebusan Meclisi'nin III. ve IV. dönemlerinde yer almaktadır. **Çorum İl Yıllığı 1973**, s. 11.

¹⁶ Cumhuriyet döneminde eski İttihatçılardan bir bölümü Ankara İstiklâl Mahkemesinde cezaya çarptırılmıştır. Bunlar arasında yer alan Hüseyin Cahit (Yalçın)'da Çorum'a sürülmüştür. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Anıların İzinde**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1977, s.27.

¹⁷ Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.14

2. Milli Mücadele Döneminde Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar Çorum

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmekle beraber, ağustosun ilk haftasından itibaren olaylar ve Almanya'nın çabası devleti savaşa katılmaya sürüklemiştir¹⁸. Dört yıl süren savaşın sonucunda yenilen tarafta yer alan devlet, Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştır. Mütarekenin maddeleri ülkenin işgali için gerekli zemini hazırlamıştır.

Mütareke sonrasında, Doğu Karadeniz bölgesinde Rum Pontus devletinin kurulmasını sağlamak için, yoğun bir çete örgütlenmesi başlamıştır¹⁹. Pontus devletinin, merkezi Samsun olmak üzere Batum'dan İnebolu'nun batısına kadar olan Karadeniz kıyısı ile Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ve biraz da Erzincan ilini kapsamaktadır²⁰. Bu dönemde Çorum'da az sayıda Rum bulunmasına rağmen, Lazarakı²¹ isimli bir şahıs başkanlığında, merkezi İstanbul'da olan Sulh ve Selamet Cemiyetinin bir şubesi kurulmuştur. Rum Pontus Cemiyetiyle ilişki kurmaya çalışan bu şube içerisinde üç de Türk yer almaktadır. Çorum'da hem kentsel hem kırsal nüfusun hemen hemen tamamının müslüman olması, Rum Pontus Cemiyetiyle dolaylı da olsa bir ilişki kurulmuş olmasına karşın, Rum çete faaliyetlerinin Çorum'a ulaşmasına engel teşkil etmiştir²².

Bu dönemde Çorum, Anadolu'da sık sık görülen çete baskılarını hissetmektedir. Örneğin seksen kişilik Kör dede çetesi Çorum ile Dersim arasında faaliyettedir, bugünkü Ortaköy kazasının Karahacıb köyünde, devletin aşarını sakladığı zahire ambarını basıp köylüye dağıtmıştır. Hamamözü yöresinde Musa Çavuş çetesi, Dörttepe yöresinde Esat çetesi, Harami boğazında Yırtma adlı çete faaliyet göstermektedir. Anadolu'da Rum çetelerinin baskısının yoğun olduğu yörelerde, bu geleneksel çeteler direniş güçlerine dönüşüyorken, Çorum'da böyle bir dönüşme olmayacaktır. Bu çeteler Süleyman Sami Bey'in mütareke dönemindeki mutasarrıflığı sırasında cezalandırılacaktır²³.

Mütareke sonrasında İttihat ve Terakki kapanıp önderleri yurt dışına gidince gerçekte örgütlü bir siyasal güç kalmamıştır. Bu gelişme ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruluşundan bir buçuk ay gibi kısa bir süre sonra henüz örgütlenmemiş bir durumdayken 4 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulması ile iktidara gelmiştir. Birinci Dünya

¹⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005, s.109.

¹⁹ İlhan Tekeli, "Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum" **Çorum Tarihi**, (haz. 5. Hitit Festivali Komitesi), Çorum 1990, s.169.

²⁰ Kenan Esengin, **Milli Mücadele'de Ayaklanmalar**, 3. Baskı, Kamer Yayınları, İstanbul 1998, s.241.

²¹ Bu isim Çorum İl Yıllığında, Yurt Ansiklopedisi'nde ve Bayram Sakallı'nın eserinde bu şekilde yer almasına karşılık İlhan Tekeli'nin makalesinde Hazarakı diye geçmektedir.

²² **Çorum İl Yıllığı 1973**, s.11; **Yurt Ansiklopedisi**, "Çorum", s.2038; Sakallı, **a.g.e.**, s.15.

²³ Tekeli, **a.g.m.**, s.169-170; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **İlk Meclis Milli Mücadelede Anadolu**, 2. Baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990, s.151-152.

Savaşı öncesinde bu partinin yaygın bir teşkilatı vardı ancak iktidarı ele geçirdiğinde, yeniden kurulan örgütü eski gücünde değildir. İttihatçı kadroları değiştirebilecek bir kadrosu da henüz yoktur. Hürriyet ve İtilafçılar Anadolu'daki asıl teşkilatlarını, iktidara geldikten sonra oluşturmaya çalışacaklardır. Bu doğrultudaki ilk uygulamaları, ülkedeki valileri ve mutasarrıfları değiştirerek örgütlenmeyi başlatmak olacaktır. Ankara'ya Muhittin Paşanın vali, onun bir kazası olan Çorum'a Sami Fethi Beyin mutasarrıf atanması da, Hürriyet ve İtilafın iktidar olması ve yeniden örgütlenmesi girişiminin bu yöredeki bir yansımasıdır²⁴. Ali Fuat Paşa'nın anılarında yer alan; “Çorum ve Kastamonu haddizatında milli davaya muhalif merkezler değildi. İstanbul hükümeti buralara kendisine sadık kalmış vali, mutasarrıf ve bir alay kumandanı ile hâkim olmaya çalışıyordu”²⁵ şeklindeki ifadeleri Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Çorum ve çevresinde yürüttüğü yapılanma faaliyetleri yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir.

Çorum'da Hürriyet ve İtilaf Fırkasının bu faaliyetlerinin karşısında yer alabilecek iki örgütlü güç bulunmaktadır. Bunlardan birincisi eski ittihatçılar, ikincisi ise Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulmuş “İhtiyat Zabitleri Cemiyeti” dir.

İttihat ve Terakki Partisi Birinci Dünya Savaşının sonunda kapanmasına rağmen, bu partinin bir uzantısı niteliğindeki, Çorum'un geleneksel kurumu “hanedan odaları” varlıklarını sürdürmüşlerdir²⁶. İttihatçılardan Gökeşmeoğlu (Mahmut) Mehmet'in ve Kürkcüoğlu Galip'in odaları, Çorum'da savaş sonrası siyasal kararların oluştuğu yerler niteliğini kazanmıştır.

Çorum'da ilk Kuva-yı Milliye direnişinin örgütlenmeye başlaması, 1919 yılı mayıs ayından sonra olmuştur denilebilir. Örgütlenmenin başlangıcında iki önemli neden üst üste düşmektedir. Nedenlerden birincisi, Hürriyet ve İtilafçı Sami Fethi'nin 6 Nisan 1919 tarihinde başlayan mutasarrıflığı ve giriştiği eylemleri, ikinci ise 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi başlatmak için giriştiği çabalarıdır.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından sonra, Çorum'un çevresindeki yerleşmelerde, bu şehri yakından ilgilendiren gelişmeler olmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktuktan sonra Milli Mücadele'nin örgütlenmesi sırasında izlediği Havza, Amasya, Erzurum, Sivas, Ankara güzergâhı, Çorum'a çok yakın merkezlerden geçmektedir²⁷. Bu münasebetle Çorum, takip edilen güzergâhta merkezi bir konumda bulunmasa da, ortaya konulan mücadeleye uzak kalmayacaktır.

²⁴ Tekeli, a.g.m., 170.

²⁵ Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul 2000, s.225.

²⁶ Hanedan odaları için bkz. Velidedeoğlu, **Anıların İzinde**, s.46-57.

²⁷ **Çorum İl Yıllığı 1973**, s.12; Tekeli, a.g.m., s.171.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da fazla kalmayıp, hedeflediği mücadele ile halkını buluşturmak amacıyla Anadolu'nun iç kesimlerine yönelmiştir. Bu doğrultuda önce Havza'ya uğrayacak, buradan Amasya'ya geçecektir. Onun Amasya'da bir araya geldiği arkadaşlarından Rauf Orbay da bu gelişmeler yaşanırken Anadolu'ya geçerek, 20. Kolordu Kumandanı olan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın yanına gelmiştir. Rauf Bey'in Ankara'ya gelişinin şifreli bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'nın Rauf Orbay ve arkadaşlarıyla birlikte Havza'ya gelmelerini istemiştir²⁸.

Bunun üzerine 12 Haziran'da Tosya-Osmancık-Merzifon yoluyla Havza'ya gitmek üzere yola çıkan Ali Fuat Paşa ve arkadaşları, Mustafa Kemal Paşa'nın bu sırada Amasya'ya geçmesi üzerine, Sungurlu-Çorum yolunu izleyerek Amasya'ya geçmişlerdir. Bu şehirde yapılan görüşmeler sonucunda Milli Mücadele'nin dönüm noktalarından biri olan Amasya Genelgesi hazırlanmıştır. Genelgenin hazırlanmasından sonra Ali Fuat Paşa, Çorum-Yozgat-Kırşehir yolunu takip ederek 26 Haziran 1919'da Ankara'ya dönmüştür²⁹.

Ali Fuat Paşa, Rauf Bey ve arkadaşları Amasya'ya giderken, Çorum'da bir gece Müezzinoğullarının evinde misafir kalmışlardır. Çorum'da kaldıkları sırada, Ali Fuat Paşa, Çorum'un ileri gelenleri ile konuşarak, Ankara valisinin ve Çorum mutasarrıfının tutumlarına dikkatlerini çekmiştir. Konuşmasında ülkenin genel durumu hakkında bilgi vererek, Çorumluları, Milli Mücadele'yi desteklemeye çağırmıştır³⁰.

Amasya Genelgesi'nde kararlaştırıldığı üzere ilk olarak Erzurum Kongresi gerçekleştirilmiş, ardından Sivas Kongresi'nin hazırlıklarına geçilmiştir. Bu hazırlıklar esnasında, İstanbul Hükümeti etkili olduğu yerlerde, Sivas kongresine delege seçilmesini engellemeğe çalışmıştır. Ankara'da Vali Muhittin Paşa, Ali Fuat Paşa'nın gayretlerine rağmen, Sivas Kongresi'ne delege seçilmesini önlemiştir. Ankara'nın sancaklarında ise Ali Fuat Paşa etkili olmuş, bu yörelerin delegeleri Sivas Kongresi'ne katılmışlardır. Çorum da kongreye delege gönderen yöreler arasındadır³¹. Çorum mutasarrıfının engelleme çabalarına rağmen, Mehmet Tevfik Efendi ve I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum'u temsil edecek Sâbıkzade Abdurrahman Dursun Bey, delege olarak Sivas Kongresi'ne katılmışlardır³².

²⁸ H.Rauf Orbay, "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, C.3, S.27, İstanbul 1962, s.18.

²⁹ Cebesoy, *a.g.e.*, s.89,97.

³⁰ Sakallı, *a.g.e.*, s.16; *Çorum İl Yıllığı 1973*, s.12

³¹ *Çorum İl Yıllığı 1973*, s.12; *Yurt Ansiklopedisi*, "Çorum", s.2038; Tekeli, *a.g.m.*, s.173.

³² Hikmet Denizli, *Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.104; Ramazan Tosun, "Milli Mücadele Sivas'ın Yeri ve Önemi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XII, S.34, Ankara 1996, s.78.

İstanbul Hükümeti Sivas Kongresi'nin aleyhinde çeşitli tertiplere girişmiştir. Bu tertiplerden birisinin de Ankara valisi ve Çorum mutasarrıfınca düzenlenmiştir. İstanbul'dan aldığı direktiflerle Ankara Valisi Muhittin Paşa, Sivas kongresini engelliyebilmek için önce Hacı Bektaş'a giderek Bektaşi babalarının desteğini sağlamaya çalışmıştır. Burada başarılı olamayınca Çoruma gelmiş, Mutasarrıf Sami Fethi ve Kastamonu'daki 58. Alay Komutanı Mustafa Bey ile bir tertip yapmağa çalışmıştır. Durum vali Çorum'da iken haber alınmış ve 17 Eylül'de Çorum'dan ayrılan vali, sonucunda Sungurlu ve Keskin ilçeleri arasında Hamidli Rıza Bey tarafından yakalanarak 19 Eylül'de Sivas'a gönderilmiştir. Vali Muhittin Paşa'nın tutuklanarak Sivas'a gönderilmesi üzerine, Çorum mutasarrıfı Sami Fethi Bey de Sivas'a götürülmüştür³³. Mustafa Kemal Paşa'nın Çorum halkından ziyade, Damat Ferit hükümetinin bölgedeki uygulayıcıları durumdaki vali ve mutasarrıfı kastederek "Çorum tertibi hainanesi"³⁴ diye nitelendirdiği bu gelişmenin ardından, Çorum derhal hükümetle alakasını kesmiş ve umumi kongreye tabi olmuştur.

Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye bağlılık ve kongre kararlarının kabul edildiği bildirildikten sonra Çorum'da milli faaliyetler hız kazanmış ve kasım ayı içerisinde de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İsmet (Eker) Bey'in başkanlığında kurulmuştur³⁵.

Sivas kongresinin ardından kongrece seçilen Temsil Heyeti ile İstanbul hükümeti temsilcileri arasında gerçekleştirilen Amasya Mülakatı ile Mebusan Meclisi'nin tekrar açılması kararı alınmış olup, ülke içerisinde seçimlere başlanmıştır. Çorum da 23 Aralık 1919'da yapılan seçimde, İstanbul Meclisi için iki mebus seçilmiştir³⁶. Seçimler esnasında Çorum'da Merzifon kaymakamı Mehib Bey, mebus seçilmek için müdahalede bulunmuş ancak bu girişimi sonuçsuz bırakılmıştır³⁷. Heyet-i Temsiliye ise Çorum'dan Ahmet Rüstem Bey'in mebus seçilmesini istemektedir. Yapılan seçimler sonucunda Çorum bölgesinden seçilen mebuslar, ilerleyen dönemlerde de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yine bu ili temsil edecek olan, İsmet ve İsmail Kemal Beylerdir³⁸.

Gençliğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne giren İsmet Bey, İttihat ve Terakki'nin Çorum mutemetliğini yapmış ve Sami Fethi Bey'in Çorum mutasarrıflığı sırasında bir ara

³³ Cebesoy, a.g.e., s.225-226; Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s.244; Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.555; Naşit Hakkı Uluğ, **Hemşehrimiz Atatürk**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.22,23.

³⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2005, s. 122.

³⁵ Uluğ, a.g.e., s.249; Sakallı, a.g.e., s.19.

³⁶ **Çorum İl Yıllığı 1967**, Ankara 1968, s.97.

³⁷ Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1974, s.55.

³⁸ Taha Niyazi Karaca, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004, s.225,296.

tutuklanarak Ankara'ya gönderilmiştir. İsmet Bey'in mebus olması, Çorum'daki seçimlerde eski ittihatçıların etkin olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir³⁹.

Ülkede yapılan seçimlerin ardından, İstanbul'da son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 tarihinde açılır. Bu dönemde İngilizler tarafından uygulanan baskı sonucunda Ali Rıza Paşa hükümeti istifa etmek zorunda bırakılır. Bunun üzerine 4 Mart 1920'de Mustafa Kemal padişaha, memleketin milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini bildirmektedir. Ayrıca yayınladığı bildiri ile, Anadolu'daki milli kuruluşlara telgraf çekerek İstanbul üzerinde baskı kurmalarını istemektedir. Bu baskıların etkisi görülmüş, padişah Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı sadrazamlığa getirmiştir⁴⁰.

Anadolu'dan İstanbul'a çekilen çok sayıdaki telgraf arasında, Çorum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Doktor Akif Tefvik Bey'in, Müftü Ali Hoca'nın (Kör müftü), Çorum Belediye Reisi Benderli Nuri Efendinin telgrafları da bulunmaktadır⁴¹.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin, Misak-ı Milli adlı tarihi kararını ortaya koyuşunun ardından, 16 Mart 1920'de İstanbul İngilizler tarafından resmen işgal edilecek, Mebusan Meclisi basılarak bazı mebuslar tutuklanacaktır. İstanbul'un işgali, Mebusan Meclisi'nin kapatılmasıyla Osmanlı parlamenter sistemi eylemli olarak sona ermiştir⁴².

3. I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Seçimleri ve Çorum

İstanbul'un işgali ile Milli Mücadele yeni bir evreye girmiştir. Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, seçimlerin yenilenmesi ve Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanmasına dair 19 Mart 1920 tarihinde önemli bir genelge yayınlamıştır⁴³. Bu genelgede “*Vilayetlere ve müstakil livalara ve Kolordu Kumandanlarına*”, diye başlayıp yıkılmış bir devletin yeniden kurulması, özgürlüğün elde edilmesi için, Ankara'da her çeşit yetkiyi eline alacak bir meclisin toplanacağı bildirilmiş, seçimlerin ne şekilde yapılacağı da 12 madde içinde özetlenmiştir⁴⁴. Seçimin ardından, 23 Nisan 1920'de, yeni seçilen mebuslarla, İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelen mebusların katılımıyla Ankara'da Türkiye Büyük

³⁹ Çorum İl Yıllığı 1967, s.97.

⁴⁰ Geniş bilgi için bkz., Nutuk, s. 270–273.

⁴¹ Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Başnur Matbaası, Ankara 1970, s.306; Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Kuruluşun Manevi Mimarları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972, s.119.

⁴² İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.s.53,54.

⁴³ Semih Yalçın, Türk İnkılâp Tarihi Ve Atatürk İlkeleri, (Kolektif Eser), Siyasal Kitabevi, Ankara 2004, s.181; Yavuz Aslan, TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s.16.

⁴⁴ İhsan Ezherli, Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:54, Ankara, s.26.

Millet Meclis'i toplanmıştır⁴⁵. Meclisin üye sayısı hakkında 383 ile 437 arasında değişen çeşitli rakamlar ileri sürülmektedir⁴⁶.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönemi boyunca yaşanan savaş ve rejim sorunsallarına getirilen çözüm önerilerindeki çeşitlilik, mecliste siyasal anlamda belirli gruplaşmaları da beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan gruplardan birisi ve en belirleyici olanı, Mustafa Kemal tarafından kurulan ve birinci grup olarak adlandırılan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (ARMHG)'dur. Bir yıl sonra birinci grubun karşısında İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla anılacak olan bir muhalif unsur ortaya çıkacaktır⁴⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Millet Meclisi'ni oluşturan genelgesi çerçevesinde Çorum'da da seçimler gerçekleştirilmiş ve bu ili temsilen beş kişi seçilmiştir. Bu beş kişi; Kastamonu Defterdarlığı yapmış olan 40 yaşındaki Ferit Bey, 37 yaşındaki Mülkiye Müfettişi Fuat Bey, 44 yaşındaki Davavekili Haşim Bey, 40 yaşındaki Mecitözü Belediye Başkanı Mumcuzade Sıddık Bey ve Dr. Atıf Beydir⁴⁸.

Dr. Atıf Bey, siyasi kanaatlerine uygun düşmediği gerekçesi ile mebusluktan istifa etmiştir. Seçimde bu beş kişiden sonra yer alan iki kişi de mebusluğu kabul etmediğinden, sıralamada üçüncü olarak yer alan 48 yaşındaki idadi öğretmeni ve Sivas Kongresi Çorum delegesi Sabıkkzade Abdurrahman Dursun Bey mebus olarak meclise gönderilmiştir.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldığında, mecliste Çorum'un beş mebusu bulunuyordu. Bu mebuslara, İstanbul Mebusan Meclisi'nden gelen Enbiyazade İsmet (Eker) Bey de 21 Temmuz 1920'de katılacaktır⁴⁹.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde yer alan İsmail Kemal Bey de Ankara'ya gelerek Büyük Millet Meclisi'ne katılmak istemiş ancak katılım süreci tamamlandığı ve kendisi geciktiği için kabul edilmemiştir⁵⁰.

I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne seçilen Çorum milletvekillerinden neredeyse tamamı Mustafa Kemal'in başkanlığında kurulmuş olan ARMHG içerisinde yer

⁴⁵ Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.83.

⁴⁶ Bu karışıklığın sebepleri ülkenin o günkü şartları dolayısı ile milletvekillerinin zamanında Ankara'ya gelememeleri; bazılarının seçildiği halde hiç gelememesi; bir bölümünün ise Ankara'ya geldikten sonra valilik gibi memurluklar kabul ederek milletvekilliğinden ayrılmak zorunda kalmış olmalarıydı. TBMM'nin arşivindeki resmi kayıtlara göre, milletvekili sayısı 437'dir. Seçilen 437 üyeden 378'i Meclise katılmış, bunlardan 341'i dönem sonuna kadar gelmiştir. Zira ölüm, istifa, milletvekilliğinin düşmesi gibi durumlarda boşalan yerler ara seçim yapılamamıştır. **Milli Egemenlik ve TBMM**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1987, s.48-49,151.

⁴⁷ Işıl Çakan, **II. Meclis**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1999, s.11-12.

⁴⁸ Goloğlu, **a.g.e.** s.122-124,326.

⁴⁹ **Çorum İl Yıllığı 1967**, s.172.

⁵⁰ **TBMM Arşivi**, Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:480.

almışlardır. Sadece Dr. Atıf Bey'in istifasıyla meclise katılmış olan Dursun Bey'in muhalefette bulunun ikinci grupla beraber hareket ettiği görülecektir.

Büyük Millet Meclisi'nin toplanma hazırlıkları sürerken, Ankara'nın etrafında zincirleme şekilde meclisin otoritesine karşı çeşitli ayaklanmalar da gerçekleşecektir. Bu süreçte Çorum'da Hürriyet ve İtilafçıların ilk başarısız girişimleri görülecektir. Ankara'da toplanacak meclise, mebus olarak seçildiğini ve sonradan istifa ettiğini gördüğümüz hükümet doktoru Atıf Bey, yine Hürriyet ve İtilafçılardan Kadifeoğlu Abbas ile birlikte, meclisin Ankara'da toplandığı ilk günlerde bir ayaklanma girişiminde bulunmuştur⁵¹.

Yine meclisin otoritesine karşı ortaya çıkarak, Çorum ve çevresini de etkinlik alanı içerisine alan bölgedeki önemli bir girişimde, Çapanoğlu isyanıdır. Yozgat merkezinde çıkan bu isyanı örgütleyen Çapanoğulları, Yozgat'tan başka; Mecitözü, Ortaköy, Keskin, Akdağmadeni, Köhne, Çorak, Alaca ve hatta Çorum'un kendi hükümetleri havzasına dâhil bulunduğunu ilan etmişlerdir. Bahsi geçen yerler içerisinde Alaca'da isyanın birtakım etkileri görülmekle beraber, Çorum'un isyan sahasına dâhil olmadığı kesindir⁵². Zira Çorum mutasarrıfı Cemal Bey ve Çorum halkı isyanın bölgelerini etki altına almaması için gerekli tedbirleri almışlar, birlikler oluşturarak isyanın bastırılmasına yardımcı olmuşlardır⁵³.

Milli Mücadele döneminde ülkenin birçok bölgesinde kendini gösteren meclisin otoritesine yönelik bu türden olumsuzluklar, yaklaşık bir yıl süreyle ülkeyi etkilemiştir. Varlığını ve otoritesini ülke içinde pekiştirerek bu olumsuzlukları bertaraf eden TBMM daha sonra gücünü ve enerjisini ülke bütünlüğüne karşı tehditlerin giderilmesine yöneltecektir. I. dönemi boyunca bu gayeyi elde etmeye yönelik meclis, 1920–1923 yılları arasındaki çabalarını, bağımsız bir ülke kurgusunu başararak taçlandıracaktır.

1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi seçim kararı alarak, kendini yenileme yoluna gidecektir. 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararının alınmasının, 3 Nisan 1923 tarihinde ise yeni seçim kanununun ilkelere saptanmasının ardından, 8 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal, ARMHG başkanı sıfatıyla bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede I. dönem meclisin ulus egemenliğine dayalı bir halk devleti kurduğu, yeni oluşumu sağlayacak meclisin ise ekonomik gelişme ile siyasal yapılanmayı amaç edinen bir meclis olacağı açıklanmakta; belirlenen bu ereğin siyasal bir örgüte dayalı olarak gerçekleştirileceği belirtilmektedir⁵⁴.

⁵¹ Bu ayaklanma için bkz. Tekeli, **a.g.e.** s.177; **Çorum İl Yılığ** 1973, s.12.

⁵² Yunus Nadi, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyenlar**, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.73-74.

⁵³ İsyenin bastırılması ile ilgili bkz. Cemal Bardakçı, **Anadolu İsyenları**, Berikan Yayınevi, Ankara 2001, s.125-241.

⁵⁴ Çakan, **a.g.e.**, s.27; Beyannamenin tam metni için bkz., **Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri**, C.IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.516-518.

“*Halk Fırkası*” adını alacak bu örgütlenme mecliste bulunan ARMHG’nun fırkaya dönüştürülmesi ile kurulacaktır⁵⁵.

Çorum’da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce alınan seçim kararı üzerine mayıs ayının ilk günlerinden itibaren seçim hazırlıkları başlamıştır. Temmuz ayının başlarına doğru liva dâhilinde seçimlerin sonuçlanması beklenmektedir⁵⁶.

1923 seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa, ARMHG üyelerinin seçimi kazanması için büyük çaba sarfetmiştir. Çünkü mebus adaylarının listesini kendisi hazırlamıştır. II. dönem meclisin yapısına bakılacak olunursa, bu mecliste Osmanlı Mebusan Meclisi’nden gelme 77 mebusun bulunduğu görülecektir. Birinci mecliste bulunanlardan ise 99’u ikinci dönem yeniden seçilmişlerdir. İlk defa seçilen mebus sayısı ise 121 civarındadır. İkinci meclisteki 287 milletvekilinin görev yaptığı görülmektedir⁵⁷.

II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Çorum ili beş milletvekili ile temsil edilmiştir. Bu dönemde Çorum’dan I. dönemde de bu ili temsil etmiş olan İsmet ve Ferit Bey’ler yeniden milletvekili seçilmişlerdir. II. dönem milletvekilleri arasında, yine daha önce Çorum’u Mebusan Meclisi’nde temsil etmiş olup, I. dönemde yer almayan İsmail Kemal ve Münür Bey’ler de bulunmaktadır.

Aslen Çorumlu olup, ilk mecliste Kozan milletvekilliği yapmış olan Dr. Mustafa Bey ve ilk defa mecliste yer alacak olan Ahmet Ziya Bey; Çorum’u II. dönem meclisinde temsil eden diğer milletvekilleridir. Ahmet Ziya Bey, Ferit Bey’in dönem içerisinde vefat etmesi üzerine yapılan ara seçimlerde meclise dâhil olmuştur.

II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi; Anadolu’da yaşanan hayatı, gelenekselden moderne taşıyacak bir değişimi gerçekleştirmeye dönük hamleler ortaya koyacaktır. Türkiye’yi bağımsız kılan Lozan Anlaşmasının onaylanması ve Lozan’dan kalan sorunların çözümlenmesi; devletin idari yapısının Cumhuriyet olarak belirlenmesi; hilafetin kaldırılması; geniş kapsamlı bir anayasanın kabul edilmesi gibi gelişmeler bu dönemde gerçekleşmiştir. Faaliyetlerini 1923–1927 yılları arasında sürdüren II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu süre içerisinde; birçok alanda inkılâplar gerçekleştirerek ülkeyi yeni değerlere ve standartlara yöneltecek, milleti yeni bir hayat çizgisine taşımaya çalışacaktır.

⁵⁵ Çakan, a.g.e., s.27.

⁵⁶ Çorum, 21 Mayıs 1923, S.108,s.4.

⁵⁷ Dursun Gök, **İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (1923-1927)**, Konya 1995, s.9, 11-12.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YER

ALAN ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ

I. İSMET (EKER) BEY

1. Hayatı

1877 (1293) de Çorum'da doğmuştur. Cami-i Kebir İmamı, Dersiam ve Müftü Enbiyazade Mehmet Nazif Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Çorum İbtidai Mektebi ve babasının müderris olduğu medresede tamamlamıştır. Cami-i Kebir Medresesi'nde Arabî lisan, Arabî menazıra, mantık, edebiyat, kelim, fıkıh ve hadis usullerini babasından tahsil etmiştir⁵⁸.

13 Temmuz 1899'da Çorum Livası Defter-i Hakani Kalemine devama başlamış, 1901'de geçici olarak boşalan Tapu kâtipliğine getirilmiştir. 1903'te Tapu İkinci kâtipliğine asil olarak atanan İsmet Bey, 1908'de Defter-i Kalemi Başkâtibi olmuştur. Bu görevin ardından 1912'de Liva Evkaf Memuru olarak atanmıştır. İsmet Bey, Ankara İl Genel Meclisi Daimi Encümen Üyesi iken 1 Mart 1914'te İstanbul Mebusan Meclisine Çorum'dan milletvekili seçilmiştir. I. Dünya Savaşının yenilgiyle sonuçlanması üzerine mütarekeden sonra İstanbul'dan ayrılarak memleketine dönmüştür⁵⁹.

Daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ile başlattığı Milli Mücadele içerisinde yer alan İsmet Bey, Çorum'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır⁶⁰. Osmanlı Mebusan Meclisinin son dönemi için 23 Ocak 1920'de yapılan seçimde tekrar milletvekili olarak mecliste hazır bulunarak, Misak-ı Milli'nin kabulünde etkili olmuştur⁶¹. İstanbul'un işgali ve Mebusan Meclisi'nin dağıtılıp yakalananlar Malta'ya gönderilirken, İsmet Bey İstanbul'da gizlenmiş daha sonra Yeni Dünya vapurunun kömürlüğünde saklanarak Samsuna gelmiş oradan Çorum'a geçmiştir⁶². Çapanoğullarının Yozgat isyanı sırasında Çorum'da bulunmuş ve isyanın yatıştırılmasına yardımcı olmuştur⁶³.

⁵⁸ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:103.

⁵⁹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923, C.III, TBMM yayınları, Ankara 1995, s.259.

⁶⁰ Uluğ, **a.g.e.**, s.249; Sakallı, **a.g.e.**, s.19.

⁶¹ Çoker, **a.g.e.**,259.

⁶² **Çorum İl Yıllığı 1967**, s.172.

⁶³ Bardakçı, **a.g.e.**, s.217-220.

İsyanın bastırılmasından sonra Ankara'ya gelen İsmet Bey, 22 Temmuz 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna Çorum milletvekili olarak takdim edilmiştir. İsmet Bey I. dönemden VIII. Döneme kadar Çorum milletvekilliği yapmış, 1950'den sonra politikayla ilgisini kesmiştir. 4 Ekim 1962'de Ankara'da geçirdiği bir ameliyat sonucu ölmüştür⁶⁴. Ulus gazetesinde çıkan vefat haberinde, İsmet Eker Bey için, “*Cumhuriyet devrinde C.H.P den aralıksız olarak 1950 yılına kadar Çorum Milletvekili seçilen, Atatürk ve Kurtuluş Harbi kumandanlarının yakın arkadaşlarından İsmet Eker geçirdiği ameliyat sonucu dün gece saat 02.00 de vefat etmiştir.*” ifadelerine yer verilmiştir⁶⁵. Oğlu Macit Eker babasının ölümünden sonra Ulus gazetesinde yayınlanan yazısında İsmet Bey'in İkinci Meşrutiyet Mebusan Meclisi'nde edindiği tecrübelerine dayanarak uzun müddet Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde reis vekilliği yapmış olduğunu anlatır. Çok mücadeleli ve fırtınalı geçen bu meclis devresinde kuvvetli hafızası, derin zekâsı ve geniş tecrübesi ile meclis müzakerelerini liyakatle idare ettiğini ve devam eden devrelerde arkadaşları arasında “*usul üstadı*” olarak tanınmış olduğunu dile getirir. Yazısında ayrıca babasına anılarını yazması konusunda yaptıkları ısrarlara karşılık, İsmet Bey'in “*kendisini övme*” manasının çıkarılacağı endişesi ile bunu reddettiğini belirtmektedir⁶⁶. Dört çocuk babası olan İsmet Bey, ölümünün ardından Çorum'da aile kabristanında toprağa verilmiştir.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

İsmet Bey, mecliste Tapu ve Kadastro, Mali Kanunlar, İktisat, Bütçe ve Dışişleri komisyonlarında çalışmıştır. III. toplantı yılında Bütçe Komisyonu Kâtipliğini yürütmüş, 1923'te Ziraat Bankası Yönetim Kurulu Üyeliğine seçilmiştir. II. Dönemde tekrar Çorum milletvekili olan İsmet Bey, 13 Ağustos 1923'teki seçimde meclis II. Başkanvekilliğine getirilmiştir. 29 Ekim 1923'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirildiği, Cumhuriyetin ilan edildiği ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçildiği birleşime başkanlık etmiştir. Başkanvekilliğini dönem sonuna kadar her yıl seçilmek suretiyle sürdürmüştür.

III. dönemde tekrar Çorum milletvekili seçilmesiyle 1 Kasım 1927'de yeniden Başkanvekili olan İsmet Bey, II. toplantı yılında bu görevden ayrılmıştır. IV. dönemden VIII., döneme kadar yine Çorum milletvekili olarak 14 Mayıs 1950'ye kadar parlamentodaki

⁶⁴ Çoker, a.g.e., s.260.

⁶⁵ **Ulus**, 5 Ekim 1962, s.1.

⁶⁶ Macit Eker, “Kaybettiğimiz Bir Devrimci”, **Ulus**, 24 Ekim 1962, s.2.

görevini sürdürmüştür. Bu süre içinde Bütçe, Maliye ve Gümrük-Tekel komisyonlarının başkanlığını yapmıştır⁶⁷.

2.1 Meclis

2.1.1 Mebusan Meclisi Üyelerinin Mebusluk Statülerinin Kaybettirilmesi

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920'de vilayetlere, kolordu komutanlarına gönderdiği tamiminde olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanmasını ve dağılmış Meclis-i Mebusan'dan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılabileceklerini duyurmuştur⁶⁸. Ancak bir süre sonra güvenlik sorunu nedeniyle İstanbul Mebusan Meclisi'nden Büyük Millet Meclisi'ne katılımları geciken azaların meclise kabul edilmemeleri konusu gündeme gelmiştir. İsmet Bey, bu konu hakkında verilen kanun teklifine sıcak bakmamıştır. Birinci celsenin zaptında meclisin livalardan üstün yetki ile seçilecek beşer aza ile İstanbul Mebusan Meclisi'nden katılacak mebuslardan oluşması kararının kabul edildiğini hatırlatmıştır. Gecikme meselesinin dikkate alınmış olduğuna işaretle, içtima süresinin yarısından bir gün fazla meclise gelmeyen mebusun istifa etmiş sayılacağına dair bir kanunun mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de ilk başta alınmış olunan esas karara muhalif yeni bir karar kabul edilmesine karşı çıkmıştır. Görüşmelerin ardından teklifin Kanun-i Esasi Encümenine gitmesi oylanarak kabul edilmiştir⁶⁹. Daha sonra 27 Ekim 1920 tarihli 61 sayılı TBMM kararıyla İstanbul'dan gelecek yeni üyelerin meclise kabul edilmeyecekleri kesinleşmiştir⁷⁰.

2.1.2 Gizli Celse Toplantıları

Meclisin faaliyetleri hususunda, müzakeresi gizli toplantılarda yapılan gensoru önergelerinin, neticelerinin alenen halkın düşüncesine tebliği hakkında Bakanlar Kurulu Reisi Rauf Bey'in talebini, İsmet Bey haklı bulmuştur. Bu durumun, memleketin genel menfaatine uygun olduğu düşüncesine sahip olan İsmet Bey, eğer gizli toplantılarda yapılan gensoru önergelerinin neticeleri açık oturumda ilan edilmezse, hükümetin gayet elim bir vaziyette bırakılacağına altını çizmiştir⁷¹.

⁶⁷ Çoker, a.g.e., s.260.

⁶⁸ Mustafa Balcıoğlu, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.190.

⁶⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi** (TBMMZC), C.3, Devre I, İçtima Senesi I, TBMM Yayınları, Ankara 1981, s.295,296.

⁷⁰ Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s.90.

⁷¹ **TBMMZC**, C.25, Devre I, İçtima Senesi III, s.44,46.

2.2 Müdafaa-i Milliye

2.2.1 Firariler Hakkında Kanun Teklifi

Milli Mücadele'nin en önemli sorunlarından birisi asker kaçakları ve bunların yarattığı olaylardı. Kaçak olayları özellikle I. Dünya Savaşı içinde başlamıştı. Asker kaçakları kendi memleketlerine gidip, hırsızlık, yağmacılık, her çeşit güvenlik bozucu işlere girişiyorlardı. Mondros'tan sonra kaçak sayısı büyük ölçüde çoğaldığından, Milli Mücadele'nin başlangıcında düzgün bir birliğe rastlanamıyordu. Kaçak olaylarının en büyük etkenlerinden birisi de kaçaklara ceza verilememesi, kaçak olayına ilgisiz kalınması ve sebep olanların sorumsuzluğu idi⁷². Vatan savunmasında zorluklar ortaya çıkartan firar ve bakaya olayları meclisin önemle üzerinde durduğu ve önlemler ürettiği konuların başında gelmekteydi. Bu çerçevede, Müdafaa-i Milliye Encümeni tarafından verilen firariler hakkında kanun teklifinin birinci maddesinin⁷³ müzakereleri esnasında mebuslardan bazılarının, firari ve bakaya efradının ailelerinin uzaklaştırılması hususuna karşı çıktıkları görülmüştür. Bunun üzerine söz alan İsmet Bey, ailelerinin uzaklaştırılması meselesinin o kadar büyük bir zarar olmadığı düşüncesini dile getirmiştir. Harp cepheleleri gerisindeki milyonlarca ailenin düşman ayakları altında sürüne sürüne öldüklerinin ve milletin büyük bir kısmının da perişan bir şekilde göç ettiğinin göz önünde bulundurulmasını istemiştir. İsmet Bey, bunların ailelerinin uzaklaştırılmasının, halkın içinde bulunduğu bu durumdan daha kötü olmadığını savunmuştur. Ona göre sadece emval ve hayvanlarının müsaderesi yeterli bulunacak olunursa, kesinlikle bu ceza onları uslandırmaya yetmeyecek, eskisi gibi hükümetin icrayı tesir yapamadığı yerlerde bu kişiler faaliyetlerini yürütecekler ve köylüyü de zarara uğratacaklardı. Bu kanunun daima uygulanmayacağına işaret eden İsmet Bey, kanun teklifinin aynen kabul edilmesi taraftarıydı⁷⁴.

2.3 Dâhiliye

2.3.1 Nahiyeler Kanunu

Milli Mücadele döneminde karayolları inşa ve bakımı için ihtiyaç ölçüsünde kaynak ayırmanın imkânsızlığı, Osmanlı Devleti'nden kalma bir *yapım ve finansman* sisteminin kısmen değiştirilip yeniden denenmesine sebep olmuştur. Bu sistem 1866 yılında çıkarılan Turuk-ı Muabir Nizamnamesi vatandaşlara yılda 10 gün müddetle yol inşaatında çalışmak

⁷² Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1997, s.29-30.

⁷³ Birinci maddede, "hükümetçe tayin olunan müddet zarfında dehalet etmeyen firari ve bakaya efradının haneleri tahrip ve emval ve hayvanları müsadere olunur" hususu yer almaktadır.

⁷⁴ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.46,54.

yahut karşılığını, yol inşaatına harcanmak üzere, para olarak ödemek mükellefiyetini koymuştu⁷⁵. Bu konuyla ilgili olarak meclisteki görüşmelerde Nahiyeler Kanunu'nun elli ikinci maddesinin sekizinci fıkrası⁷⁶ ile ilgili İsmet Bey, söz almıştır. Konuşmasında bedeni mükellefiyet ile nakdi mükellefiyetin hiçbir zaman ortak kabul edilmemesi gerektiği görüşünü savunmuştur. İsmet Bey'e göre, elli bin lira sermayesi olan bir adamla hayatını yevmiyesi ile idare eden bir adamın yerine getireceği mükellefiyetin bir olmaması gerekliydi. Örneğin bir nahiye dairesinde yapılacak bir müessese için her mükellef beş gün çalışacak ise amele üç gün çalışmalıdır. Ancak bu şekilde mükellefiyet konusunda adaletin sağlanacağı inancında idi. Bundan dolayı kanunun elli ikinci maddesindeki sekizinci fıkraya “*Mükellefiyeti nakdiye-i müterakkiye ve bedeniye usulüyle*” kaydının konmasıyla maksadın temin edilebileceğini belirtmiştir. Konuyla ilgili bir önerge vermiş ve fıkra encümen tarafından değiştirilmek üzere geri alınmıştır⁷⁷.

Yine İdare-i Nahiyeler Kanununun elliinci maddesinin üçüncü fıkrası⁷⁸ ile ilgili söz alan İsmet Bey, tasarruf hukukunun evrakının düzenlemesinin zor bir iş olduğunu, üstelik bunların köy heyetine veyahut nahiye heyetine birden bire öğretilemeyeceğine dikkat çekmiştir. Bir yanlışlığa mahal vermemek için söz konusu fıkranın incelenmek üzere tekrar encümene gönderilmesini teklif etmiştir. İsmet Bey'in bu teklifi mecliste oylanarak kabul edilmiştir⁷⁹.

2.4 Maliye

2.4.1 Osmanlı Devleti'nin Borçları

Mali meseleler bugün olduğu gibi tarihte de bütün hükümetleri en çok uğraştıran meselelerin başında geliyordu. Osmanlı Devleti duraklama ve arkasından gerileme dönemlerine girerken mali problemlerin çözümü bir hayli güçleşmiştir. Bu safhada zamanın yöneticileri çareyi dışarıdan borç almakta görmüşlerdir. 1875 yılında dış borçların ödeme taksiti Osmanlı Devleti'nin bütçesini aşmış ve bu durumda devlet iflas ettiğini açıklamıştır.

⁷⁵ Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980, s.272-273.

⁷⁶ Sekizinci fıkrada “*köy yollarının ıslahı ve köyleri birbirine veya iskele, istasyon, umumi yollara ve vilayet yollarına bağlayan yolların mükellefiyeti bedeniye usulüyle alakadar ahaliye inşa ve tamir ettirilmesi*” esası yer almaktadır.

⁷⁷ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.99,101–102.

⁷⁸ Üçüncü fıkrada, “*Kabul olunan tahrirler ve yürütülen intikal ve taksim muamelatı merkez memurluğunca badettetik senedat-ı verildikten sonra nahiye, tapu ve vergi kayıtlarına nakilleri yapılır*” hususu yer almaktadır.

⁷⁹ TBMMZC, C.28, Devre I, İçtima Senesi IV, s.119,120.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti kırk iki defa borç almıştır⁸⁰. Bu doğrultuda mecliste 1920, 1921, 1922 seneleri borçları ile ilgili kanun teklifi hakkında söz alan bazı milletvekilleri, Osmanlı Devletinin borçlarının da ödenmesi için kanuna bir ilave yapılması önerisinde bulunmuşlardır. İsmet Bey, bu öneriye sıcak bakmamıştır. Kavgasını henüz sona erdirmeyen yeni Türkiye Devleti'nin harb bütçesindeki geliri masraflarına denk gelmezken, bu borcu bu bütçeye ilave etmenin imkânı olmadığını savunmuştur. Yine bazı milletvekillerinin 1921, 1922 senelerinde alınmış paraların 1923 senesinde ödenmesi konusunda getirdikleri eleştirilere ise İsmet Bey katılmamıştır. Bu borçların ödemesini harb bütçesi içerisine dâhil eden Maliye Vekâleti'nin takdir edilmesi gerektiği düşüncesine sahipti⁸¹.

2.4.2 Ziraat Bankası Bütçesi

1920'ler Türkiye tarımı, köylü ailelerin %20'sinin üretim araçlarından yoksun bulunduğu, üretim araçları olan aileler açısından aile başına bir karasabanın bile düşmediği ve tarım makinelerinin toplam tarım aletlerinin ancak %1'ini oluşturduğu geri bir teknik temele dayanıyordu. Bu dönemde tarımda makineleşmeyi teşvik edici bir takım girişimlerde bulunulmuştur⁸². Ziraat Bankası'nın bu konuda özellikle önemli bir yeri vardı. Ziraat Bankası bütçesinin müzakeresi esnasında İsmet Bey, bankanın elinde bulunan küçük tamirhanelerin durumu ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Ziraat Bankası'nın elinde elli dokuz kadar tamirhane bulunduğunu, hatta bunlardan birisinin de Çorum'a geldiğini belirtmiştir. Ziraat makinelerini işletecek makinistlerin yetiştirilmesi için bütçeye Ankara Ziraat Mektebi'nde bir yer hazırlanması için ödenek konulduğunu ancak makinistlerin sene sonunda sınıflarından çıkacaklarını, bu nedenle de o sene için nakliye vasıtalarını dikkate alarak yeni bir düzenleme yapılması gerektiğini vurgulamıştır. O, bankanın elindeki elli dokuz tamirhanenin, merkezini Anadolu'da ziraat vasıtaları yüksek olan yerlere taksim edilecek şekilde dağıtılması suretiyle bu sorunun çözülebileceği inancındaydı⁸³.

⁸⁰ Semih Yalçın, "Osmanlı Dış Borçları", **Askeri Tarih Bülteni**, S.38, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.50; Geniş bilgi için bkz., İ. Hakkı Yeniay, **Osmanlı Borçları Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1964.

⁸¹ **TBMMZC**, C.28, Devre I, İçtima Senesi IV, s.120,131-132,133.

⁸² Oya Silier, **Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1929)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul 1981, s.18-19; Ziraat Bankası için bkz., Yusuf Saim Atasagun, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul 1939.

⁸³ **TBMMZC**, C.21, Devre I, İçtima Senesi III, s.242,250.

2.4.3 İşgalden Kurtarılmış Bölgelere Yapılan Yardımlar

Büyük Taarruz'da yenilgiye uğrayan Yunan ordusu geri çekilişi sırasında Batı Anadolu'da geçtikleri yerleri harabeye çevirdi. Yunanlıların Anadolu'yu terk ederken verdikleri zarar bekli de işgal süresince verdiklerinden çok daha büyük oldu. Büyük taarruz sonrası ortaya çıkan olumsuz manzara karşısında TBMM ve hükümeti, bütün imkânlarını seferber ederek bölgenin sorunlarıyla ilgilenmek ve acilen tedbirler almak zorunda kalmıştır⁸⁴. Düşman işgalinden kurtarılmış bölge ahalisinin çektiği sıkıntıları biran evvel gidermek, tahrip olan alanları imar ve inşa etmek amacıyla bazı yardımlar gerçekleştirilmiştir⁸⁵. İşgalden kurtarılmış bölgelerde bulunan ihtiyaç sahiplerine, ileride geri ödenmek şartıyla tohumluk, erzak ve diğer gereçler için beşyüzbin lira verilmesi hakkında kanun teklifi sırasında söz alan İsmet Bey, konuyla ilgili farklı bir noktaya temas etmiştir. İsmet Bey, yardım yapılmasına karşı olmamakla birlikte mali durumunda göz önünde bulundurulmasını istemekteydi. Ona göre her hangi bir mesele için ödenek talep edildiği zaman öncelikle Maliye Vekili'nin bu parayı temin edip edemeyeceğini açıklaması gerekiyordu. Eğer Maliye Vekili bu parayı temin ederim derse, bunun üzerine ödeneğin münakaşasının yapılması gerektiğini savunan İsmet Bey, aksi takdirde bunun mali muameleleri karıştırmaktan başka bir işe yaramayacağını altını çizmiştir. Daha önce başka bir konu ile ilgili bin liralık bir havale verildiği halde karşılığı olmadığından dolayı ödenemediğini hatırlatmıştır⁸⁶.

İşgalden kurtarılmış bölgelerle ilgili bir diğer mesele de emekli, yetim ve dulların maaşı konusudur. Yedinci Avans Kanunu'nun dördüncü maddesinde; düşmandan kurtarılmış yerlerde emeklilerin, yetim ve dulların maaşlarının, eskisi gibi ödenmesi teklif edilmiştir. İsmet Bey, bu konuda kurtarılmış illerin mebuslarının adalet hissiyle hareket ettiklerini ancak yetim ve dullara para vermeyi düşünürken bu paraların nerden alınacağını da hesap edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İşgal altındaki vilayetleri kurtarmak için eşlerini ve babalarını kaybeden yetim ve dullardan bu paranın alınacağına işaretlerken, adalet dağıtılırken menşeinin aranmasının gerektiğini belirtmiştir. İsmet Bey'e göre, özellikle işgal zamanında İstanbul Hükümeti'nin verdiği paraya razı olarak İstanbul'da kalanların bu kanundan yararlanmalarına izin verilmemeliydi⁸⁷.

⁸⁴ Bünyamin Kocaoğlu, **Kurtuluşun Kuruluşu Batı Anadolu'da TBMM Yardımları**, Değişim Yayınları, İstanbul 2008, s.65-66.

⁸⁵ Rıdvan Akın, "Birinci Meclis'in Sosyal Politika Gündemi ve Milli Mücadele Döneminde Türk Halkının Sosyo-Ekonomik Durumu", **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.120.

⁸⁶ **TBMMZC**, C.24, Devre I, İçtima Senesi III, s.479,486.

⁸⁷ **TBMMZC**, C.25, Devre I, İçtima Senesi III, s.377,381.

2.4.4 Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, savaş koşullarının dayattığı fiili durum nedeniyle temel olarak köylülere yüklenmiş bulunan askeri malzeme nakliyatı sorumluluğunu tüm toplumsal kesimlere yaymayı ve nakliyatı bedel karşılığı yaptırmayı hedeflemiştir⁸⁸. Bu maksadı gerçekleştirmek içinde Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu hazırlamıştır. Askeri ulaştırma yükümlülüğü geçici bir gelir kanundur. Sadece 1922 yılında ve bir defaya mahsus olmak üzere alınmıştır⁸⁹. Bazı milletvekilleri yeterince fedakârlıkta bulunmuş olan köylülerin bu mükellefiyetten istisna tutulmasını önermesi üzerine söz alan İsmet Bey, encümeninde aynı şeyi düşündüğünü ancak bunun mümkün olmadığını izah etmiştir. Mükellefiyeti nakliye mecburiyetinin kaldırılması için iki milyon liranın gerektiğine işaretler, bu miktardan az bir paranın toplanmasının maksadı temin etmeyeceğini, bunun için de istisna kabul edilmediğini açıklamıştır⁹⁰.

2.4.5 Yerli Kumaş Giyilmesine Dair Kanun

Yerli malı kullanımını artırmak amacıyla yerli kumaş giyilmesine dair kanun hazırlanmıştır. İsmet Bey, yerli kumaş giyilmesine dair kanun teklifinde yer alan yerli kumaş kullanmayan memurların ilk defasında bir maaşının kesilmesi tekrarı halinde ise vazifesine son verilmesi esasını doğru bulmamıştır. Kanuna ceza şeklinde yaptırım gücünün konulmasının uygun olmayacağı görüşünü savunmuştur. Bu kanunla İktisat Vekâleti'nin memurlara bir mecburiyet yüklerken, aynı zamanda üreticilere de himaye hakkı tanımış olmasını eleştirmektedir. İsmet Bey, İktisat Vekâleti'nin yerli kumaş giyilmesini mecbur ettikten sonra ihtiyaca yetecek miktarı da sağlaması gerektiğine ancak kanunda buna dair bir kayıt bulunmadığına işaret etmiştir. Bu kanunda ceza şeklinde bir yaptırım uygulamak yerine sanayi sahiplerine kâfi derecede kumaş hazırlatarak, memurlara da bu kumaşları bedelleri taksitle veya peşin alınmak suretiyle verilerek bir yaptırım gücü uygulanabileceği düşüncesine sahipti. Bunun dışında bir yaptırım gücü uygulanmasını ise uygun bulmamıştır. Konuşmasının devamında İsmet Bey, yabancı dokumalar hususunda da iki noktaya temas etmiştir. İlk olarak yabancı dokumaları yerli ürün diye satan bayi ve tüccarların bulunduğu işaret ederek; bunları yapanların cezalandırılması gerektiğini dile getirmiştir. Ardından İktisat Vekâleti'nin ülkeye girişi esnasında yabancı ürünleri sıkı bir denetime tabi tutmasını istemiştir⁹¹.

⁸⁸ Akın, a.g.e., s.244.

⁸⁹ Mehmet Evsile, "Kurtuluş Savaşı'nda Askeri Nakliye Hizmetleri", **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yenigün Yayınları, Ankara 2002, s.206.

⁹⁰ TBMMZC, C.18, Devre I, İçtima Senesi III, s.214,224.

⁹¹ TBMMZC, C.11, Devre I, İçtima Senesi II, s.13,16-17.

2.4.6 İstanbul'dan Anadolu'ya Gelen Eşya'dan Gümrük Vergisi Alınması

Milli Mücadele döneminde Anadolu iktisadiyatını İstanbul malları karşısında çöktürmemek için iç gümrük uygulaması gerçekleştirilmiştir. Mudanya Mütarekesi'nin ardından da müttefik işgali barışa kadar devam etmiştir⁹². İstanbul'un idare olarak Anadolu'ya katılmasıyla birlikte bazı milletvekilleri, İstanbul'dan Anadolu'ya gelen eşyadan ikinci defa gümrük vergisi alınmamasına dair önerge vermişlerdir. İsmet Bey, ise bu önergeye sıcak bakmamıştır. İstanbul'un işgali dolayısıyla Anadolu'ya gelecek eşyadan gümrük alınması hakkındaki kararın devam etmekte olduğunu hatırlatan İsmet Bey, İstanbul'un Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katıldığını ancak işgal durumunun devam ettiğine dikkat çekmiştir. Bu meselenin esaslı bir surette çözülmesi gerektiğini ileri sürerek, önergenin oya konulmamasını teklif etmiştir⁹³.

İstanbul'un idari olarak Anadolu'ya bağlandığı dönemde gümrükle ilgili yeni bir uygulama getirilmiştir. Refet Paşa Ankara hükümeti adına İstanbul yönetimini devraldıktan sonra, geçici bir gümrük rejimi yürürlüğe koymuştur. Bu hoşgörülü ortamdan yaralanan bazı çevreler çok miktarda buğdayı una çevirerek iki milyon lira kadar kar elde etmişlerdir. İçlerinde TBMM üyelerinin de bulunduğu bir şirketin bu işin içinde bulunduğu iddia edilmiştir⁹⁴. İstanbul'da teşkil edilen bir şirket ve İstanbul'a gelecek un ve buğdayların gümrük vergisi ile ilgili kanun teklifinin neden Muvazene-i Maliye Encümenine uğramadığı hakkında izahat verilmesine dair önerge üzerine söz alan İsmet Bey, kurulan şirketlerin meşru olduğunu, üstelik şirketlerin kontrolünü yapan nezaretlerin mevcut bulunduğunu ifade etmiştir. Bu konuda meclisi yanılmanın söz konusu olmadığını belirtmiştir. İstanbul'da şirket kurmuş olan mebuslarında müteşebbis olabileceklerine, Yunanlıların yaptığı işleri Türklerin yapmamasını gerektiren bir sebep olmadığına işaret etmiştir. İsmet Bey, memleketin iktisadi çalışmalar olmadan yaşayamayacağına ve herkesin çalışması gerektiğine inanmaktaydı. Şirketlerin çalışıp kazandığına ve bu kazancın aynı zamanda memleketin kazancı olduğuna vurgu yapmıştır⁹⁵.

⁹² Akın, **a.g.m.**, s.118.

⁹³ **TBMMZC**, C.28, Devre I, İçtima Senesi IV, s.162,163.

⁹⁴ Akın, **a.g.m.**, s.119.

⁹⁵ **TBMMZC**, C.27, Devre I, İçtima Senesi III, s.546,547.

2.4.7 Diğer Konular

Malatya Sultansuyu Çiftliğinin satışı ile ilgili kanun teklifinde hakkında söz alan İsmet Bey, Meşrutiyet'in ardından mülkiyet hakkı milletin olan birçok araziye Hazine-i Hassa'nın Hazine-i Maliye'ye devrettiğini hatırlatmıştır. Sultansuyu Çiftliğinin de Hazine-i Maliye'ye devredilenler arasın da bulunduğunu dolayısıyla arazinin tasarruf ve mülkiyet hakkının millete ait olduğunu belirtmiştir. İsmet Bey, bu kanun teklifiyle arazinin tasarruf hakkının ortaklarına satılmak istendiğini ancak satış işleminin mevcut Arazi Kanununa uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Arazi Kanununa göre de köylü talip iken arazinin bir seneye kadar dışarıya satılamayacağını izah etmiştir. Bütün ortakların haklarının verilmesi için Arazi Kanununa “*bütün ortakların hakkına uygun olarak*” ifadesinin eklenmesini teklif etmiştir⁹⁶.

İsmet Bey, “*Jandarma efrat ve küçük zabitanın muhassesatının artırılması hakkında kanun layihasına*” taraftarıydı. Muvazene-i Maliye Encümeni olarak İstanbul'da jandarma maaşlarının çok yüksek olması sebebiyle, maaşlarda böyle bir artışa gitme zaruretini hissettiklerini izah etmiştir. Jandarma hakkında mevcut olan fena zihniyeti maaşlara 300–500 kuruş zam yapmakla kaldırma imkânı olmadığı gibi, jandarma müessesesinin görevini suiistimal eden şahısları sonuna kadar elinde tutsun manasını da ifade etmeyeceğini belirtmiştir. Ona göre jandarmanın suiistimalinin ortadan kaldırılması, jandarmanın yetiştirilmesi ile ilgili bir meselesiydi. Jandarma müessesinin, jandarmanın ıslahı için okullar açtığını ve bu okullardan mezun olanların görev yerlerine gittiklerinde orada hayatlarını temin edemedikleri zaman sorunların baş gösterdiğini savunmuştur. Bu görüşten hareketle jandarmaların hayat meselelerinin acilen temin edilmesi gerektiği inancındaydı⁹⁷.

Yirmi milyon lira avans verilmesine dair kanun layihasının müzakeresi esnasında nakliye vasıtalarının tedariki ve ücretinden dolayı şikâyetler mebuslar tarafından dile getirilmiştir. Konu hakkında söz alan İsmet Bey, kanunların tatbik edilmediği üzerine zaman zaman şikâyetlerin meydana geldiğini, hangi kanunu hangi memur takip etmiyorsa, hangi daire uygulamıyorsa onun hakkında şikâyetname verilmesi üzerine konunun mecliste müzakere edilebileceğini hatırlatmıştır. Söz söylemekle ve senelerden beri söylenen sözlerle kanunların takibi ve kontrolünün meclis tarafından yapılamadığını iddia etmiştir. Bundan sonra sahip oldukları yetkiler çerçevesinde kanunların takip edilmesini teklif etmiştir⁹⁸.

⁹⁶ TBMMZC, C.19, Devre I, İçtima Senesi III, s.321,332.

⁹⁷ TBMMZC, C.27, Devre I, İçtima Senesi III, s.84,95.

⁹⁸ TBMMZC, C.19, Devre I, İçtima Senesi III, s.499,503.

Bütün bütçeler üzerinde yapılan kesintilerin 1 Temmuz 1921'den itibaren yürürlükte olması hakkında Muvazene-i Maliye Encümen mazbatası İsmet Bey'e göre bir emrivakiydi. Bütçe üzerinde ait olduğu vekâlet ile encümen arasında bir madde üzerinde ihtilafın ortaya çıkabileceğine işaretler, derinlemesine incelenmeden bu şekilde emrivaki meydana getirilmesinin hatalı olduğunu düşünmektedir. Emrivaki şeklinde bir karar kabul etmenin usule ve ait olduğu vekâletin hukukuna aykırı olduğunun da altını çizmiştir⁹⁹.

Varidat Kanununun on ikinci maddesinde “*Düyunu Umumiyece yabancı tömbeki bayilerinden alınmakta olan Beyiye Resmine harb karşılığı olarak dört misli daha zam olunmuştur*” hususu yer almıştır. Bu yoldaki uygulamayı benimsediğini açıklayan İsmet Bey, buradaki maksadı, dâhili tömbekileri desteklemek ve üretiminin artırılması için yabancı tömbekilerin ağır vergiye tabi tutulması olarak açıklamıştır¹⁰⁰.

İsmet Bey, “*Encümen-i Müşavere-i Maliyeye Meclis'ten iki aza seçilmesine dair Maliye Vekâleti tezkeresi*”ni yeterli bulmamıştır. Geçen sene de murakabe-i maliye heyetinin alelacele seçildiğini, bu heyetin mevcut teşkilat değiştirilmeden murakabe-i maliyeye muntazam bir şekil vermesinin mümkün olmadığını bir mazbata ile meclise sunduğunu hatırlatmıştır. Bunun bir ihtisas meselesi olduğunu düşünen İsmet Bey, murakabe-i maliyeye düzen verecek bir heyet meydana getirmek için öncelikle mükemmel bir teşkilat ve bir layiha yapılmasının gerekli olduğunu savunmuştur¹⁰¹.

Mebusların senelik tahsisatının dört taksitte ödenmesine dair önerenin müzakereleri esnasında İsmet Bey söz almıştır. Konuşmasında üç sene içinde üç yüz milyon lira para ödeyen, bütçeleri temin eden halkın Sakarya Muharebesinde yaptığı fedakârlığına karşı üç milyonunun iadesine dair kanunun tercihen görüşülmesini teklif etmiştir. İsmet Bey'in bu teklifi ittifakla kabul edilmiştir¹⁰².

⁹⁹ TBMMZC, C.10, Devre I, İçtima Senesi II, s.393,401.

¹⁰⁰ TBMMZC, C.26, Devre I, İçtima Senesi III, s.239,241.

¹⁰¹ TBMMZC, C.26, Devre I, İçtima Senesi III, s.45,46.

¹⁰² TBMMZC, C.28, Devre I, İçtima Senesi IV, s.73-74.

II. FERİD (TÖRÜMKÜNEY) BEY

1. Hayatı

1294'te (1879) İstanbul'da doğmuştur. Babası Kozan Sancağı Tahrirat eski müdürü Hacı İbrahim Recai'dir. İlkokulu babasının memurluğu nedeniyle bulunduğu Kütahya'da okuduktan sonra 1893'te Fatih Rüştüyesi, 1897'de Vefa Mektebi İdadisinden mezun olmuştur.

İstanbul Bidayet Mahkemesinde kâtip olarak memurluk stajını yaptıktan sonra, 1898'de Maliye Bakanlığı'nda kâtiplik ile devlet hizmetine girmiştir. Ayrıca 1904–1911 yıllarında Darüşşafaka'da Tarih ve Özel Kitabet, 1908–1909 yılları arasında da bir yıl Vefa İdadisi Tarih Öğretmenliği yapmıştır. 1907'de Mümeyyiz Yardımcılığı, 1909'da Mümeyyizliğe yükseltelen Ferit Bey, 1910 yılında Personel Hesapları Kalem Birinci Mümeyyizi olmuştur. 1911'de Müdür Yardımcılığına getirilmiş, 1912'de de Emniyet Genel Müdürlüğü Muhasebe Müdürlüğüne atanmıştır. 1915'de Diyarbakır, 1917'de Kastamonu Defterdarlığı görevlerinde bulunmuştur¹⁰³. Bu görevde iken 17 Eylül 1919'da Kastamonu Vali vekilliği'ne getirilmiştir. Vali vekilliği sırasında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına da öncülük etmiştir¹⁰⁴. Milli Mücadele'ye destek olması nedeniyle İstanbul Hükümetince azledildiğinde, Ankara'ya geçerek Heyet-i Temsiliye'de çalışmıştır¹⁰⁵.

Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönemine Çorum'dan milletvekili seçilen Ferit Bey, 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulunmuştur¹⁰⁶. Birinci dönemin sonlarına doğru Nisan 1923'te Kastamonu valisinin azledilmesi üzerine yerine daha öncede bu ilde vali vekilliği yapmış olan Ferit Bey tayin edilmiştir¹⁰⁷. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Döneminde tekrar Çorum'dan milletvekili seçilmiş, dönem sırasında 12 Mart 1925'te İstanbul'da vefat eden Ferit Bey, evli ve iki çocuk sahibi idi¹⁰⁸.

Milli Mücadele esnasında hizmetleri bulunan Ferit Bey'in vefatının ardından, oğullarının eğitim masraflarının hükümetçe karşılanmasına karar verilmiştir¹⁰⁹. Ailesi son derece perişan ve muhtaç bir halde bulunduğu için, eşi ve iki oğluna Hidemat-ı Vataniye tertibinden maaş tahsis edilecektir. Eşine yirmi lira, oğullarına da onar lira maaş bağlanacaktır¹¹⁰. Ferit Bey'in, Maliye Bakanlığı'ndaki Hal Tercümesinde Fransızca, Arapça, Farsça ve Ermenice okuyup yazdığı; "Efal-i Fransaviye Cedavili" adında basılmış bir kitabı,

¹⁰³ Çoker, a.g.e., s.264.

¹⁰⁴ Kastamonu vali vekilliği dönemi için bkz. Erdeha, a.g.e., s.217-219.

¹⁰⁵ TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:100.

¹⁰⁶ Çoker, a.g.e., s.264.

¹⁰⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon No: 30.18., Yer No: 7.16.2.

¹⁰⁸ Çoker, a.g.e., s.265.

¹⁰⁹ BCA, Fon No: 30.10., Yer No: 74.483.8.

¹¹⁰ BCA, Fon No: 30.10., Yer No: 133.953.6.

ayrıca dört forması basılmış ve kalanı el yazısı “Tarih-i Umumi”adlı bir eseri de bulunduğu yazılıdır. Ailesi Törümküney soyadını almıştır¹¹¹.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri

Seçimlerde 72 oy alan Ferit Bey¹¹², mecliste ilk toplantı yılındaki şube seçiminde I. Şube Başkanı olmuştur. Mecliste; Maliye, Bütçe, Anayasa, Dışişleri ve Sayıştay komisyonlarında çalışmış 25 Kasım 1920’de Konya ayaklanmasının soruşturmasını yapmak üzere seçilen kurulda görev almıştır. I. toplantı yılında Maliye Komisyonunun Başkanlığını, II. toplantı yılında Bütçe Komisyonunun sözcülüğünü yapmıştır¹¹³.

Ferit Bey, mecliste birinci grup üyesi idi¹¹⁴. “*Birinci Dönem T.B.M.M. Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri Anketi*”ne katılan Ferit Bey, bu ankete vermiş olduğu cevaplarda, memleketin gelişmesinin halkın insanlık koşulları altında yaşamasına bağlı olduğu düşüncesini ortaya koymaktadır. Ona göre de bu yolda yürüyebilmek için, iç ve dış sıkıntıların sona ermesini beklemek doğru değildir. Çünkü hiçbir devletin bu gibi sıkıntılardan başını kurtarmış olabileceğinin düşünülmemeyeceği kanısındaydı¹¹⁵.

2.1 Meclis

2.1.1 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasıyla birlikte Anadolu’da yeni bir Türk Devleti’nin kurulduğu hemen herkes tarafından kabul gören bir yaklaşımdır. Osmanlı Devleti’nden farklı temellere dayanan bu yeni devlet Osmanlı’dan ayrı bir varlık olduğunu ilk olarak 1921 yılında kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ortaya koymuştu¹¹⁶. Ferit Bey, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun acilen müzakere edilmesine dair verilen önergeyi uygun bulmamıştır. Ona göre, memleketin hayati idaresinde mühim değişiklikler yapacak bir kanunun acil olarak iki gün zarfında çıkarılması doğru değildi. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili dağıtılan program üzerinde incelemelerin henüz tamamlanmadığını ifade etmiştir. Kanunun acilen görüşülmesini gerektirecek bir durumun söz konusu olmadığını, zaten birkaç toplantı sonra kanunun müzakere edileceğini hatırlatmıştır. Kanunun enine boyuna

¹¹¹ Çoker, a.g.e., s.265.

¹¹² TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:100.

¹¹³ Çoker, a.g.e., s.265.

¹¹⁴ Demirel, a.g.e., s.121.

¹¹⁵ İlk Meclis Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri Anketi, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara 2004, s.110.

¹¹⁶ Temuçin F. Ertan, “Türk Hukuk Sisteminde Çağdaşlaşma”, *Türkler*, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.372.

incelenmesi için müzakerenin sonraya bırakılmasını teklif etmiştir. Mecliste yapılan oylama sonucunda müzakerenin sonraya bırakılması hususu kabul edilmiştir¹¹⁷.

2.1.2 Nafia Vekâleti Vekilliği Seçimleri

15 Mayıs 1922’de Nafia Vekili Fevzi Bey seçim bölgesi olan Diyarbakır’a gitmek üzere 3 ay izin almıştır. Fevzi Bey dönüncüye kadar Nafia Vekâleti Vekilliği görevini sürdürecektir bir kişinin seçilmesine karar verilmiştir¹¹⁸. Nafia Vekâleti’ne Vekillik için yapılan seçimde Ferit Bey de adaylar arasında yer almıştır. Ancak yapılan oylamaların üçünde de çoğunluğun oyunu alan bir aday olmaması nedeniyle adaylıktan çekilmiştir. Ona göre üç defa yapılan seçimde çoğunluğun oyunu alamayan bir kişi, dördüncü seçimde yeterli oyu alsa bile geçici bir vekâleti üstüne alabilmesi için büyük bir cesarete sahip olmalıydı. Bu nedenle meclisin serbestçe ve istediği kişiyi büyük çoğunluk ile seçmesi için adaylıktan çekildiğini izah etmiştir¹¹⁹.

2.1.3 Nisab-ı Müzakere Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin öncelikli olarak kabul ettiği kanunlardan biriside Nisab-ı Müzakere Kanunu idi. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde üye tam sayısı ile toplantı yeter sayısının nasıl hesaplanacağı sürekli tartışma konusu olmuştur. Bu çerçevede Ferit Bey de, Nisab-ı Müzakere Kanunu’nun birinci maddesinin¹²⁰ “*Tayin eylediği miktarın iki misline tenezzül etmedikçe...*” şeklinde değiştirilmesi için önerge vermiştir. Ona göre, meclis bütün vazifeleri ihtiva ettiği için, alelâde Mebusan Meclisi azası miktarın da bulunması doğru değildi. Ancak mecliste yapılan oylama sonucunda Ferit Bey’in teklifi kabul edilmemiştir¹²¹.

2.1.4 Diğer Konular

Büyük Millet Meclisi’nin oluşumuna, devlet memurluğu görevini yürütürken, çeşitli illerden milletvekili seçilen kişilerin katılımı söz konusu olmuştur. Bu durum mecliste milletvekilliği ile memurluğun bir arada yürütülüp yürütülemeyeceği konusunda çeşitli tartışmalar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Konuyla ilgili görüşmeler esnasında söz alan Ferit Bey, Mebusan Meclisi’nin hükümleri dikkate alınacak olunursa bunların bir arada yürütülemeyeceğini ifade etmiştir. Ancak Büyük Millet Meclisi’nce henüz bu konuyla ilgili

¹¹⁷ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.290,291.

¹¹⁸ Demirel, a.g.e., s.346.

¹¹⁹ TBMMZC, C.20, Devre I, İçtima Senesi III, s.162.

¹²⁰ Birinci maddede “*her İvanın Büyük Millet Meclisinde mevcut miktarı mebusu İntihap kanununun tayin eylediği miktardan aşağıya tenezzül etmedikçe her ne surette olursa olsun vuku bulacak münhallâta yeni mebus intihap edilmeyecektir*” hususu yer almaktadır.

¹²¹ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.520,523,525.

bir karar alınmadığını da hatırlatmıştır. Konuşmasında, milletvekilinin, halk tarafından seçilmiş bir kişi olduğunu, üstelik mebusluğunu kaldıracak hiçbir kanun da bulunmadığına göre, kişi istiyorsa bir arada olmasında bir sakınca görmemek gerektiğini vurgulamıştır. Buna ilaveten Ferit Bey, milletvekilliği ile memuriyetin bir arada olmasından bir takım faydalarda sağlanabileceği görüşünü ortaya koymuştur. Olağanüstü bir durum karşısında bir yere vali gönderileceği vakit görevlendirilecek kişinin mebusluğunun düşmesi halinde, bu vazifeyi kabul edecek birinin bulunmasının zor olacağına işaret etmiştir. Meclis aynı zamanda yürütmeyi de üzerinde bulundurduğu için, kişinin mecliste kalmayı tercih edeceğini, bunun için de encümenin; valiler, müstakil mutasarrıflıklar ve kolordu komutanlıkları ile meclis azalığının bir arada olabileceği yolunda bir karar alınmasını önerdiğini belirtmiştir. Ferit Bey, bu şekilde bir karar alınırca, mecliste yer alan azalardan daha fazla istifade edileceği inancındaydı. Ancak meselenin müzakeresi alınan karar üzerine sonraya bırakılmıştır¹²².

Azay-ı kiramdan onbir kişiye izin verilmesine dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti tezkeresinin müzakereleri esnasında Ferit Bey, konuşmasına meclisin hali faaliyeti için tahsisat ve tazminat olmak üzere iki devre kabul edildiğini izah ederek başlamıştır. Tahsisat devresinde mazeretlerin belki dikkate alınabileceğini, çünkü bu devrede Heyet-i Umumiyenin toplu bir halde bulunduğunu ve bu devreye mahsus kararlaştırılan tazminatı aldıklarını izah etmiştir. Tazminat devresinde ise vazifesini yapan kişilerin, asıl devre-i içtimaiyeden hariç bulunduğu müddetteki faaliyetleri karşılığı olmak üzere tazminat aldığını açıklamıştır. Buna dayanarak da tazminat devresinde ifa edilmiş bir vazife bulunmadığına göre tazminat almaya da kimsenin hakkı olmadığını savunmuştur. Müzakerenin sonraya bırakılması hususu kabul edilmiştir¹²³.

Milli Mücadelede ülke yararına fedakârlıklar gösterenlerin İstiklal madalyası ile taltif edilmeleri hususunda Büyük Millet Meclisi'ne bir kanun teklifi sunulmuştur. Teklifi destekleyen Ferit Bey; İstiklâl Madalyasının maddi kıymeti olmamakla beraber, yaptıkları hizmetlerden iftihar duyulması gereken insanların, layıkıyla takdir edilmeyi hak ettiklerini ve madalyanın bu onuru sunacağını düşünmekteydi. Ayrıca konuyla ilgili bir kanun yapılmasının zaruri olduğunu, bu nedenle de teklifin ait bulunduğu encüme gönderilmesini önermiştir. Meclis'te yapılan oylama sonucunda kanun teklifinin ait olduğu encüme gönderilmesi kabul edilmiştir¹²⁴.

¹²² TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.154,155.

¹²³ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.289,290.

¹²⁴ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.572, 573.

2.2 Milli Mücadele

2.2.1 Başkomutanlık Kanunu

Milli Mücadele'nin en bunalımlı dönemlerinden birisi, Kütahya-Eskişehir Savaşları ile sonrası, bir başka deyişle Sakarya Savaşı öncesidir. Bunalımdan kurtuluşun tek yolu, Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun başına geçmesi olarak görülmüştür. Başkomutanlık Kanunu ile Mustafa Kemal Paşa'ya verilen görevin niteliği; kanunun gündeme her gelişinde eleştirilere yol açmıştır. Üç aylık bir yetki kullanımı halinde çıkarılan bu kanun, savaş şartlarının ortadan kalkmaması sebebiyle birkaç defa daha üç aylık sürelerle yenilenecek, sonra ise süre sınırı ortadan kaldırılacaktı¹²⁵ Bahsi geçen Başkomutanlık Kanunu'nun üç aylık bir süre için tekrar uzatılmasına dair meclise sunulan tekliflerden birini Ferid Bey ve kırk üç arkadaşı vermişlerdir. Kanun teklifinde meclisin milli davamızı iyi bir sonuca ulaştırması için kabul ettiği önemli tedbirler arasında yer alan Başkomutanlık Kanunu'nun uzatılan süresinin son bulmakta olduğu belirtilmiştir. Başkomutanlık vazifesinin Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesini gerektiren sebepler geçmiş olmadığından dolayı sürenin üç ay daha uzatılması istenmiştir. Ayrıca bu işin süratle ve iyi niyetle neticelendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır¹²⁶.

2.3 Adliye

Hiyanet-i Vatanîye'den mahkûm İlgınlı İbrahimoglu Mevlüd hakkındaki verilen hüküm ile ilgili evrakın gönderildiğine dair Adliye Encümeni mazbatasının müzakereleri esnasında bazı mebuslar tarafından Konya hadisesinin mahiyetinin tam olarak bilinmediği iddia edilmiştir. Ferit Bey, Konya hadisesini incelemek üzere gönderilen heyette yer alması sebebiyle yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. Gönderilen heyetin vazifesini yerine getirdiğini ve hazırladıkları raporu Riyaseti Celileye takdim ettiklerini belirtmektedir. Tetkikat neticelerini meclise de arz edeceklerini ancak o zaman tetkikatın tam ya da noksan olduğunun söylenebileceğine işaret etmiştir. Ona göre, körü körüne heyetin vazifesini yapmamış olduğunun söylenmesi büyük bir insafsızlıktı. Konuşmasının devamında, hükümette bazı memurların kötü idarede bulunmasının hiçbir ferde isyan hakkı tanımadığını ayrıca kötü idareden istifade ederek isyan edenlere de hafifletici sebepler gösterilmemesi gerektiğini dile getirmiştir¹²⁷.

¹²⁵ Ahmet Emin Yaman, "Başkomutanlık Kanunu", *Atatürk Yolu*, C.3, S.9, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1992, s.85,93.

¹²⁶ *TBMMZC*, C.16, Devre I, İçtima Senesi II, s.202.

¹²⁷ *TBMMZC*, C.10, Devre I, İçtima Senesi II, s.365,371-372.

2.4 Maliye

2.4.1 Zonguldak ve Ereğli’de Bulunan Kömür Madenlerinin Ruhsatnameleri

Zonguldak ve havalisi her şeyden önce sahip olduğu kömür rezervleri sebebiyle, işletmeye açıldığı 1848 yılından itibaren işgalci ve sömürgeci devletlerin ilgi alanına girmektedir¹²⁸.

1920 yılı içerisinde, yeni kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi’nin ikinci başkanı ve adliye vekili olan Celalettin Arif Bey’in, Ereğli kömür havzasında maden arama ve işletme imtiyazını 1919 yılında İtalya’ya giderek Terni şirketine %10 hisse karşılığında devrettiği öğrenilmiştir. 1920 Eylül’ünde, savaş halinde bulunduğumuz İtalyanlara ait 25 kişilik bir grup, maden imtiyazını işletmek üzere Ereğli’ye gelmiştir¹²⁹. Olay mecliste uzun tartışmalara yol açmıştır. Bu olaya kayıtsız kalmayan Ferit Bey’de İlisu havzası dâhilindeki maden işletme ve şimendifer inşası ruhsatnamesinin geçersiz sayılmasına yönelik meclise bir önerge¹³⁰ vermiştir. Konuyla ilgili yaptığı konuşmasında Zonguldak ve Ereğli havalisinde bulunan kömür madenlerinin Fransızlar ve İtalyanlar arasında paylaşıldığını ifade etmiştir. İşletmenin asıl ruhsatnamesinin müslümana verilmesine karşılık daha sonra vekâlet verilmek suretiyle İtalyan şirketiyle anlaşıldığını belirtmiştir. Ferit Bey, kömür madenlerinin doğrudan doğruya araz-i miriye den veya vakfiyeden olması itibariyle hükümetin malı olduğunu ifade etmiştir. Hükümetin malı olması hasebiyle de, üç ay zarfında faal teşebbüse başlanmazsa verilen ruhsatnamelerin geçersiz sayılması gerektiğini izah etmiştir. Ferit Bey konuşmasında özellikle iktisadi bağımsızlığa vurgu yapmıştır. Harbi Umumi’nin doğrudan doğruya bir iktisat muharebesi olduğunu belirterek, Sevr muahedesi incelenirse, istiklalimizi yikan maddelerin sırf iktisadi meselelerden meydana geldiğinin açıkça görüleceğini dile getirmiştir. Ona göre bir milletin istiklali ancak iktisadiyatındaki istiklaliyle ölçülebilirdi¹³¹.

2.4.2 Hazine-i Hassa’ya Ait Emlak ve Arazinin Durumu

Tanzimat’ın ilanından sonra alınan bir kararla padişaha ait bütün gelir kaynakları Maliye Hazinesi’ne aktarılmıştır. Sultan Abdülhamid’in tahta çıkmasıyla birlikte Maliye Hazinesi’ne devr olunmuş olan emlak-ı hümayunun tamamı bu dönemde yine Hazine-i

¹²⁸ Ali Sarıkoyuncu, “Zonguldak ve Havalisinin Milli Mücadele’de Ekonomik ve Stratejik Bakımdan Önemi”, **Atatürk Yolu**, C.2, S.8, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991, s.683.

¹²⁹ Korkut Boratav, **100 Soruda Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974, s.41.

¹³⁰ Bu önergede, İlisu havzası dâhilindeki maden işletme ve şimendifer inşası ruhsatnamesinin 1314 tarihin de Notacı Emin Bey’e verilip muhtelif tarihlerde ve 1326 tarihinde ruhsatnamenin süresinin üç sene daha uzatılmış olduğu belirtilmektedir. Ruhsatnamenin süresi son bulduğu halde Şurayı Devletçe yabancı tesirinde verilen karar üzerine gerek Emin Bey’in mirasçıları gerekse Celaleddin Arif Bey tarafından işletilmesi için Terni kumpanyası başmühendisi Mösyö Biyenkotto’ ya vekâlet verildiği açıklanmaktaydı.

¹³¹ **TBMMZC**, C.8, Devre I, İçtima Senesi II, 398–399,433.

Hassa'nın idaresine alınmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Hazine-i Hassa'nın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle emlak-ı hümayunun bir kısmı tekrardan Maliye Hazinesi'ne devredilmiştir¹³². Milli Mücadele döneminde yaşanan mali sıkıntı çerçevesinde Maliye Vekaleti Hazine-i Hassa'ya ait emlak ve araziden yararlanmak istemiştir. Hazine-i Hassaya ait bulunan emlak ve arazi muameleleri tasarrufiyesine dair kanun teklifinin mecliste müzakeresi esnasında söz alan Ferit Bey, gerek eskiden beri Hazine-i Hassaya ait olan gerekse hukuken halkın fakat şeklen Hazine-i Hassaya ait bulunan emlakın hiç birisinin satılmasına taraftar değildi. Konuşmasında Hazine-i Hassaya ait emlakın önemli bir kısmının milli sınırlarımız dışın da kaldığına ve Maliye Vekâleti'ne bu emlaki satmak üzere izin verilmesi halin de ileri de bir takım hukuki meselelerin ortaya çıkacağına dikkati çekmiştir. Ona göre bu gelecekte çözülmesi gereken mühim bir meseleydi ve Maliye Vekili'nin bu emlak ve araziye geçici olarak idare etmesi uygundu. Müzakere sonucunda yapılan oylamada teklif kabul edilmiştir¹³³.

2.4.3 Temettü Vergisi

Savaş döneminin başlangıcında özellikle Sakarya Meydan Muharebesine kadar olan dönemde daha çok mevcut vergilerin oran ve miktarı üzerinde değişiklikler yapılarak vergi gelirleri artırılmaya çalışılmıştır. Gelir artırıcı değişikliklerin en önemlisi Temettü Kanunu ile yapılmıştır¹³⁴. Temettü Vergisine beş misli zam yapılması teklifine, mecliste bazı mebusların itiraz etmesi üzerine Ferit Bey, bu oranda zam yapılmak istenmesinin nedenini encümen adına meclise açıklamıştır. Temettü Kanunu'nun icar (kira parası) üzerine tesis edilmiş bulunduğunu, bu nedenle de tamamıyla adalete uygun bir kanun olmadığını belirtmiştir. Encümenin bu kanunu kabul etme mecburiyeti hissettiğini çünkü memleketin kurtarılması için her şeyden evvel bütçeyi denkleştirmek ve ihtiyaca karşılık gelecek meblağı temin etme ülküsü içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Ferit Bey, konuşmasının devamında yapılan zammın aslında çok olmadığını izah etmiştir. Temettü Vergisini beş misline vardırarak beraber, bir taraftan da yüzde iki buçuk ve yüzde on hesabıyla alınmakta olan harp vergisi ile vilayet hissesinin de tahsis edilmeyeceğini, böylece beş mislinin belki üç misline indiğini açıklamıştır. Bu nedenle de maddenin aynen kabul edilmesini istemektedir. Müzakere sonucunda yapılan oylama ile madde aynen kabul edilmiştir¹³⁵.

¹³² Arzu T. Terzi, **Hazine-i Hassa Nezareti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.81,90,140.

¹³³ **TBMMZC**, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.263,

¹³⁴ Ahmet Tekin, "Milli Mücadele Bütçeleri, Vergi Politikası ve Dış Yardımlar (1919-1923)", **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.145.

¹³⁵ **TBMMZC**, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.226, 230-231.

2.4.4 Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü 1922 Bütçesi

Milli Mücadele döneminde, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü genellikle muhabere birlikleri tarafından yürütülen hizmetleri de yerine getirmişlerdir. Bu dönemde posta ve telgrafların gecikmesi hususu ise mecliste sıkça şikâyet edilen konuların başında gelmiştir. Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'nün 1922 bütçesi ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasının müzakeresi esnasında yine aynı şikâyetler dile getirilmiştir. Ferit Bey'de müzakere sırasında söz alıp, telgrafların gecikmesi hususundaki şikâyetlere katılarak; gerçekten birçok telgrafın süresinden çok sonra alındığını belirtmiştir. Bununla birlikte o başarıların imkân ile ölçüldüğü görüşünü savunmuştur. Ferit Bey, resmi telgrafların sınırlandırılması için bütçelere para konulması ve bunların ücretli çekilmesi önerilerine ise taraftar değildi. Bu şekilde olursa her dairenin bütçesine bir masraf kaydedileceğini buna karşılık Posta ve Telgraf bütçesinin gelir sütununa da bir miktar ilave edileceğini, böylece de gelirin giderini kapatıyor gibi gözükeceğine dikkat çekmiştir. Ferit Bey, Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'nün vekâlete çevrilmesi teklifini de uygun bulmamıştır. Teşkilatı aynı olduktan sonra başında uzman bir kişinin bulunmasını da bir fayda görmemiştir¹³⁶.

2.4.5 Aşar Vergisi

Toprak mahsullerinden alınan aşar, en eski vergilerden olup, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar tatbik edilmiş ve umumi devlet gelirinین ortalama dörtte birinden fazlasını teşkil etmiştir¹³⁷. Osmanlı Devleti aşar vergisini bir yıllık, iki yıllık ve beş yıllık iltizam şeklinde doğrudan toplamayı defalarca denemiş, bütün denemelere rağmen pek ilerleme kaydedilememiştir¹³⁸. 1925 yılına kadar yürürlükte kalan aşar vergisinin Milli Mücadele döneminde üç taksitte toplanması konusu mecliste müzakere edilmiştir. Ferit Bey'de bu müzakere esnasında söz alarak aşar vergisi hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. O, esasında ziraatla ilgili gördüğü aşar meselesinin, ülkede halkın üzerine yüklenmiş büyük bir yük olduğunu düşünmektedir. Buna karşılık bu gibi vergilerin değiştirilmesi için zamanın uygun olmadığını, öncelikli olarak vatanın kurtarılması gerektiğini savunmuştur. Bir vergi, değiştirildiği zaman yenisi tam olarak tatbik edilinceye kadar bir karışıklık evresinin yaşanacağına o dönem içerisinde mali ihtiyaçların bu gibi vergilerle oynamaya kesinlikle müsait olmadığına dikkat çekmiştir¹³⁹.

¹³⁶ TBMMZC, C.20, Devre I, İçtima Senesi III, s.503, 510, 511.

¹³⁷ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s.173.

¹³⁸ Erdoğan Öner, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 2005, s.302.

¹³⁹ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.123,124.

2.4.6 İstanbul ile İlgili İdari Düzenlemeler

Mudanya Mütarekesi'nin ardından Refet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına İstanbul'un idaresine el koymuştur. Osmanlı Devleti'ne *başkentlik* yapmış olan İstanbul, dört yıllık bir esaret hayatından sonra, TBMM idaresine bir *vilayet* olarak bağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği talimatlar çerçevesinde Refet Paşa İstanbul'da gerekli olan idari düzenlemeleri gerçekleştirmiştir.

İstanbul idaresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne geçmesi ile İstanbul'daki Nezaretler zaten kendiliğinden tarihe karışmış oluyordu. Burada hatıra gelen ilk sorun açıkta kalacak olan memurların yeni bir vazifeye tayin edilinceye kadar geçimlerini nasıl temin edeceği konusu olmuştur¹⁴⁰. Ferit Bey, İstanbul'da kaldırılmış olan daire memurlarına mezuniyet maaşı tahsis edilmesine dair, İstanbul teşkilatı için 3 milyon lira avans verilmesine dair kanun layihasına olumlu bakmaktaydı. İstanbul'un hala düşman askerinin işgali altında olmasına rağmen anavatana katılma hususunda büyük bir hassasiyet gösterdiğini düşünmekteydi. İstanbul halkını üç beş haini dikkate alarak hıyanetle itham etmenin doğru olmayacağını savunmuştur. Ona göre uzun yıllar devlete hizmet etmiş kişilerin kollarından tutulup sokağa atılmaları adaletli bir davranış değildi. Bununla birlikte mütarekeden itibaren İstanbul hükümetinin Anadolu hareketini imha etmek için sarf ettiği paraların hesabının sorulmasına da taraftardı. O, bu iki durumun birbirine karıştırılmamasını istemekteydi¹⁴¹. Yapılan müzakereler sonucunda İstanbul'da açıkta kalan memurlara mezuniyet maaşı verilmesi hususu meclis tarafından kabul edilmiştir.

Bu dönemde İstanbul ile ilgili bir diğer sorun şehirdeki ipotekli mülkler konusuydu. Mütareke dönemi İstanbul halkı için sıkıntılarla geçmiştir. Halk elinde avucunda ne varsa satarak hayatını devam ettirme durumuna düşmüştür. İstanbul Rumları ipotek ve rehin işlerini ticaret haline getirmişlerdir. Malını mülkünü rehine bırakarak faizle borç alma son derece yaygındır. İstanbul'da bin civarında ev rehindedir. Milyonlarca liralık Türk ve Müslüman malının Rumların eline geçmesini engellemek için borçlulara ipotekli mallarını kurtarmaları için bir yıl süre verilmesine dair kanun teklifi verilmiştir¹⁴². Ferit Bey'de İstanbul'daki ipotekli malların borçlarının ertelenmesine taraftardı. Konuyla ilgili yaptığı konuşmasında bu kanunun, borçları bulunanların borçlarını ödeyecek durumları olmadığı için ellerinde ki emlak ve emvalin ucuz fiyatla satılmasını engellemek maksadıyla yapıldığını açıklamıştır. Birçok emlakın müzayedeye çıkmasının fiyatları düşürdüğüne ve sadece İstanbul'da bini aşan

¹⁴⁰ Betül Aslan, "İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi İdaresinin Kurulması", **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.106,109,110.

¹⁴¹ **TBMMZC**, C.25, Devre I, İçtima Senesi III, s.218,219.

¹⁴² Akın, **a.g.e.**, s.267-268.

satılmayı bekleyen emlak olduğuna dikkat çekmiştir. Satılan emlaklerin ise ihale bedelinin borçları dahi ödemeye yetmediğini böylece borçlunun hem emlakinin elinden gittiğine hem de bedelinin yirmi de bir kıymetinde satıldığına işaret etmiştir¹⁴³. Borçların ertelenmesi hususu meclis tarafından kabul edilmiştir.

2.4.7 1920 Geçici Bütçe Kanunu

Savaş boyunca gelirlerin toplanması işi ve harcamalar bir bütçe olmaksızın yürütülmüştür. Harcamalar, geçici bütçe uygulamalarına benzer avans yasaları ile Maliye Vekaleti'ne verilen yetkilere dayanılarak yapılmaktadır. Amaç savunma hizmetlerinin aksamaması olduğu için, harcamalar kısıtlanmış, Maliye Bakanlığı'nın bu yetkisi Müdafaa-i Milliye dışındaki tüm bakanlıkları kapsamıştır¹⁴⁴. Mecliste Kasım ve Aralık 1920 aylarına mahsus geçici bütçe kanunu teklifi ile B.M.M. Riyaseti tezkeresinin¹⁴⁵ görüşmeleri esnasında bazı mebuslar geçici bütçelerin masrafa sebep olduğu eleştirisinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Ferit Bey masraf eleştirisine yanıt vererek; her bütçenin kendi dairesinde incelendiğini ve bu suretle de mümkün olan kısımlarda tasarrufa gidildiğini ayrıca asıl bütçe için de çalışmaların sürdüğünü belirtmiştir. Geçici bütçe kanununun kabul edilmediği gün bütün mali muamelelerin duracağına, memurların bir ay sonra maaş almalarının sorun olmayacağını fakat ordunun ihtiyacının bir gün bile beklemeyeceğine dikkat çekmiştir. Geçici bütçenin bir avans mahiyetinde olduğunu, avanslarında kanuna uygun olarak sarf edildiğini vurgulamıştır. Bu nedenlerden dolayı da geçici bütçenin kabul edilmesini istemiştir¹⁴⁶.

Başka bir oturumda, 1 Mayıs 1920 tarihinden 1 Eylül 1920 tarihine kadar devletin genel gelirene mahsus beş aylık geçici bütçe kanunu teklifinin üçüncü maddesi¹⁴⁷ ile ilgili Ferit Bey söz almıştır. Konuşmasında avans olarak verdikleri toplam miktar için biraz vekâletleri takyit etmek lüzumunu hissettiklerini belirtmiştir. Bu sayede vekâletlerin merkez teşkilat kadrolarını genişletmelerine engel olunarak; genel bütçenin takdimini hızlandırmayı planlamaktaydılar. Bir buçuk ay zarfında büyük bir ihtiyaç görülmedikçe bütçenin

¹⁴³ TBMMZC, C.29, Devre I, İçtima Senesi IV, s.211,217.

¹⁴⁴ Ahmet Emin Yaman, "Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi", **Atatürk Yolu**, C.3, S.12, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, s.427.

¹⁴⁵ Tezkerede, seferberlik ve cephe zammı kanunu gereğince verilecek 1 800 000 liranın iki aylık geçici bütçeye ilavesi hususu yer almaktadır.

¹⁴⁶ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.247,248.

¹⁴⁷ Üçüncü maddede; "Vekâletlerce şimdiye kadar yapılmış olan merkez teşkilat kadroları, muvazene-i umumiye kanunu ile beraber teklif edilecek teşkilat kanunlarının kabulüne kadar hiçbir sebep ve suretle genişletilmeyecektir" hususu yer almaktadır.

genişletilmemesinin, tasarruf noktasında önemine vurgu yapmıştır. Bu maddenin aynen kabulünü teklif etmiştir¹⁴⁸.

2.4.8 Memurların Emeklilik Hakları

Memurların emeklilik haklarıyla ilgili Milli Mücadele döneminde Osmanlı mevzuatından devralınmış olan Memurini Mülkiye Tekaüt Kanunu esas alınmıştır¹⁴⁹. Ferit Bey, Mülkiye Emeklilik Kanunu'nun değiştirilmesine (Mebusların emeklilik ve mâzuliyyet muamelelerine dair), hakkında kanun teklifi vermiştir. Kanun teklifinde Büyük Millet Meclisi azalarının aldıkları ödeneklerden kararlaştırılan aidatları genişletmek isteyenlerin Mülkiye Emeklilik Kanununa göre emeklilik hakkından yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Kanun teklifindeki diğer bir önemli husus ise devlette hizmette bulunduktan sonra mebus seçilenlerden, mebusluktan ayrılanların mebusluk süreleri, hizmet sürelerine zam ile kendilerine mebusluk maaşının aylığı üzerinden mâzuliyyet maaşının tahsis olunmasıydı. Ferit Bey konuyla ilgili konuşmasında mâzuliyyet maaşına hak kazanmak için fiilen on beş sene hizmet etmenin şart olduğunu, on beş sene hizmet etmeyen bir kişinin, memurda olsa maaşından da, mebusluk ödeneğinden de yararlanamayacağını ifade etmiştir. Emeklilik maaşı için ise otuz sene fiili hizmette bulunmayan bir kişinin, vefatın da ailesine de maaş tahsis edilemeyeceğinden bahsetmekteydi. Herhangi bir memur iken daha sonra mebus olan bir kişinin isterse aidatlarını ödemek suretiyle bundan yararlanabileceğini açıklamıştır. Memurun maaşından başka bir dikili ağacının bulunmadığını, mecliste ifa ettikleri hizmete karşılık ödenek aldıklarını ve tek arzularının aidatlarını ödemek suretiyle emeklilik veya mâzuliyyet hakkından yararlanmak olduğunu belirtmiştir¹⁵⁰.

2.4.9 Diğer Konular

Milli Mücadelede maddi açıdan çekilen sıkıntılara rağmen, millete yararlı hizmetler yapanların ailelerine geçim sıkıntısına düşmemeleri için bütçeden ödemeler yapılmıştır. Bu çerçevede Ferit Bey ve arkadaşları da, eski Ankara valisi Reşit Bey ve ailesine maaş tahsis edilmesine dair kanun teklifi vermişlerdir. Kanun teklifi layiha encümenine havale edilmiştir¹⁵¹. Ferit Bey ve arkadaşlarının verdiği kanun teklifi uygun bulunarak Reşit Bey'in eşi ve altı çocuğuna toplam beş bin kuruş maaş tahsis olunmuştur¹⁵².

¹⁴⁸ TBMMZC, C.4, Devre I, İctima Senesi I, 57, 67.

¹⁴⁹ Akın, a.g.e., s.235.

¹⁵⁰ TBMMZC, C.29, Devre I, İctima Senesi IV, s.37,40.

¹⁵¹ BCA, Fon No: 030.10, Yer No: 5.28.22; TBMMZC, C.10, Devre I, İctima Senesi II, s.320.

¹⁵² TBMMZC, C.16, Devre I, İctima Senesi II, s.81.

Zonguldak ve havalisinde hastaneler açılması hakkında verdiği kanun teklifi üzerine Muvazene-i Maliye Encümeni hazırladığı mazbatada kanun teklifinin İktisat Vekâleti'ne havale edilmesini önermiştir. Encümenin önerisi kabul edilmeyerek kanun teklifinin müzakeresine geçilmiştir. Bunun üzerine Ferit Bey söz almış; açılacak hastanenin masrafları için ne kadar para gerektiği bilinmeden maddeyi genel olarak kabul etmenin doğru olmayacağını belirtmiştir. Ona göre bu mesele vekâletler bütçesinin toplamları üzerinde mühim bir tesir yapacaktı. Bunun için de Maliye Vekili'nin bu masrafları tayin ettirdikten sonra bu parayı bulup bulamayacağını söylemesi gerekmektedir. Maddelere geçilmeden evvel konunun doğrudan doğruya Maliye Vekiline bırakılmasına veya da Maliye Vekili'nin huzurunda müzakeresine devam edilmesi kararının verilmesini istemiştir. Maliye Vekili'nin huzurunda müzakeresi hususu mecliste yapılan oylama sonucun da kabul edilmiştir¹⁵³.

Ferit Bey, *“İstila edilen memleketlerin ahalisi ile mehcürinden 1920 senesinden itibaren emlak ve arazi vergisi ile küsuru munzammanın kabulü için 6 Mayıs 1919 tarihli kararname ahkâmının tadiline dair kanun layihası”* ile ilgili Muvazene-i Maliye Encümeni adına söz almıştır. Bu konu ile ilgili Kavanin-i Maliye Encümeni ile hükümetin görüşlerinin az çok uyduğunu buna karşılık Muvazene-i Maliye Encümenin bu görüşten bir noktada biraz uzaklaştığını açıklamıştır. Görüş ayrılığının ise hükümetin memleketleri istila edilenler ile göç edenlerden 1920 senesinden itibaren emlak ve arazi vergisini, küsuratı munzama ile beraber almayı teklif etmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Muvazene-i Maliye Encümeni ise ahaliden yalnız temettüat ile akar vergilerinin alınmasını önermiştir. Encümenin meskenden ve araziden vergi alınmasına taraftar olmadığını dile getirmiştir. Ferit Bey, istila edilen memleketlerin ahalilerinin hepsinin bir tarafa dağıldığını, bütün servetlerini kaybettiklerini tekrar döndüklerinde ise kuru bir araziye hatta hanelerini bile bulamadıklarını bu nedenle encümenin bu şekilde bir teklif sunduğunu izah etmiştir¹⁵⁴.

Yardım parası almayan efrat ailelerinin nafaka verilip geçindirilmesi hakkında kanun teklifi ile ilgili Ferit Bey, iki noktaya temas etmiştir. Bunlardan ilki eski kanuna göre yardım olarak ailelere verilmekte olan otuz kuruşun kaldırılması hususuydu. İkincisi ise yardım parası almayan efrat ailesinin iaşesinin ahali tarafından temin edilmesi meselesiydi. Yardım parası almayan efrat ailesine verilen otuz kuruş maaşın çok az olduğunu kuru ekmek bile almaya yetmediğine işaret etmiş; hükümetin bunu sırf muinsiz ailelere maaş veriyor dedirtmek için yaptığını iddia etmiştir. Bu para ile onları refaha ve saadete ulaştırmanın imkânı olmadığı gibi

¹⁵³ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.52,55.

¹⁵⁴ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, 449,452.

bir iki milyonu Muvazene-i Umumiye ye yük etmeyi de doğru bulmamıştır. Ferit Bey, bununla birlikte bütün memleketin ırz ve namusunu muhafaza için hayatını feda eden efradın ailesine bakmanın geride kalanların vazifesi olduğunu da düşünmektedir. Bu vazife, sadece devlet hazinesinden yapılan yardımla yerine getirilemeyeceği gibi vergi çıkararak ahalinin zenginine, fakirine özellikle de fukara köylünün sırtına yüklenmekle de olmayacağını savunmuştur. Meselenin Hilâiahmer gibi cemiyetler teşkil edilerek çözülmesini önermiştir¹⁵⁵.

¹⁵⁵ TBMMZC, C.12, Devre I, İctima Senesi II, s.271,277.

III. DURSUN (YALVAÇ) BEY

1. Hayatı

1873 (H.1289) yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğan Dursun Bey, Müderris Sofuoğlu Hüseyin Efendi ile Ayşe Dudu hanımın oğullarıdır¹⁵⁶. İlköğrenimini Zile'de yaptıktan sonra 1888'de Tokat Medresesi'nde Müftü Osman Efendi'den ders ve icazetname almıştır. İstanbul Erkek Öğretmen Okulunun orta kısmından 1901, Yüksek kısmından 1903'te mezun olmuştur.

1903'te Çorum idadisi tarih-coğrafya öğretmenliğine atanmıştır. 1904'te Tarım ve Fransızca öğretmenliği ertesi yıl Erzurum İdadisi Türkçe Kitabet ve tarih öğretmenliğine nakledilmiştir. 1909 Eylül'ünde Erzurum Öğretmen Okulu Müdürü olarak görevlendirilen Dursun Bey, iki yıl sonrada Amasya idadisi Müdürlüğü'ne atanmıştır.1913–1916 yılları arasında Kastamonu Sultanisi Müdür Başyardımcılığı; Malatya, Bolu idadileri, Edirne ve Erzurum Sultanileri Müdürlüklerinde bulunmuştur. 1916 Şubat'ında atandığı Ankara Sultanisi'nde Edebiyat ve Felsefe öğretmenliği yapmıştır¹⁵⁷.

Dursun Bey, 4 Eylül 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanan Sivas Kongresi'ne Çorum Delegatesi olarak katılmıştır¹⁵⁸. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. döneminde istifa eden Dr. Atıf Bey'in yerine Çorum'dan Milletvekili seçilmiş, 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Milletvekilliği I. dönemde sona erince, isteği üzerine Sivas Kız Öğretmen Okulu Psikoloji ve Öğretim Usulü Öğretmenliğine atanmıştır. Daha sonra 8 Mart 1931'de Tokat Orta Okulu Tarih-Coğrafya Öğretmeni olan Dursun Bey,¹⁵⁹ yirmi beş seneden fazla hizmette bulunduktan sonra kendi isteğiyle 1 Nisan 1933'te emekliye ayrılmıştır¹⁶⁰. Aslen Zileli olan Dursun Bey'in, milletvekilliği sona erdikten sonra Çorum'a hiç uğramadığı anlaşılmaktadır. Emekli yaşamını Bursa'da öğretmenlik yapan oğlunun yanında geçirmiştir,¹⁶¹ 9 Eylül 1948 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Fransızca, Arapça ve Farsça bilen Dursun Bey, üç erkek ve iki kız çocuğuna sahip idi¹⁶².

¹⁵⁶ **Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi (ESGMA)**, Tasnif No: VH.000.679.

¹⁵⁷ Çoker, a.g.e., s.261

¹⁵⁸ Denizli, a.g.e., s.104.

¹⁵⁹ Çoker, a.g.e., s.261-262.

¹⁶⁰ **Maarif Vekâleti Dairesi Evrakı**, Umumi No:21/Husus No:385, Ankara 9.3.1933.

¹⁶¹ **BCA**, No: 490.01/ 517.2076.6.

¹⁶² Çoker, a.g.e., s.262.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Büyük Millet Meclisi için Çorum'da yapılan seçimlerde Dursun Bey 11 oy almıştır¹⁶³. Mecliste Milli Eğitim, İrşad, Sağlık komisyonlarında çalışmış, II. toplantı yılında Bayındırlık Komisyonu Kâtipliği, III. toplantı yılında da İrşad Komisyonun Sözcülüğünü yapmıştır¹⁶⁴. Dursun Bey, mecliste muhalefetteki ikinci grup üyeleri arasında yer almaktaydı¹⁶⁵.

“Birinci Dönem T.B.M.M. Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri Anketi”ne katılan Dursun Bey, “Eski ve şimdiki yönetimimizde gelecek için hayırlı bir umut göremiyorum.” demiştir. Eğitim, ekonomi ve askerlik konularında o günkü anlayışların memleketin gelişme yeteneğini, Türklerin doğuştan yeteneğini yıktığı eleştirisinde bulunmaktaydı. Panturanizm ve Panislamizm gibi, maddi ve manevi güçlerimizi tutkular uğruna boşuna harcama gelmekte olan anlayışlardan, dış siyasetimizin uzak tutulması gerektiğine inanmaktaydı. Dursun Bey’e göre düşünülmesi gereken en acil çarelerden biri de göçmenlik kapılarını kapamak, yerli halkın sağlık haklarını koruyarak nüfusu çoğaltma çarelerine bakmak ve asıl nüfusumuzu yok yere harcamamaktı¹⁶⁶.

2.1 Dâhiliye

2.1.1 Pontus Meselesi

Mütareke sonrasında, Doğu Karadeniz bölgesinde Rum Pontus devletinin kurulmasını sağlamak için, yoğun bir çete örgütlenmesi başlamıştır. Pontus devletinin, merkezi Samsun olmak üzere Batum’dan İnebolu’nun batısına kadar olan Karadeniz kıyısı ile Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ve biraz da Erzincan ilini kapsamaktadır¹⁶⁷. Kurulan Rum çeteleri silahlanarak Müslümanlara karşı Samsun, Amasya ve Tokat çevresinde saldırmaya başlamışlardır¹⁶⁸. Pontus meselesinin gizli celsede müzakereleri esnasında Dursun Bey, bu meselenin son aylarda had safhaya ulaştığını; Çorum, kısmen Amasya, Tokat ve Samsun illerinin ateşler içinde yandığını dile getirmiştir. Dursun Bey, bu meselenin halledilememesinin sebebinin jandarmaya maaş verilmemesi olduğu görüşüne katılmamaktaydı. Maaş verilmemesinin beş altı aylık bir mesele olduğuna, iki sene evvel gayet dolgun maaşlar ve her türlü ödeneğin verildiğine fakat yinede Pontus meselesinin

¹⁶³ TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:99.

¹⁶⁴ Çoker, a.g.e., s.262.

¹⁶⁵ Demirel, a.g.e., s.126.

¹⁶⁶ İlk Meclis, s.109.

¹⁶⁷ Esengin, a.g.e., s.241.

¹⁶⁸ Yunus Kobal, “Milli Mücadele’de İç Ayaklanmalar”, **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.85; Geniş bilgi için bkz., Yılmaz Kurt, **Pontus Meselesi**, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995.

halledilemediğine dikkat çekmiştir. Hükümetin bu mesele ile yeterince alakadar olmadığını ve İçişleri Bakanlığı'nın iki seneden beri memleketin asayişine kayıtsız kaldığını iddia etmekteydi. O, bunun ne asker ne de kuvvet meselesi değil, idare ve zihniyet meselesi olduğunu düşünmekteydi. Dağlarda gezen eşkıyanın köylünün elinden silahları alındıktan sonra köylere saldırmaya başladığını, zaten köylerde herkesin askere alınması sonucunda köyleri savunacak bir kuvvet kalmamış olmasını eleştirmiştir. Asayiş meselesinin cephe meselesi olduğunu, cephede daima gözü arkada kalan askerlerden bir şey beklenemeyeceğini savunmuştur. Esaslı, halka dayanan ve halka şefkat elini uzatan bir hükümet vücuda getirilirse bu meselenin hallolacağı inancındaydı¹⁶⁹. Memleketin genel sorununun çözülmesi için ortaya konan uygulamanın yerel meseleler yaratmasına dikkat çeken Dursun Bey, insan ve malzeme kaynaklarının Milli Mücadelemize yönlendirilmesinin bazı bölgelerde oluşturduğu asayiş sorunlarına karşı hükümetin yeterli önlemler almamasını eleştirmekte ve onu şefkatsizlikle itham etmekteydi.

Yine Karadeniz bölgesiyle ilgili olarak Samsun'da idare-i örfiye ilanına dair tezkereye Dursun Bey karşı çıkararak hükümeti suçlamıştır. Memleketin 10–15 seneden beri usul ve kanunlara uymayarak sırf askeri mahkemelerle idare olunduğunu iddia etmiştir. Asayişsizliğin önüne geçmek için ise jandarma ve takip müfrezelerinin iyi teşkil edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ona göre Samsunda idare-i örfiyeyi gerektirecek bir durum olmadığı gibi, memleketin her yerinde bir takım bahanelerle idare-i örfiye ilan ederek ahalinin başına musallat olmak da doğru değildi. Hükümetin memleketi yalnız düşmana karşı müdafaa etmesi gerektiği inancındaydı¹⁷⁰. Ülkede asayiş ve güven ortamı sağlanması hususunda hükümete sert eleştiriler yönelten Dursun Bey, asayiş sağlamak bahanesiyle halk üzerinde baskı yaratacak uygulamalardan da kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.

2.1.2 Sansür Uygulaması

Savaş koşulları nedeniyle dar anlamda idarenin geniş anlamda hükümetin vatandaşların temel hak ve hürriyetlerine karşı yeterince duyarlı davranmadığı, sıklıkla dile getirilmiş bir konudur. Hükümete muhalif mebuslar bu bağlamda birçok örnek olayı meclis gündemine getirmişlerdir¹⁷¹. Bu konuları meclis gündemine getiren muhalif mebuslar içerisinde Dursun Bey'de yer almaktadır. Kendisi meclise sansür uygulanması hakkında bir önerge vermiştir. İşleri olanlar tarafından resmi makamlara takdim edilecek zarfa konmuş

¹⁶⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, (TBMMGCZ), C.3, Devre 1, İçtima Senesi III, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985, s.663,664–665.

¹⁷⁰ TBMMZC, C.20, Devre I, İçtima Senesi III, s.246,247.

¹⁷¹ Akın, a.g.e., s.247.

maruzatın sansür edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Bu uygulamanın kaldırılmasının, birçok gerçekleri ve haklı şikâyetleri ortaya çıkaracağını düşünmekteydi. Bu nedenle de bu hususun dikkate alınmasını teklif etmiştir. Dursun Bey'in önermesine cevaben Dâhiliye Bakanı, milletvekillerine gelen mektuplar vesairenin hiçbir zaman sansüre tabi olmadığını şayet yapan mevkiler varsa da yapanları arayacağını ve cezalandıracağını belirtmiştir¹⁷². Dursun Bey bu yaklaşımıyla, halkın şikâyetlerini engelleyecek nitelikteki sansür uygulamalarının, bazen yanlışlıkları ve haksız uygulamaların devamına yol açabilecek bir olumsuzluk yarattığını iddia etmiştir.

2.1.3 Diğer Konular

Ülkedeki asayiş konusunda Dursun Bey, Düzce ve Yozgat isyanlarının kaynağını ve sebeplerini incelemek üzere mahallerine birer heyet gönderilmesine dair önerge vermiştir. Meclisten seçilecek beşer kişiden oluşan birer heyetin mezkûr mahallere acil olarak gönderilmesini teklif etmekteydi. Önerenin, yürütme kurulunun huzurunda müzakere edilmesi, ondan sonra karara bağlanması mecliste oylanarak kabul edilmiştir¹⁷³.

Görevlere atamalar ve terfiler konusunda Dursun Bey, Yozgat Milletvekili Bahri Bey ile birlikte Dahiliye Bakanlığına bir soru önergesi vermişlerdir. Bu soru önergesinde; Bünyan Kaymakamı'nın gereksiz yere değiştirildiğinden bahisle, yerine atanan Memduh Efendi'nin hakkı olmadığı halde terfi ettirilmesinin sebeplerinin açıklanmasını istemekteydi. Dursun ve Bahri Bey'in bu önergeleri mecliste oylanacak ancak kabul edilmeyecektir¹⁷⁴.

Dursun Bey, Köyhocasısı ve Sabilürreşat mecmualarının ücretsiz olarak köylere kadar gönderilmesine dair kanun teklifine taraftar değildi. Onun bu kanun teklifinin hangi maksatla hazırlandığını ve meclisin böyle bir kanun yapması kadar mantıksız bir şey olmayacağını söylemesi üzerine Kırşehir Mebusu Müfit Efendi; Dursun Bey'in bir İslami gazeteyi köylere göndermemek için bunları söylediğini iddia etmiştir. Dursun Bey bu sözler üzerine; bir gazeteye para kazandırmak için hazinenin zarara uğratılmayacağını, zaten milletin hazinesinin mahvolduğunu mümkün olduğu kadar hazinenin zararının azaltılmaya çalışılması gerekirken tam aksine hareket edildiğini belirtmiştir. Milletin tek kuruşunu bilerek boşa harcamaya kimsenin hakkı olmadığını savunmuştur¹⁷⁵. Bu durum Dursun Bey'in Milli Mücadelenin ağır şartları içerisinde, memleketin zaten az olan kaynaklarının esas amaç

¹⁷² TBMMZC, C.10, Devre I, İctima Senesi II, s.131, 134.

¹⁷³ TBMMZC, C.2, Devre I, İctima Senesi I, s.197.

¹⁷⁴ TBMMZC, C.27, Devre I, İctima Senesi III, s.163.

¹⁷⁵ TBMMZC, C.10, Devre I, İctima Senesi II, s.262,263,264.

uğruna sarf edilmesi hususundaki hassasiyetini ortaya koymaktaydı. Bu yüzden Dursun Bey, kaynakların daha düzenli bir şekilde ve öncelikli yerlere yönlendirilmesi konusuna dikkat çekmiştir.

Dursun Bey mecliste temsilcisi bulunduğu Çorum'un haklarını savunmaktan geri durmamıştır. İane toplamak yasak olduğu halde Çorum havalisinden iane alınmasının sebebi hakkında Dâhiliye Vekâletine soru önergesi vermiştir¹⁷⁶.

Dursun Bey ve arkadaşları bir an evvel bir idare merci teşkiline dair önerge vermişlerdir. Önergede, İstanbul'un İngilizler tarafından işgalinden itibaren memurların bazılarının işlerin görülmesinde hükümette gösterdikleri şekli tereddüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine karşı muhalif geçinen bazı kişilerin cesaretlerini artırdığına işaret edilmiştir. Bu durumda Millet Meclisi ve Heyet-i Temsiliye aleyhinde propaganda zemini hazırladığı belirtilmiştir. Livalarda mutasarrıf ve kazalarda kaymakamların olmadığını, vekâletle idare edildiğini vekillerin nüfuzunun ise ahali arasında ki ihtilafı gidermeye kâfi gelmediğini bunun için zaman kaybetmeyerek bir merci teşkil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır¹⁷⁷.

2.2 Maliye

2.2.1 Avans Kanunları

Bütçelerin mali yıl başına kadar kanunlaşmaması halinde geçici bütçe yapma zorunlu doğmaktadır. Olağanüstü koşullar nedeniyle mecliste uzun bütçe görüşmeleri yapılmasına imkan olmayabilir. Nitekim Büyük Millet Meclisi'nde de görüşülmek suretiyle bütçe hazırlığının mümkün olmaması nedeniyle geçici bütçe kanunları ve avans kanunları yapılma yoluna gidilmiştir¹⁷⁸. Dursun Bey'in avans kanunları hakkında yaptığı konuşmalara bakıldığında bunlara karşı olduğu görülmektedir.

Nitekim Muvazene Maliye Encümeninin, sekiz milyon liralık İkinci Avans kanunu teklifine Dursun Bey taraftar değildi. Teklifte, iki aylık bir bütçe için on milyon lira istendiğini, oysa vergi ile mükellef olan vilayetler göz önüne getirilecek olursa, bunların bir kısmının istila ve göçler dolayısıyla yardıma muhtaç durumda olduklarını izah etmiştir. Bu durumdaki vilayetlere Konya, Ankara ve Sivas'ı örnek göstererek; bu şehirlerin bir kısmının tahrip olduğunu, bunlardan vergi alınamayacağını ifade etmiştir. Geriye kalan üç dört vilayetinde nüfusunun çoğunluğunun silâh altında bulunduğunu, bunların ailelerinin de bütçeye yük olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kanun teklifinin üçüncü maddesine de atıfta

¹⁷⁶ TBMMZC, C.16, Devre I, İçtima Senesi II, s.133.

¹⁷⁷ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.78.

¹⁷⁸ Haldun Darıcı, **Geçici Bütçe Kanunları (1920-1929)**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1995, s.6.

bulunan Dursun Bey, milletin genel bütçesi malum iken kadrolar genişletilerek ve yenilenilerek birçok memuriyet teşkilatı meydana getirilmesini eleştirmiştir¹⁷⁹.

Bir başka avans kanunu görüşmelerinde Dursun Bey, hükümetin mali alanda geçici uygulamalar ortaya koymak ve kurumları buna göre yönlendirmek yerine, kalıcı esaslar benimseyen bir politika üretmesini istemiştir. 1923 senesi bütçenin tasdikine kadar üç ay için otuz küsur milyon liralık avans verilmesine dair kanun layihasına karşı çıkmıştır. Ona göre otuz milyonluk bütçeyi düşünmeksizin tasdik ederlerse, 1923 yılı bütçesi uzun süre hazırlanmayacaktı. Avans Kanununun içinde bulunan bir iki kat vergiyi toptan reddetmek suretiyle hükümeti avans istememeye ve bütçeyi zamanın da getirmeye mecbur edeceklerini düşünmekteydi. Üstelik bu paranın 1922 senesi borçlarına mı verileceğinin, yoksa 1923 senesinde mi sarf edileceğinin belli olmadığı eleştirisinde bulunmuştur. Kontrolsüz, hesapsız ve kitapsız nereden alındığı nereye verildiği belirsizlik içerisinde bulunan bu ve bundan sonraki avanslara ret oyu vereceğini belirtmiştir¹⁸⁰.

Dursun Bey aynı tavrı İstanbul ile ilgili avans kanunlarına karşıda sergilemiştir. Mudanya Mütarekesi'nin ardından Refet Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına İstanbul'un idaresine el koymuştur. İstanbul'da gerekli olan idari düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. İdari düzenlemeler bir takım mali harcamaları da yanında getirmiştir. Bu nedenle de İstanbul ile ilgili avans kanunları hazırlanmıştır.

İstanbul ile ilgili avans kanunlarından biri 9 Aralık 1922 tarihli Avans Kanunu'dur. Kanunun birinci maddesinde yer alan "*İstanbul Vilayetiyle vekâletlere bağlı müesseseler ve kıtaatta bilfiil hizmette olan memurin, emekli, azledilmiş ve dul ve yetimlerin maaşlarının tam olarak verilmesi*" hususuna Dursun Bey karşı çıkmıştır. Ona göre bu madde meselesi değil kadro meselesiydi. Aylardan beri kadro tespit edilmeyerek belirsiz vaziyetler içerisinde avanslar verilmesini doğru bulmamıştır. Belki de lüzumsuz sarfiyata meydan verilmiş olunacağına dikkat çekmiştir. Eğer şefkat hissiyle, merhametle hareket edilecek olunursa; üç seneden beri varını yoğunu, bütün mevcudiyetini feda eden, kanı pahasına Anadolu'yu geri alan ahaliye merhamet edilmesi gerektiği inancındaydı¹⁸¹.

Yine aynı Avans Kanunu'na ilave kanun teklifinin ikinci maddesinde yer alan; "*İstanbul'da açıkta kalan erkân, ümera ve zabitan ile memurin ve askeriye mensuplarından emekliye sevk edilemeyen ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nce hizmete alınması uygun*

¹⁷⁹ TBMMZC, C.9, Devre I, İçtima Senesi II, s.191,196.

¹⁸⁰ TBMMZC, C.27, Devre I, İçtima Senesi III, s.506,515.

¹⁸¹ TBMMZC, C.26, Devre I, İçtima Senesi III, s.251,269,270.

olduğuna karar verilenlere üçte bir maaş ve üçte bir ödenek verilmesi” hususuna Dursun Bey sıcak bakmamıştır. İstanbul dışında işgal altında bulunan diğer bölgelerde kalmış olan zabitan da olduğuna, onların vaziyetinin ne olacağına dair maddede açık bir ibare yer almadığına dikkat çekmiştir. Ayrıca İstanbul’da bulunanların özellikle küçük rütbeli zabitan olmadığını, halk hükümeti teşkil edildiğini ilan ettiğimiz bu noktada, amirallere, yüksek rütbeli paşalara ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Ona göre bir devlet dâhili ve harici harbe karşı bir seferberlik ilan ederse, kendi idaresi dâhilinde bulunan zabitan, durum gereği olarak davete uymaya mecburdu. Buna uymayanların Hiyanet-i Vataniye Kanunu gereğince suçlu olduklarını düşünmekteydi. Vaktiyle savaş esnasında jandarmalara maaş veremezken, şimdi sayıları da oldukça fazla olan bu kişilere maaş verilmesini uygun bulmamıştır. Çünkü ona göre asker harp içindi. Bunların kadro dâhiline alınmasının üç senelik mücadelenin heder olmasına sebep olacağı inancındaydı¹⁸².

İstanbul ile ilgili bir başka avans kanununun birinci maddesinin¹⁸³ müzakeresi esnasında söz alan Dursun Bey, İstanbul ile ilgili düşüncelerini açıkça ortaya koyarak *“İstanbul artık bizim için merkezi hükümet olamaz. Anadolu’nun şehirlerinden birisini uygun bularak ve ona göre idaremizi tesis ediniz, yoksa bu gürültüler beyhudedir. Dağıtalım gidelim.”* demiştir¹⁸⁴. Dursun Bey’in bu ifadeleri, Amasya Mülakatından sonra ortaya konan *“Anadolu artık İstanbul’a tabi değil, hâkim durumdadır”* şeklindeki bir görüşün yansıması olarak görülebilir.

Başka bir oturumda İstanbul’un maaş ve masrafları için dört buçuk milyon liralık avans verilmesine dair kanun teklifine karşıda aynı tutumu sergilemiştir. İstanbul için verilecek dört küsur milyon liralık bütçenin orada lüzumsuz yerlere sarf edilebileceğini İstanbul’un öteden beri gereksiz harcamaların merkezi olduğunu belirtmiştir. Ona göre bütün vekâletler kendilerine ne kadar avans lazım ise ayrı ayrı istemeli, gerekçesini beyan etmeli ve gerekçesi görüldükten sonra bu avansı meclisin vermesi gerekliydi¹⁸⁵.

2.2.2 Arpaçay-Sarıkamış Demiryolu

Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce Hicaz ve Filistin’deki demiryolları elimizden çıkmış bulunuyordu. Mütareke imzalandığında elde Anadolu’daki demiryolları, Rumeli demiryollarının bir kısmı ve Kafkas demiryolları kalmıştı. Mondros Mütareke’sinin

¹⁸² TBMMZC, C.26, Devre I, İçtima Senesi III, s.251,278,279.

¹⁸³ Bu maddede, İstanbul vilayetiyle müesseseler ve diğer dairelerin TBMM idaresine geçtikten sonra tahakkuk eden maaş ve masrafi karşılığı olarak üç milyon liranın avans olarak verilmesi teklif edilmektedir.

¹⁸⁴ TBMMZC, C.25, Devre I, İçtima Senesi III, s.227,230.

¹⁸⁵ TBMMZC, C.27, Devre I, İçtima Senesi III, s.283,291–292.

onuncu maddesine bakıldığında; İtilaf Devletlerinin Türk demiryollarını tam kontrol altına almak istedikleri anlaşılmakta idi. Demiryollarının işgali karşısında Türk milleti de kontrolünü elden çıkardığı demiryollarının bir kısmını tekrar kontrolü altına almıştır¹⁸⁶. Ele geçirilen Arpaçay-Sarıkamış ve havalisi demiryolları için 1922 senesi bütçesine iki yüz bin lira tahsisat konulmasına Dursun Bey, sıcak bakmamıştır. Nafia Vekâleti'nin bu hatta yetkili bir memur göndererek teslim alması gerektiğini, sonra da bu hattın işletebilecek bir hale getirilebilmesi için ne kadar masraf yapılacağına tespit edilmesini istemiştir. Hattın biran önce faaliyete geçirilip geçirilemeyeceğine dair esaslı ve açık bir bilgi alınması gerektiğini belirtmiştir. Hattın gelir ve masraf kısmının belirsiz bulunduğu, tek belli olanın ise Muvazene-i Umumiye'den iki yüz bin lira vermek olduğuna dikkat çekmiştir. Milletin üzerine ağır vergiler yüklenirken, ellerindeki bu gibi servet kaynaklarının değerlendirilmemesi ve hazır mallara sahip çıkılmamasını eleştirmiştir¹⁸⁷. Dursun Bey burada, ülkedeki mevcut kaynaklardan daha verimli bir şekilde yararlanılması halinde, halkın üzerindeki vergi yükünün hafifleyeceğini savunmuştur.

2.2.3 Hayvan Vergisi

Meclis ilk aylarda ve iç isyanlar sürerken geniş halk kitlelerini ilgilendiren vergi ve resim kanunları çıkarmış, bunları ancak kendi otoritesini kesin olarak kurduktan sonra yapmaya başlayabilmiştir. Son Osmanlı meclisinde hayvan vergisini sekiz katına çıkaran bir tasarı sevk edilmiş, kanunlaşmadan meclis dağılmıştı.¹⁸⁸ Büyük Millet Meclisi'nin açılış hazırlıkları sürdürülürken, iç isyancılar tarafından açılacak meclisin hayvanlar vergisine zam yapacağı söylentileri yayılarak halk ayaklanmaya teşvik edilmişti. Meclis ise çıkardığı ilk kanunla hayvanlar vergisini artırmayacağını açıklamak zorunda kalmıştı. İç isyanların bastırılması ve Anadolu'da etkili bir yönetim kurulmasının ardından bütçe gelirleri arasında çok önemli yeri olan hayvanlar vergisine de dört misli zam yapılmıştı¹⁸⁹. Bu artışla birlikte hariçten ithal edilecek hayvanların sığır ve atların gümrük vergisinden muafiyetine dair kanun teklifi mecliste müzakere edilmişti. Müzakereler esnasında söz alan Dursun Bey ise bu muafiyeti doğru bulmamıştır. Ülkede yabancı ve yerli olmak üzere iki çeşit hayvan cinsi

¹⁸⁶ Mehmet Özdemir, **Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demir Yolları (Yapısal Ekonomik Sorunları 1918-1920)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.27,28,60; Milli Mücadele dönemi demiryolları için bkz., Ziya Gürel, **Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

¹⁸⁷ **TBMMZC**, C.28, Devre I, İçtima Senesi III, s.48,56.

¹⁸⁸ Kemal Palaoglu, "TBMM Nasıl Kuruldu?", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4-5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.1159.

¹⁸⁹ Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990, s.279-280.

olduğunu, yabancı hayvanların hiçbir kayıt ve şarta bağlanmış olmayıp, bu meselede bir gariplik bulunduğunu belirtmiştir. Bunun tamamen kaldırılmasını isteyen Dursun Bey, insanlar arasında böyle bir imtiyaz varsa da, hayvanlar arasında böyle bir ayrıcalığın olmasını kabullenemediğini kinayeli bir şekilde ifade etmiştir¹⁹⁰.

2.2.4 Vilayet Teşkilatı

Osmanlı idari bölünüşünün son şekli XIX. yüzyılın ikinci yarısında oluşmaya başlamıştır. Bu idari bölünüşte büyük vilayetler ve bu vilayetlere bağlı sancaklar (liva veya mutasarrıflıklar) bulunmaktaydı. Yüzyılın sonlarına doğru müstakil mutasarrıflıklar ortaya çıkmıştır. Bir vilayet gibi doğrudan merkeze (Dahiliye Nezareti'ne) bağlı mutasarrıflıkların sayısı sonradan daha da artırılmıştır¹⁹¹. Milli Mücadele döneminde bu sayının artışı devam etmiştir. Dursun Bey, Dahiliye Vekaleti'nin 1922 bütçesi görüşmeleri esnasında müstakil mutasarrıflıklar ile ilgili görüşünü ortaya koymuştur. Konuşmasında idare için ya vilayet ya da livanın esas olduğunu belirtmiştir. Vilayetlerin livalarını müstakil yapmakla, vilayetlerin cesetsiz bir baş haline getirildiğini savunmuştur. Ayrıca vilayet masrafiyla, liva masrafının bir olmadığına dikkat çekmiştir. Mutasarrıflığa sahip hiçbir vilayet kalmadığını, hepsinin livalarının müstakil olduğunu, bu nedenle de vilayet teşkilatının kaldırılması ve hepsinin liva yapılmasını önermiştir. Dursun Bey, liva teşkilatının bu değişikliğe göre yeniden düzenlenmesini ve bütçede de buna göre esaslı bir teşkilat meydana getirilmesini teklif etmiştir¹⁹².

2.2.5 Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü 1922 Bütçesi

Milli Mücadele döneminde gelirleri denetlemek kadar zor olan bir başka husus, giderleri denetlemek oluyordu. Çıkartılan Bakanlar Kurulu kararnamesi ile gereksiz telgraf haberleşmelerini önlemek için önemli ve acele olmayan haberleşmelerini yazı ile yapılması, buna uymayan memurlardan çekilen telgrafın parasının alınması kararlaştırıldı. Daha sonra telgrafların olabildiğince kısa yazılması konusunda yeni bir karar alındı¹⁹³. Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğü'nün 1922 bütçesinin görüşmeleri esnasında Dursun Bey'de konuyla ilgili birkaç noktaya temas etmiştir. Konuşmasında geçen sene genel müdüre yüz elli lira para verilerek telsiz ve telgraf almak üzere Berlin'e gönderildiğini, ancak bu sene yine bütçede

¹⁹⁰ TBMMZC, C.29, Devre I, İctima Senesi IV, s.69,78.

¹⁹¹ Nejdet Bilgi, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi", **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.334.

¹⁹² TBMMZC, C.19, Devre I, İctima Senesi III, s.13,17.

¹⁹³ Toktamış Ateş, "Milli Mücadele'nin Mali Kaynakları", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1198.

telsiz ve telgraf için seksen beş bin lira ayrılmış olduğuna dikkat çekmiştir. Bu durumda daha önce verilen paranın akıbetinin ne olduğunu sormuştur. Dursun Bey konuşmasının devamında posta nakliyelerinin gecikmeye uğradığı konusuna değinmiştir. Muhabere memurlarının çoğunun fedakâr ve uzman kişiler olduğunu belirterek, gecikme sorununun askerlik meselesi ortaya çıkınca hiç telgrafçılıkla alakası olmayanların telgraf memuriyetine alınmasından kaynaklandığını savunmuştur. Posta telgrafın gecikmeye uğramasında resmi dairelerin de payının olduğunu, posta ile gitmesinde mahzur olmayan evrakın bu dairelerce telgrafla gönderildiğini belirtmiştir. Bunların çoğunun da resmi değil şahsi muameleler olduğunu, resmi dairelerin telgraf muhaberatını güçleştirdiğini ve israf ettiğini, bunu bir usule bağlamak gerektiğini dile getirmiştir. Dursun Bey, görüşmeler esnasında gündeme gelen telgraflarda bakanlıkların şifre kullanması hususunda ise; Müdaafa-i Milliye'nin, Dâhiliye'nin ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'nin şifresinin olması gerektiğini ancak diğer bakanlıkların millet ve telgrafhanelerden saklayacak bir şeylerinin olmadığını düşünmekteydi. Bunları dikkate alarak posta ve telgraf muamelesinin kesin olarak bir usule bağlanması ve mümkün olduğu kadar faydalı ve masrafsız bir surette tanzim edilmesini istemekteydi¹⁹⁴.

2.2.6 Gümrük Genel Müdürlüğü'nün 1922 Bütçesi

Milli Mücadele döneminde Türkiye'nin ithalatında hayati önem taşıyan İstanbul ve İzmir limanları, 1922'nin son aylarına kadar Ankara hükümetinin kontrolü dışında kalmıştı. Ankara'nın kontrolündeki Trabzon, Samsun, İnebolu gibi Karadeniz ve Antalya ve Mersin gibi Akdeniz limanlarından yapılan ithalatın hacmi de çok sınırlıydı.¹⁹⁵ Dursun Bey'de, Gümrük Genel Müdürlüğü'nün 1922 senesi bütçesinin görüşmeleri sırasında söz alarak, İstanbul ile Anadolu limanlarının gümrük gelirleri arasındaki bu farka dikkat çekmiştir. Konuşmasında vasıtalı ve vasıtasız tahsil edilen gelirin en sağlamlının gümrük vergisi olduğunu dile getirmiştir. 1921 senesinde İstanbul'un gümrük gelirin Anadolu'nunkinden iki kat daha fazla olduğunu söyleyerek, aradaki uçuruma işaret etmiştir. Ona göre limanlarda ve kara yollarında ithalat ve ihracatta iyi bir tedbir uygulanabilseydi; Anadolu'da da on, on iki milyon lira gümrük vergisi tahsil edilebilirdi. Gümrükler konusunda Dursun Bey, burada yapılan suiistimallere de değinerek; tütün ve barut kaçakçılarının yakalandığında hapis cezası aldıklarına, buna karşılık hayır cemiyetleri namına gelen eşyanın bazı kişilere ait ziynet eşyası olarak müsadere edildiği zaman ne gibi bir muamele uygulandığına dair bir bilgi olmadığına işaret etmiştir. Gümrük kapılarının herkese aynı muameleyi uygulaması gerektiğini, hükümet

¹⁹⁴ TBMMZC, C.20, Devre I, İçtima Senesi III, s.503,507-508.

¹⁹⁵ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994, s.160.

ve hayır cemiyetleri namına gelecek eşyadan da gümrük vergisi alınmasını önermiştir. Ona göre memleketin istiklalini kazanmak için bu mücadeleye girilirken içeride bulunan hayır cemiyetlerine kanuni imtiyazlar vermek, milletin ferdi hukukuna tecavüzdü. Milletin hazinesini zarara uğratar ve gümrükten kaçakçılık ederse, bunların hayır cemiyeti değil şer cemiyeti olacağını ifade etmiştir¹⁹⁶. Dursun Bey gümrüklerde gereksiz muafiyetler verilmesinin suiistimallere yol açtığını ve bununda hakkaniyetli bir davranış olmayıp halka zarar verdiğini savunmuştur.

2.2.7 İktisat Vekâleti Bütçe Görüşmeleri

Dursun Bey, İktisat Vekâleti'nin bütçe görüşmeleri esnasında bu vekâletin kaldırılmasının uygun olacağı düşüncesini dile getirmiştir. İktisat Bakanlığının bütçesinin on misli bile büyütülse çiftçiye bir yarar sağlamayacağını, milleti kendi haline bırakmanın daha iyi olacağını savunmuştur. Dursun Bey, konuşmasının devamında köylerdeki durum hakkında bilgi vermiştir. Seçim bölgesinden yeni geldiğini köylerde ziraat hayvanının kalmadığını, köylünün tohum ekecek, çift sürecekle alet edevatının olmadığını bunların müsadere edildiğini belirtmiştir. Ayrıca ormanlarda bir yağma gerçekleştiğini ne alanın ne satanın belli olmadığını iddia etmiştir. Ormanlardaki yağma konusunda seçim bölgesinden bir örnek vererek; Osmancıktan getirilip Çorum'da satılan kerestelerden gereken verginin tahsil edilmediğine işaret etmiştir. İktisat Vekâleti ile ilgili bir diğer eleştirisi ise, İktisat bütçesinin onda sekizinin müsteşar ve müsteşar muavinlerinin maaşlarına gitmesi hususuydu. Bunların ziraatla bir alakasının olmadığını belirterek, Ziraat Nezareti kurulmadan önce ziraatın bundan daha iyi olduğu düşüncesini ortaya koymuştur. Ziraatın ilerlemesi ve hayvanların ıslahı isteniyorsa bunun için milletin asayişinin sağlanmasının ve hükümete işi düştüğünde işini kolaylaştırılmasının gerektiğini savunmuştur. Bu nedenlerden ötürü İktisat bütçesi için ayrılan bir buçuk milyon liranın tasarruf edilerek, ihtiyaç olan başka bir yere verilmesini teklif etmiştir¹⁹⁷.

2.2.8 Maliyenin İflası

Mali vaziyet hakkında gizli celse müzakereleri sırasında söz alan Dursun Bey maliyenin iflasını alenen ilan ettiklerini belirtmiştir. Maliyenin iflas etmesinin iki nedeni olduğunu düşünmektedir. Birincisi hükümetin kontrol altında bulundurulamaması ikincisi ise mali ve hayati kuvvetlerin israf edilmesiydi. Eğer bunlar olmadan mücadele sürdürülebilseydi, gerek mali gerek hayati kuvvetlerin bir on yıl daha bu gibi mücadelelere

¹⁹⁶ TBMMZC, C.21, Devre I, İçtima Senesi III, s.75,80-81.

¹⁹⁷ TBMMZC, C.8, Devre I, İçtima Senesi II, s.403.406.407.

devam ettirecek bir derecede olacağı inancındaydı. Kendilerinin iki seneden beri bu neticeye gelineceği konusunda uyarılarda bulduklarını ancak tepkilerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Harbi umumi neticesinde gerek hükümet gerek millet nezdinde birçok emval kaldığını fakat bunlara sahip çıkılmadığına, çürütüldüğüne dikkat çekmiştir. Bunun yanında mevcut olan mali kudretin de bir takım teşkilata ve lüzumsuz memuriyetlere tahsis edilmesini eleştirmiştir. Dursun Bey'in, mali alanda yapılan hatalarla ilgili iki önemli tespiti bulunmaktaydı; ilki Ankara Hükümetinin mali kudretini ilan ederek İstanbul'dan gelecek memurları besleyecek derecede olduğunu ve hiçbir zaman mali vaziyetimizde zaaf meydana gelmeyeceğinin ilan edilmesiydi. İkincisinin ise Tekâlifî Milliye emirleridir. Tekâlifî Milliye namıyla toplanılan birçok hububatın olduğu gibi saklanmış durduğunu belirtmekteydi. Dursun Bey konuşmasına sarfiyat konusunda askerlikle ilgili birkaç noktaya temas ederek devam etmiştir. Bedeli nakdi alınması konusunda ısrar ettiklerini ancak sonuç alamadıklarını, bunun da birçok suiistimallerin önünü açtığını savunmuştur. Bedeli nakdi vereceklerin paralarını verdiklerini ve bu paraların gayri meşru yerlere gittiğini iddia etmekteydi. Ayrıca askerlik konusunda aşırı israfa bulunduğu, bu masrafın azaltılması için sırf cepheye kuvvet verilmesini ve cephenin arkasını hafifletirilmesini önermiştir. Ona göre gelir meselesi asayiş meselesidir. Dursun Bey milletin kendilerinden saadet ve emniyet beklediğini ancak seçim bölgesinde gezerken ne yazık ki milletin günden güne itimadını kaybetmeye başladığı izlenimini edindiğini anlatmıştır. Müspet bir şekilde açık bir programla yürünmesi gerektiğini yine karanlık yollardan yürünecek olunursa kısa bir süre sonra tekrar aynı noktaya gelineceği inancındaydı¹⁹⁸.

2.2.9 Diğer Konular

Müdafaa-i Milliye bütçesinin gizli celsede görüşülmesi esnasında Dursun Bey, 1922 senesi Müdafaa-i Milliye bütçesi için hükümetin 102 milyon lira isterken, Tetkik Heyetinin bunu 65 milyon liraya ve Muvazene-i Maliye Encümeninin ise 55 milyon liraya indirdiğine, aralarında önemli farkların olduğuna dikkat çekmiştir. Bu farklardan Müdafaa-i Milliye'nin masrafının ve ne kadar paraya ihtiyacı olduğunun tam olarak bilinmediği neticesini çıkarmıştır. Müdafaa-i Milliye bütçesinde birçok israfın olduğunu, bütçe müfredatı üzerinde derinlemesine incelemeler yapılmasını ve israf kaynaklarının kurutulmasını önermiştir. Cephe gerisine sarf edilen paradan ve erzaktan dolayı orduya mühim miktarda yardım yapılmamasını eleştirmiştir. Ordunun nakliyatının da bir usule bağlanmadığını ve cepheye gönderilen erzakın tamamının israf edildiğini, bunların bazılarının cepheye dahi ulaşmadığını belirtmiştir.

¹⁹⁸ TBMMGCZ, C.3, Devre I, İçtima Senesi III, s.250–251.

Bununda nakliyatla birçok usulsüzlük ve suiistimal olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Dursun Bey, nakliyatla ilgili eleştirilerine seçim bölgesinden verdiği bir örnekle devam etmiştir. Sakarya savaşı sırasında köylerden milletin elinden nakil vasıtalarının zorla alındığını, Çorum'dan binlerce araba çoluk çocuk ellerinde getirilenlerin o ateş ve güneş içerisinde alanda bekletildiklerini bunları toplayanların belli olmadığı gibi ne götüreceklerinin de belli olmadığını dile getirmiştir¹⁹⁹.

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün geçici bütçe kanunu hakkında görüş bildiren Dursun Bey, bütçe kanunu gereğince Matbuat Müdüriyeti'ne ait müfredatta gösterilen harcamalarla, ellerindeki kanun mecmuasında bulunan sarfiyatın arasında büyük bir fark olduğuna işaret etmiştir. Öncelikli olarak bu farkın neden kaynaklandığını ve kırk beş bin liranın nerelere sarf edildiğine bakılmasını, sonra bu meselenin müzakere edilmesini önermiştir. Maliyenin milletin hayati meselesi olduğunu vurgulayarak, kırk beş bin liranın oraya, yüz bin liranın buraya sarf edilmesiyle, bu hükümetin yaşayamayacağı eleştirisinde bulunmuştur. Milletin şu an yalnız asayişe ihtiyacı olup, tenvire ve irşada ihtiyacı bulunmadığını savunmuştur²⁰⁰. Bu yaklaşımıyla Dursun Bey, hükümetin harcamalar konusundaki tutumuna bir eleştiri getirmiştir. Milletin ilk olarak asayişin sağlanmasına ihtiyacı olduğunu paranın da bu yönde sarf edilmesi gerektiğini düşünmekteydi.

2.3 Askerlik

2.3.1 Asker Kaçaklarının Uzaklaştırılan Ailelerinin Affı

Asker kaçaklarının önüne geçmek için hükümetin aldığı kararlardan biride bunların ailelerinin uzaklaştırılması olmuştur. Ancak ilerleyen dönemlerde asker kaçaklarının sayısının azalması ile birlikte uzaklaştırılan ailelerin de affedilmesi gündeme gelmiştir. Dursun Bey koca ve oğul veya biraderlerinin askerlikten firarından dolayı uzaklaştırılan ailelerin affına dair kanun layihasına olumlu bakmıştır. Dursun Bey'e göre sürülenleri yalnız affetmek ve tehcir edilmiş olan kadın ve çocukların yerlerine gönderilmeleri bu durumu telafi etmeyecekti. Bunun için her yerde bir komisyon kurulmasını ve bu komisyonun kendi memleketlerinde bu gibi aileler varsa tahkik ederek fezlekesini yapması gerektiğini söyleyerek bu gibi gayri kanuni harekâtı yapanlar kimlerse haklarında takibat-ı adliyede bulunulması gerektiği düşüncesindeydi. Ahz-i Asker Kanunu ıslah edilmedikçe de bu gibi durumların yaşanacağını iddia etmiştir. Askerlik yükünün tamamının fakir köylülerin üzerine yüklendiğini bu meseleyi

¹⁹⁹ TBMMGCZ, C.3, Devre I, İçtima Senesi III, s.528,529,531,533.

²⁰⁰ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.45,49,50.

dikkate alarak ıslah çarelerine bakılmasını meclisten istemiştir²⁰¹. Dursun Bey'in, asker firarlarından ötürü ailelerin cezalandırılmaması konusundaki bu görüşleri, onun suçun ve cezanın ferdi olması gerekliliği hususundaki bakış açısını göstermekteydi. Ayrıca, Ahz-ı Asker Kanunu'nun uygulanma biçimindeki adaletsizliklere de dikkat çekerek, bu konuda daha adil bir düzenlemeye gidilmesini istediği görülmekteydi.

2.3.2 Bedel-i Nakdi

1846 yılında çıkarılan askerlikle ilgili kanun ile askerlik yaşında bulunan Müslümanlar arasından isimlerine kura isabet edenlerin, bazı durumlarda ödevlerini vekil ile (bedel-i şahsi) veya bedel vermek suretiyle (bedel-i nakdi) yerine getirebilmelerine imkan tanındı. Meşrutiyet'in ilanından sonra, istinasız Müslim gayrimüslim tüm tebaanın askerlik hizmeti ile mükellef tutulması ve bedel-i nakdi vereceklerden bedel alınması kararlaştırılmıştır²⁰². Milli Mücadele döneminde de hükümet gelir sağlamak amacıyla seferberlik müddetince sınırlı olmak üzere bedel-i nakdi alınmasına dair kanun layihası vermiştir. Dursun Bey bu kanun teklifine sıcak bakmıştır. Ona göre hükümet bu kanun teklifiyle askere olduğu kadar paraya da ihtiyacı bulunduğunu bildirmiştir. Askere alınacakların sefaletinin ve sefalet dolayısıyla vefatların önüne geçilmeye çalışılmasının gerektiği görüşündeydi. Özellikle o günkü muharebelerin ve askerliğin sarfiyat ve para meselesi olduğunu ifade etmiştir. Kendisinin de istinasız herkesin askere alınmasını arzu ettiğini fakat ne yazık ki mebusların müstesna olduğunu, müstesna memuriyetlerin olduğunu bunu kabul ettikten sonra bedeli nakdiyi kabul etmemek için bir sebep bulunmadığını belirtmiştir. Çiftçi nasıl bir memleketin müdafaasına tarlasını sürerek yardım ediyorsa cephede düşmana silah atan askerin de aynı derecede vatani vazifesini yaptığını bu nedenle de istinasız bedel-i nakdinin kabul edilmesi taraftarıydı. Ayrıca Hıristiyan dan alındığı gibi İslam dan da alınması gerektiğini yirminci asır medeniyetinde bir devletin tebaasının bir kısmına başka diğer bir kısmına başka davranmasını eleştirmiştir²⁰³. Dursun Bey'in bu görüşleri; onun toplumu katmanlara ayıran seçkin bir tarzda değil, eşitlik esasına dayalı bir vatandaşlık çerçevesinde değerlendirdiğini göstermekteydi. Bu yüzden seçilmiş ile seçen arasında yahut da Hıristiyanla Müslüman arasında bir ayrımcılığa gidilmesine karşı çıkmıştır.

²⁰¹ TBMMZC, C.25, Devre I, İçtima Senesi III, s. 435,439-440.

²⁰² Öner, a.g.e., s.303.

²⁰³ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.148,155,156.

2.4 Adliye

2.4.1 Hiyanet-i Vataniye

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin milletin mukadderatına el koyduktan sonra, çıkardığı kanunlardan biri de Hiyanet-i Vataniye Kanunu'dur. Damat Ferit Paşa'nın faaliyetleri ve kışkırtmaları neticesinde Anadolu'nun muhtelif yerlerinde isyanlar, huzursuzluklar artmaya başlamıştır. İşte TBMM bu yıkıcı faaliyetlerin önüne geçmek için 29 Nisan 1920 tarihinde Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nu çıkarmıştır²⁰⁴. Kanuna göre meclisin meşruiyetine saldırıyı sözle bile olsa vatan hainliği sayacağını ve ölümle cezalandıracağını ilan etmiştir. Bu kanundan yargılanan ve on sene küreğe mahkûm olan eski muhtar Yörükoğlu Mehmet hakkındaki Adliye Vekâleti tezkeresi ile ilgili söz alan Dursun Bey bu kişinin vazife itibariyle hiçbir suçu bulunmadığı kendisinin buna mecbur olduğu düşüncesindeydi. Çünkü bölgeye gelen Yunan işgal kuvveti yalnız o köyde değil her köyde silahları toplamak için muhtarları zorlamıştır. Eğer bu gibi durumlarda meydana gelen fiil ve hareketler cezalandırılırsa mutlaka yerli ahali zarar görecekti. Bu nedenle verilen hükmün kaldırılmasını teklif etmiştir. Konuyla ilgili söz alan İzmit Mebusu Abdullah Efendinin Hiyanet-i Vataniyeden dolayı mahkemelerde verilen hükümler doğrudan Temyize gitsin Meclise gelmesin görüşünü de doğru bulmamıştır. Ona göre Hiyanet-i Vataniye doğrudan Meclisin işlerine muhalif olarak meydana gelen suçlardır, bunun yanı sıra Hiyanet-i Vataniye kanunu bazı yalan dolan şeylere alet olmasın, yanlış hükümler vermesin, tetkik edilsin ve bir haksızlığa meydan verilmesin diye meclis üzerine almıştır²⁰⁵.

2.4.2 Katil İlyas ve Çetesinin Af Dilekçesi

TBMM Hükümeti'ni iç güvenlikle ilgili meşgul eden konulardan biri de adi eşkıyalık olaylarıydı. Anadolu'nun her yerinde dozu değişik olmakla birlikte eşkıyalık yaygındı. Bu durum karşısında Dâhiliye Vekâleti ayrılıkçı Rum hareketi ile mücadele edebilmek için adi eşkıyaya silah bıraktıracak bir af kanunu çıkarmaktan yana görünmüştür. Hükümeti bu yönde adım atma cesareti veren eşkıyanın ıslah olmak için devlete müracaat etme eylemi olmuştur. Bu şekilde bir eylemde bulunanlardan biride Yozgat, Çorum ve Boğazlıyan civarında meşhur olan çete reisi İlyas'tı²⁰⁶. Katil İlyas ve arkadaşlarının kalan cezalarının affına dair verilen kanun layihası ve Adliye Encümeni mazbatasına Dursun Bey şiddetle karşı çıkmıştır. Katil İlyas ve arkadaşlarının işledikleri suçlar hakkında Meclise detaylı bilgi vermiştir. Katil İlyas

²⁰⁴ Ramazan Tosun, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş Dönemi)**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994, s.40.

²⁰⁵ **TBMMZC**, C.27, Devre I, İçtima Senesi III, s.357,460-461.

²⁰⁶ Akın, **a.g.e.**, s.303,304.

seferberlikten evvel idama mahkûm, Çorum ve havalisinde sürekli eşkıyalık eden bir suçluydu. Seferberlik esnasında affedilerek Irak cephesine sevk edilmişler ancak oradan firar ettikten sonra Hükûmetçe kaydedilmiş olan çok sayıda suçları bulunmaktaydı. Son olarak ta üç dört ay evvel askeri sevkıyatı bir hafta durdurarak, 45–50 kadar askeri şehit etmiş olduklarını belirtmiştir. Dursun Bey hükümetin bunları takip için hiçbir şey yapmadığını savunmuş, Dâhiliye Vekâleti'nin kötü idaresi ve tedbirsizliği yüzünden beş on kişiden ibaretken gün geçtikçe sayılarının arttığını, içinde zabitler ve İstanbul'dan gelenlerinde olduğu söylenmekte olup siyasi bir çete halini almış bulduklarını iddia etmiştir. Böyle bir haydudu affetmenin doğru olmadığını cepheden kaçmış olan Mehmetçikleri bir taraftan istiklal mahkemelerine verip onları terbiye ederken bu gibi kötülük erbabının ne yazık ki affedildiği eleştirisinde bulunmuştur²⁰⁷.

2.4.3 Diğer Konular

Dursun Bey Harbi Umumiye sebep olanların ve memleketi aç bırakanların yargılanması için Divan-ı Ali teşkili hakkında kanun teklifi vermiştir. Ancak kanun teklifi reddedilmiştir²⁰⁸.

Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in Kanunu Cezanın 203 ncü maddesine eklenecek maddeler hakkında kanun teklifi hakkında söz alan Dursun Bey, bu kanun münasebetiyle milletin en derin yarasını açmak için güzel bir zemin hazırlanmış olduğunu ifade etmiştir. Hükûmetin kanunundan, adaletinden herkesin eşit olarak faydalanması ve herkese eşit olarak tatbik edilmesi gerekirken ne yazık ki eskiden beri belirli zümrelere katiyen Kanunu Ceza ve Medenimizin tatbik edilmediği düşüncesine sahipti. 70–80 senelik hadiseler incelenecek olursa bunların memlekete her türlü kötülüğü yapmış olduklarını fakat içlerinde hiçbir mesul olmadığını zeytinyağı gibi üstte kaldıklarını, sonuç olarak memleketimizin öteden beri inhisarlar ve imtiyazlar diyarı olduğunu savunmuştur. Dursun Bey Lozan'da harici inhisarları, harici kapitülasyonları yıkmak için çalışırken ondan daha zararlı olan bu dâhili inhisarları, imtiyazları, dâhili kapitülasyonları kaldırmanın da zamanının geldiğini belirtmiştir. Bütün kanunların bütün bireylere eşit olarak tatbik edilemezse zümrelerin inhisarına, zümrelerin tahakkümüne son verilmezse istiklalin yine karanlık olacağı düşüncesindeydi. Sadece kanun yapmakla da olmayacağını milletin asayişini iyi muhafaza

²⁰⁷ TBMMZC, C.16, Devre I, İçtima Senesi II, s.31,32–33.

²⁰⁸ TBMMZC, C.26, Devre I, İçtima Senesi III, s.206.

edecek Dâhiliye Vekâleti'nin gerektiğini vekâletlerin ıslah edilerek, kanunlar yapılarak milletlin eşit olmasını istemekteydi²⁰⁹.

Osmancık Ahzı Asker Şubesi yazıcılarından Mahmut ile Şube Reisi Muammer Efendiye dair Adliye Encümeni mazbatasında bu kişilerin rüşvet almak suretiyle ordunun umumi kuvvetini düşürme suçundan müebbet kürek cezasına mahkum edilmeleri hakkında söz alan Dursun Bey, bu mesele de bir usulsüzlük ve haksızlık olduğu düşüncesindeydi. Rüşvet alındığı sabit olsa bile ceza kanunlarımıza göre rüşvet cezasının belli olduğunu bu suç için müebbet ceza verilemeyeceğini belirtmiştir. Seçim bölgesi içerisinde ki en fakir kazanın Osmancık olduğunu orada bulunan tüccarların parasını, nakitlerini toptasalar yüz bin lira etmeyeceğini orada bir yazıcının nasıl yüz bin lira rüşvet alacağını sormaktaydı. Meseleye ait olan mahkemenin bakmasını yahut ta Divanı Harbin verdiği hapis cezalarının uygulanmasını önermiştir²¹⁰.

2.5 Maarif

2.5.1 Çorum İdadi Müdüriyeti'ne Yapılan Atama Hakkında Soru Önergesi

Dursun Bey, Maarif hakkında verdiği bir soru önergesinde; Çorum İdadi Müdüriyeti'ne Mecitözü Kaymakamlığı'ndan azledilmiş Hasan Bey'in tayin edildiğini, böylelikle muallimlerin haklarının ihlal edildiği gibi, Maarif Müsteşarlığı'na da zabıtlıktan emekli Kazım Nami adında bir kişinin getirildiğini, bu kişilerden daha ehliyetli ve maarife mensup kimselerin neden tayin edilmediğini sormuştur. Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey bu soru önergesine cevabında; bu kişilerin muallimlik yapmış olduklarından bahisle, muallimlik kadrolarının boş ve ehil olmayan pek çok kişi bu görevi yaparken, mekteb-i ali mezunu kişilerin alınmaması için bir sebep olmadığını belirtmiştir. Dr. Rıza Nur Bey, konuşmasına devam ederek bu kez Dursun Bey'in üzerine gitmiş, kendisinin maiyetindeki bir memur tarafından sorgulanmayı kabul etmeyeceğini söylemiştir. Dursun Bey bu sözler üzerine maarif mesleğinin eskiden beri diğer mesleklerde ne kadar ilerleyememiş, çıkarılmış ve emekliye ayrılmış kimseler varsa onlara açık tutulduğunu bu mesleğe düzgün bir hal verilmezse eğitim ve öğretimde kesinlikle ilerleme beklenilmemesini vurgulamıştır. Ona göre terfi hakkı Darülmualim-i Aliye'den yetişmiş sekiz on seneden beri sekiz yüz kuruş maaşla muallimlik edenlerin olmalıydı²¹¹.

²⁰⁹ TBMMZC, C.26, Devre I, İçtima Senesi III, s.387,398-399.

²¹⁰ TBMMZC, C.25, Devre I, İçtima Senesi III, s.293,295.

²¹¹ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.12,13,14.

Dursun Bey'in daha sonra verdiği Maarif Vekili Dr. Rıza Nur hakkındaki Őikâyeti içeren önerge olayın bu tartiŐmalarla kalmadığını göstermekteydi. Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, Dursun Bey'i muallimlik görevinden almıştır. Dursun Bey'in vermiş olduğu önergede, görevden alınmasına sebep olarak kendisinin gya yabancı dil bilmediğinin, talebenin kendisinden yeterince yararlanamadığını gösterildiğini; oysaki Arap ve Fars lisanlarına tam olarak vakıf olduğunu, Fransızca lisanına da ilim ve sanat tercüme edecek kadar yatkın olduğunu belirterek, görevinden haksız yere alındığını izah etmeye çalışmıştır. Dursun Bey, hissiyatına yenilerek bu Şekilde hareket eden Maarif Vekili'nin, millet hesabına ve siyasetimize daha büyük zararlar verebileceği görüşünde idi. Maarif Vekaleti ve Dr. Rıza Nur Bey'in Őahsıyla yaşanan bu olumsuzluklara rağmen Dursun Bey daha sonra önergesini geri almaya karar vererek; kendisine ait olanı terk ettiğini ancak resmi muamelelerde hissi bir surette menfaat üzerine hareket edildiğinin dikkate alınmasını istemiŐtir²¹².

2.5.2 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu

II. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış olan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı (İlköğretim Geçici Kanunu) ile ilköğretim zorunlu ve parasız hale getiriliyor, ilköğretim için özel vergi konuluyor, vilayetlerde kurulan özel idarelere bu konuda önemli sorumluluklar veriliyordu²¹³. Uzun yıllar bu sistem baŐarı ile yürümüŐtü. Yalnız savaşın başlaması, vilayetlerin gelirlerini sağlamada güçlükle karŐılaŐmaları, halktan vergiyi toplayamamalarına yol açmıŐtı. Bu nedenle de harcamalarında kısıntıya giden vilayetler eğitim kurumlarının ödeneklerini vermemeye baŐlamıŐlardı. Bu durum taşradaki en önemli eğitim problemini oluŐturmaktaydı²¹⁴. Tedrisat-ı İbtidaiye vergisi kanunu hakkında söz alan Dursun Bey memleketin pek çok yerinde mektep bulunmadığını bu seneler içerisinde amanın da imkan dahilinde olmadığını belirtmiştir. Dursun Bey terbiye-i ibtidaiye meselesinin esastan programla halledilmesi gerektiğini böyle basit ve sade kanunlarla vergi meselesini halletmekle maarif ve tedrisat meselesinin halledilmiŐ olunmayacağı eleştirisinde bulunmuştur. Tedrisat-ı İbtidaiye meselesini daha genel düŐünmek ve tatbik olunabilecek özel bir Şekil vermek gerektiğini düşünmekteydi. Maarif Vekâleti'nin, Anadolu'nun 3-4 yerinde iyi eğitim verebilecek Darülmuallimin açmak suretiyle, buralarda yetiŐtireceđi imam ve muallimleri atayarak bu sorunu zebileceğini savunmuŐtur²¹⁵. Dursun Bey bu görüŐleriyle,

²¹² TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.80,81.

²¹³ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İletifim Yayınları, İstanbul, s.473.

²¹⁴ Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 2004, s.62.

²¹⁵ TBMMZC, C.28, Devre I, İçtima Senesi IV, s.393,410-411.

eğitim sisteminin vergi yoluyla değil, kalite artırımı yoluyla daha verimli bir hale getirilebileceğini ortaya koymaktaydı.

2.6 Dış Politika

Milli M¼cadele'nin zaferle sonuçlanmasının ardından barış g¼r¼řmeleri için Lozan'da konferans toplanması kararlaştırılmıştı. İkinci Grup, Lozan g¼r¼řmelerinin meclisin y¼netiminde yapılması ve son s¼z¼ meclisin s¼ylemesi konusunda olaęan¼st¼ duyarlı davranmıştır. Lozan'a g¼nderilecek delegeleri Bakanlar Kurulunun mu yoksa meclisin mi seçeceği konusu mecliste tartışmalara yol açmıştır. Yapılan oylama sonucunda delegelerin Bakanlar Kurulunca seçilmesi kabul edilmiřtir²¹⁶. Lozan Sulh Konferansına g¼nderilecek olan mebuslardan seçilmiş kişiler ile ilgili Dursun Bey, s¼z almıştır. Konuşmasında, g¼nderilecek Heyeti Murahhasa'nın T¼rkiye H¼k¼meti'nin hukukuyla birlikte hilafetin hukukunu da konferansta m¼dafaa edeceğini belirtmiştir. Bu nedenle de hilafete karşı olanların Heyeti Murahhasa da aza olarak konferansa katılmalarının doğru olmayacağını savunmuřtur²¹⁷.

Başka bir oturumda Lozan Konferansı'ndaki sulh teklifi ¼zerine m¼zakereler esnasında Dursun Bey bir soru ¼nergesi vermiştir. ¼nergede, İstanbul Hıristiyanlarının m¼badele kapsamı dışında tutulmalarının nedeni ile İstanbul'un m¼badele edilerek Anadolu Hıristiyanlarının yerlerinde bırakılması hususunun m¼nakařa edilip edilmediği sorulmaktaydı. İsmet Paşa İstanbul Hıristiyanlarının m¼badele edilmemesinin sebebinin b¼t¼n m¼ttefiklerin ısrar etmelerinden kaynaklandığını diğer meselenin ise m¼nakařa edilmediğini izah etmiřtir²¹⁸.

²¹⁶ Demirel, a.g.e., s.505, 506.

²¹⁷ TBMMZC, C.24, Devre I, İçtima Senesi III, s.334,335.

²¹⁸ TBMMGCZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi III, s.80.

IV. FUAT (TEK) BEY

1. Hayatı

1883' (1299) te İstanbul'da doğan Fuat Bey, Hafız Halil Bey ve Fatma Zehra Hanım'ın oğludur²¹⁹. İstanbul- Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'nde orta ve Mülkiye İdadisi'nde lise öğrenimini tamamladıktan sonra 1903'te mülkiye mektebi yüksek kısmından mezun olmuştur.

Sadaret Mektubi Kalemî Katıplığı ile devlet hizmetinde girmiş, Hulefalığa kadar yükselmiştir. 1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra idare mesleğine geçmiş; 1909'da Vardaryenicesi, 1911'de Geylan, 1912'de Tirebolu Kaymakamlıklarında bulunmuştur. 1913 yılı sonunda üçüncü sınıf Mülkiye Müfettişi olarak Erzurum bölgesine gönderilmiştir. Ankara bölgesinde görev yaptığı sırada, Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönemine Çorum'dan milletvekili seçilerek, 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. Dönem içinde Yozgat'ta bulunduğu sırada paratifoza yakalanarak, 31 Ağustos 1921'de hayatını kaybeden Fuat Bey, üç çocuk sahibi idi. Ailesi Tek soyadını almıştır²²⁰.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Fuat Bey, yapılan seçimlerde seksen beş oy alarak meclise girmiştir²²¹. Meclis de birinci grupta yer alan Fuat Bey,²²² Anayasa, İçişleri, Maliye ve Bütçe komisyonlarında çalışmıştır. Birinci toplantı yılında Anayasa, Maliye ve Bütçe Komisyonlarının sözcülüğünü yapmıştır²²³.

2.1 Meclis

2.1.1 İcra Vekilleri Seçim Kanunu

İcra vekilleri seçim kanununun ikinci maddesine göre, mebuslar kendi aralarından diledikleri birini vekil seçmekte idiler. Bu seçim usulü vekiller arasında tam bir dayanışmanın oluşmasını önlemiş ve bu yüzden sık sık vekil değişikliğine gidilmiştir²²⁴. Fuat Bey ve arkadaşları da bu sorunu çözmek için icra vekilleri seçimine dair kanunun ikinci

²¹⁹ Parlamento Araştırma Grubu Arşivi (PAGA), Fuat Bey'in Dosyası.

²²⁰ Çoker, a.g.e., s.266; Mücellitoğlu Ali Çankaya, Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, C.II.

²²¹ TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:101.

²²² Demirel, a.g.e., s.121.

²²³ Çoker, a.g.e., s.266.

²²⁴ Aslan, a.g.e., s.69.

maddesinin²²⁵ “*İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi Reisinin Meclis azalarından göstereceği namzetler meyanında ekseriyeti mutlaka ile intihap olunur*” şeklinde değiştirilmesini teklif etmişlerdir. Konu ile ilgili söz alan Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey, reis meselesi mevzubahis edildiği için maddenin Teşkilatı Esasiye kanunuyla beraber müzakere edilmesini önermiştir. İsmail Suphi Bey’in önerisi üzerine Fuat Bey, maddenin değiştirilmesinin sonraya bırakılmasına zamanın ve şartların kesinlikle uygun olmadığını belirtmiştir. Her şeyi bir ihtiyacın meydana getirdiğini yaşanan hadiselerin böyle bir kaydın konmasına gerek olduğunu gösterdiğini izah etmiştir. Mecliste yapılan oylama sonucunda değişiklik teklifi kabul edilmiştir²²⁶.

2.1.2 Diğer Konular

Fuat Bey ve arkadaşları meclise bir Reisisani seçilmesine dair önerge vermişlerdir. Önergede, meclisin yürütme yetkisine de sahip olmasından dolayı yasama gücü olan meclislerden fazla olarak bir reisisani seçilmesinin gerektiği belirtilmiş, önerge mecliste oylanarak kabul edilmiştir²²⁷.

Yine Fuat Bey ile arkadaşları Umur-u Şer’iye Encümeni teşkiline ve adı geçen encümen reisinin yürütme kuruluna dâhil bulunmasına dair bir önerge vermişler ancak bu önerge oylanarak meclis tarafından reddedilmiştir²²⁸.

Layihâ Encümeninden bir kişinin istifa etmesi üzerine açılan azalığa Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin seçilmesine dair Fuat Bey ve arkadaşları önerge vermişlerdir. Önerge mecliste oy çokluğuyla kabul edilmiştir²²⁹.

Mecliste şube ve encümenler teşkil ettirilmesine dair önergenin müzakeresi esnasında Fuat Bey, önergenin Kanun-i Esasi Encümenine gönderilmesini teklif etmiştir. Encümende konu ile ilgili birçok önergenin mevcut olduğunu ve hepsinin bir arada çıkarılabileceğini belirtmiştir. Fuat Bey’in bu teklifi üzerine Karahisarısahip mebusu Mehmet Şükrü Bey, meclis içerisinde bir düzensizliğin olduğuna işaret ederek; Nizamname-i Dâhilinin bir an önce kabul edilmesinin gerektiğini dile getirmiştir. Şükrü Bey, Kanun-i Esasi Encümenine daha önce giden önergelerin incelenmediğini iddia ederek, bunun da gönderilmesinin bir anlamı

²²⁵ İkinci maddede, “*İcra Vekilleri Büyük Millet Meclisi ekseriyeti mutlakaıyla aralarından intihap olunur*” hususu yer almaktadır.

²²⁶ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.292,293,294.

²²⁷ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.32.

²²⁸ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.71.

²²⁹ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.97.

olmadığını ifade etmiştir. Bu eleştiriler üzerine Fuat Bey, daha önce gönderilen önergelerin incelendiğini ve encümenin vazifesini daima yaptığını savunmuştur. İki yüz maddeyi içeren Nizamname-i Dâhilinin bitirilmesinin bir iki günde yapılacak bir iş olmadığından bahisle, yapılan eleştirilerin haksız olduğunu izah etmeye çalışmıştır²³⁰.

2.2 Adliye

Asker kaçaklarını yargılayacak özel mahkemelerde Büyük Millet Meclisi üyelerinin yer alması öngörülmüş ve adına İstiklal Mahkemesi denilmişti. Mahkemelerin sayısı ve görev alanları bakanlar kurulunun önerisi üzerine Büyük Millet Meclisi'nce saptanacaktı²³¹. On dört bölgede İstiklal mahkemesi kurulmasına dair kanun teklifiyle ilgili izahat veren İsmet Paşa, tespit edilen bölgelerden yedisinde İstiklal Mahkemesi kurulmasının daha acil olduğunu, bu nedenle de bu bölgelerde kurulmasına öncelik verilmesini istemiştir. Fuat Bey de, İsmet Paşa'nın bu düşüncesine katılmıştır. Ancak mahkemelerin vazife yapacağı yerlerin çok olduğuna, yapılan muamelelerde karışıklık meydana gelmemesi için bölgelerin sınırlarının belirlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Bu nedenle de bölgelerin kesin sınırlarının çizilmesini önermekteydi²³².

Fuat Bey, sorgu hâkimlerinin, savcılarının üstüne yükseltilmesine dair kanun teklifine taraftar değildi. Cinayet ile ilgili gerekli yargı kararlarının yalnız sorgu hâkimleri tarafından değil, bazı yetkili heyetler tarafından da kabul edildiğini belirtmekteydi. Ona göre, sorgu hâkimi veya bir heyet tarafından görülmüş bir meseleyi bir şahsın incelemesine bırakılması da doğru değildi²³³.

2.3 Maliye

2.3.1 Harp Kazançları Vergisi

Genellikle savaş sırasında elde edilen olağanüstü kazançları hedef alan bu vergi, iki bölüm olup birincisi özel kanunlara göre olan vergileri artırmakta, ikinci bölümde kazançların belli miktarlarda oranları çoğaltılmaktadır. Olağanüstü savaş giderlerini karşılamak üzere 18 Ağustos 1912 tarihli kanunla kabul edilmiş ve İtalya, Balkan ve I. Dünya savaşları sırasında (Harp Vergisi) alınmıştır²³⁴. Harp kazançları vergisinin tahsiline dair kanun teklifinin

²³⁰ TBMMZC, C.2, Devre I, İçtima Senesi I, s.212-213.

²³¹ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C.2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995, s.172.

²³² TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.198,199.

²³³ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.442,443.

²³⁴ Fahri Çoker, "Milli Mücadele'de Hukuk Düzeni", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1194.

müzakeresi esnasında Fuat Bey, bu kanunun İstanbul'daki Mebusan Meclisi'nde de hükümet tarafından bir kararname halinde yapılmış ve teklif edilmiş olduğunu, ancak kesin bir karar alınmadan kanunun öylece bırakıldığını belirtmiştir. Ona göre incelenmemiş ve onaylanmamış bir kanunun bir madde ile kabul edilmemesi gerekliydi. Ancak kanun oylanarak kabul edilmiştir²³⁵.

2.3.2 Genel Muhasebe Kanunu

Devlet harcamalarının tek elden yapılması ve gelirlerin de aynı elde toplanması kanunun mali hizmetlerinin düzen içinde yürütülmesinin temel şartıdır. Ancak Osmanlı Devleti döneminde bazı zorunluluklardan dolayı, devlet maliyesinin tekliği ilkesinden sapılmış, bu sapmalar kendilerini doğuran zorunluluklar ortadan kalktığı zaman bile sürdürülmüş ve gelenek halini almıştı. Bu arada, askerlik şubeleri kendi harcamalarını kendileri yapan kuruluşlar olarak hizmetlerini yürütmekteydi. Ayrıca kolordu ve bağımsız tümenler müstakil saymanlıklara sahiptirler.²³⁶ Devlet harcamalarındaki birlik ve düzenin kurulabilmesi için Genel Muhasebe Kanunu'nun geçici yirmi ikinci maddesinin değiştirilmesi dair bir kanun teklifi verilmiştir. Bu kanun teklifinin birinci maddesinde; *"bu vazife ile mükellef olmak üzere Harbiye ve Bahriye Nezaretleri muhasebe müdürleri kendi nazırları tarafından nasbolunur"* kaydının kaldırılması hususu yer almaktaydı. Fuat Bey, kanun teklifinin müzakeresi esnasında bazı milletvekilleri tarafından bu kaydın kaldırılmasının askeri muameleleri sekteye uğratacağı yönünde getirilen eleştirilere katılmamıştır. Bu kaydın devam etmesine bir sebep olmadığını, askeri dairelerin büyük bir kısmının Divan-ı muhasebata hesap vermediklerini, bu düzensizliği kaldırmak için de Maliye Vekili'nin bu kanunu yapmış olduğunu izah etmiştir. Her dairede düzeni sağlamak için bu kanunun kabul edilmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur. Yeni düzenlemeyle ödemelerin sırf Maliye Bakanlığı veya Nezaret tarafından yapılacağını ve burada bulunan memurun harcamaların bütçe dâhilinde olup olmadığını daima kontrol edeceğine dikkat çekmiştir. Bu şekilde sarfiyatta bulunanları cezalandırmanın mümkün olacağını ama asıl maksadın muamelenin düzenini sağlamak olduğunu açıklamıştır. Fuat Bey, önceden her dairede muhasebeci olduğunu, muhasebecilerin sarfiyata izinli olduklarını ve ayrıca kendi veznelerinin bulunduğunu, bakanlarının mesuliyeti altında sarfiyatı yürüttüklerini ancak bu düzenleme yapılırsa bu durumun ortadan kalkacağına işaret etmiştir. Bu kanunla dairelerdeki muhasebecileri de Maliye Vekâleti'nin tayin edeceğini, muhasebe memurlarının tek bir hesap

²³⁵ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.193,194.

²³⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s.326-327.

tutacaklarını, bir veznenin olup, paranın mutemet vasıtasıyla alınacağını izah etmiştir. Kanun mecliste oylanarak kabul edilmiştir²³⁷.

2.3.3 Zonguldak ve Havalisinde Hastaneler Açılması

Tarihsel olarak, dünyanın birçok ülkesinde sosyal politika önlemlerinin ilk gerçekleştirildiği faaliyet alanları içerisinde madencilik de bulunmaktaydı²³⁸. Türkiye’de Ereğli maden havzasında çalışma koşullarını düzenleyen 1867 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi 1921 yılına kadar geçerliliğini korumuştur²³⁹. 1920’lerde havza köylülerinin geçici çalışma örüntüsü ve kötü yaşam koşulları, havzanın Osmanlı dönemi tarihi ile devamlılık göstermekteydi²⁴⁰. Ülkemizde sosyal güvenlik önlemleri, sınırlıda olsa, daha Cumhuriyet ilan edilmeden alınmaya başlanmıştır²⁴¹. Bölgede çalışan amelelerin çalışma koşullarını dikkate alan Kastamonu mebusu Doktor Suat Bey, Zonguldak ve havalisinde hastaneler açılması hakkında kanun teklifi vermiştir. Muvazene-i Maliye Encümeni ise teklifin İktisat Vekâleti’ne havale edilmesini önermiştir. Suat Bey kanunun teklifinin İktisat Vekâleti’ne gönderilmesine karşı çıkmıştır. Bu itiraz üzerine Fuat Bey, İktisat Vekâleti’nin önceki celselerin birinde Zonguldak havzasında çalışan amelelerin rahatça vakit geçirmeleri için gerekli vasıtalarını tamamlamanın dışında sağlıkla ilgili sorunlarını da Sağlık Bakanlığı ile müzakere ederek kanun hazırlayabileceklerini söylediğini hatırlatmıştır. Bu sözlere dayanarak encümeninde bu teklifi İktisat Bakanlığına göndermeyi uygun bulduğunu açıklamıştır. İktisat Bakanlığı’nın hastaneleri kendi yaptırmasa bile, bölgedeki kumpanyalar veya Ziraat Bankası vasıtasıyla yaptırabileceğini savunmuştur. Encümenin hastane yapılmasına ve amelenin sıhhatine dikkat edilmesine karşı olmadığını ancak mesele bu şekilde çözülecek olursa Hazine-i Maliye’den tasarruf edilmiş olunacağını altını çizmiştir. Kanun teklifinin İktisat Vekâleti’ne havalesi meclisçe reddedilerek, teklifin görüşülmeye başlanması üzerine Fuat Bey, henüz mesele aydınlatılmadan hastanenin tesisi için ne gibi şeylerin lazım olduğunun ve tesisin toplam masrafının ne kadar tutacağını bilinmeden iki madde ile hastane açılmaya çalışılmasını eleştirmiştir²⁴².

²³⁷ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.551,552,553., Geçici Genel Muhasebe Kanunu için bkz., **Tanzimat’tan Günümüze Devlet Bütçesi Mevzuatı**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s.375-382.

²³⁸ Ahmet Makal, “Türkiye’de 1920–1963 Döneminde Sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler”, **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.485.

²³⁹ M. Bülent Varlık, “Osmanlı Devleti’nde Madenlerde Çalışma Koşulları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, s.919.

²⁴⁰ Nurşen Gürboğa, “Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projeleri”, **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı Yayını, S.164, İstanbul 2007, s.30.

²⁴¹ Makal, **a.g.m.**, s.485.

²⁴² TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.52-53,55.

2.3.4 Temettü Vergisi Kanunu

Meclisin açılmasının ardından savaşın finansmanını karşılayabilmek için hükümet mevcut vergilerde artış yoluna gitmiştir. Gelir artırıcı değişikliklerin en önemlisi Temettü Vergisi (Gelir Vergisi) Kanununda yapılmıştır. Temettü Vergisine 5 ve 10 misli zam yapılmış; ayrıca eskiden vergiden muaf olan şehir ve kasabalar dışındaki sanayi müesseseleri, köylerde bulunsalar dahi, vergi kapsamı içine alınmıştır²⁴³. Temettü vergisine zam icrasına dair kanun layihasının beşinci maddesinin²⁴⁴ müzakeresi esnasında Çorum mebuslarından Haşim Bey “*değirmen*” sözüne gerek olmadığını “*dakik fabrikalar*” ile “*müessesat-ı sınaîye*” denilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Fuat Bey, bunun mutlaka dakik değirmenlerle sınırlı olmadığını, pirinçlikler, debağhane ve tuğla fabrikası gibi buna benzeyen birçok sanayi müessesesinin olduğunu hatırlatmıştır. Karahisarışarki mebusu Ali Sururi Efendi ise mükellef olanın değirmen ya da fabrika olmadığını, ancak maddeden böyle bir anlam çıktığını belirterek bunun düzeltilmesini istemiştir. Bu sözler üzerine Fuat Bey, temettü vergisinin ticaret sahibinden alındığını bunun artık alışılmış bir tabir olduğunu, değirmen demenin değirmen sahibi demek anlamına geldiğine ve bu yüzden böyle bir düzeltmeye gerek olmadığını izah etmeye çalışmıştır²⁴⁵.

2.3.5 Bedel-i Nakdi Kanunu

Osmanlı Devleti mecburi askerlik sistemine geçince, askerlik mükellefiyeti yalnızca Müslümanlara ve özellikle Anadolu Türklerine uygulanmış; azınlıklar bu mükellefiyetten muaf tutulmuşlardı. Askerlik çağına giren azınlıklar belirli bir bedel ödüyorlar ve askerlik yapmıyorlardı. Sonraları bedel usulü Türklere de uygulanmağa başlanmıştı²⁴⁶. Büyük Millet Meclisi hükümeti devlet bütçesine ek gelir sağlamak amacıyla bedel veren Müslümanların veya Müslüman olmayanların altı ay askere alınmamalarını sağlayan Bedel-i Nakdi Kanunu hazırlayarak meclise sundu. Fuat Bey, Bedel-i Nakdi Kanunu'nun müzakeresi esnasında kanunun birinci maddesinin²⁴⁷ kabul edilmemesine tepki göstererek, kanunun ruhu olan birinci madde reddolunduktan sonra diğer maddelerin müzakeresine gerek olmadığını söylemiştir. Maddenin müzakeresi esnasında milletvekillerinden bazı kimselerin gayri müslimlerden bedel-i nakdi alınması hususuna taraftar olduklarını gözlemlediğini belirtmiştir.

²⁴³ Müderrisoğlu, a.g.e., s.263.

²⁴⁴ Beşinci maddede “*şehir ve kasaba civarında bulunan değirmen, fabrika ve müessesat-ı sınaîye vesaire köylerde dahi bulunsalar, senelik temettü vergisi ile mükellef olacaklardır.*” ibaresi bulunmaktaydı.

²⁴⁵ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.250,251,252.

²⁴⁶ Müderrisoğlu, a.g.e., s.277.

²⁴⁷ Birinci maddede, “*Seferberlik müddetine münhasır olmak üzere emsali misillü silah altına celp edilmiş ve edilecek olan hizmeti fiiliye ve ihtiyat ve müstahfiz sınıflarında bulunan müslim ve gayrimüslim efrattan yalnız altı ay için de bedeli nakdi kabul edilecektir*” esası yer almaktadır.

Kanunun Muvazene-i Maliye Encümeni'ne değiştirilmek üzere geri verilirse efradı gayrimüslimeye tahsis edilmek üzere kanunun yeniden düzenlenebileceğini ifade etmiştir. Meclisçe teklifin encümene iade edilmesi kabul edilmiştir²⁴⁸.

2.3.6 Memur Harcırahları

Osmanlı Devleti'nden devralınan Mülkiye Harcırah Kararnamesi Ankara Hükümeti'nin kamu personel harcırahlarını belirleyen temel mevzuat hükümlerini içermektedir. Bazı bütçe dönemlerinde harcırah tahsisatları memur hareketleri karşısında yetersiz kalmıştır²⁴⁹.

Bu dönemde düşman istilasını dolayısıyla mevkilerini terk etmeye mecbur kalan memurlar ve ailelerine harcırah verilmesi hakkında kanun teklifi ile ilgili meclisteki görüşmeler esnasında Karesi Mebusu Vehbi Bey, düşman istilasını denerek İstanbul'dan kaçıp gelenlere harcırah verilmesine karşı olduğunu dile getirmiştir. Bu sözler üzerine Fuat Bey, kanunun Bursa, Adana ve İzmir gibi, düşman istilasına maruz kalan yerlerden, hükümetin tayin edeceği en yakın mevkilere gelecek memurları kapsadığını izah etmiştir. İstanbul'dan gelenlere harcırah verildiğini kendisinin de duyduğunu fakat bu durumun teklif edilen kanunla bir ilgisi olmadığını belirtmiştir. Fuat Bey, İstanbul'dan gelenlere harcırah verilmesi hususunun yürürlükte bulunan harcırah kararnamesine göre olabileceğini söyleyip, maddenin aynen kabulünü teklif etmiştir²⁵⁰.

Harcırahlarla ilgili bir diğer konu ise mali sıkıntı nedeniyle harcırahlardan yapılacak olan kesintidir. Kütahya Mebusu Cemil Bey'in, bütün harcırahlardan yüzde otuzunun kesilmesine dair kanun teklifi üzerine, Muvazene-i Maliye Encümeni yüzde otuz beş ve Kavanin-i Maliye Encümeni yüzde kırk beş kesilmesini teklif etmiştir. Maliye Vekili Ferit Bey iki encümenin arasını uzlaştırma suretiyle yüzde kırk olarak kabul edilirse, kendilerinin uygun bulacağını belirtmiştir. Ferit Bey'in bu sözleri üzerine Fuat Bey, Muvazene-i Maliye Encümeninin de yüzde kırkı kabul ettiğini, üç dört saat oylama ile vakit geçirilmesinde bir mana olmadığını, biran önce kabul edilip bu işin bitirilmesini önermiştir. Kanun oybirliğiyle kabul edilmiştir²⁵¹.

²⁴⁸ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.496-497.

²⁴⁹ Akın, a.g.e., s. 234.

²⁵⁰ TBMMZC, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.218,220-221.

²⁵¹ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.36,37,38.; 1920 yılında yapılan bu kesinti 1924 yılına kadar devam etmiştir. Kanun için bkz., Kemal Çelik, **Kamu Personeli Harcırah Mevzuatı (1873-1995)**, Maliye Bakanlığı Yayını, C.1, Ankara 1995, s.192-193.

2.3.7 Hazine-i Hassa'ya Ait Emlak ve Arazinin Durumu

II. Abdülhamit Dönemi'nde daha önce maliye hazinesine aktarılan emlak-ı hümayun Hazine-i Hassa'ya aktarılmıştır²⁵². Meşrutiyet'in ilanından sonra ise Hazine-i Hassa'nın içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle emlak-ı hümayunun bir kısmı tekrardan Maliye Hazinesi'ne devredilmiştir²⁵³. Hazine-i Hassaya ait bulunan emlak ve arazilerin tasarruf muamelelerine dair kanun teklifinin görüşmeleri esnasında encümen namına söz alan Fuat Bey, Hazine-i Hassa'ya ait emlak ve arazinin iki çeşit olduğunu belirtmiştir. Birincisinin eskiden beri Hazine-i Hassaya ait bulunanlar, ikincisinin ise Meşrutiyet'in başlangıcında Hazine-i Maliye namına alınıp, sonra tekrar Hazine-i Hassa'ya terk edilenler olduğunu izah etmiştir. Bu emlaklerin bu dönemde mercisiz kaldığını, bunları yüz üstü bırakmaktansa idare işinin geçici olarak Hazine-i Maliye'ye verilmesinin uygun olacağı görüşünü savunmuştur. Fuat Bey'in ardından Maliye Vekili Ferit Bey söz alıp, konu hakkındaki düşüncelerini dile getirerek; Hazine-i Hassanın idaresinin geçici olarak verilmesine karşı çıktığını ifade etmiştir. Bu sözler üzerine Fuat Bey ile Maliye Vekili Ferit Bey arasında fikir çatışması yaşanmıştır. Karşılıklı konuşmalar esnasında Fuat Bey Maliye Vekiline hitaben “*Satabilecek misiniz?*” sorusunu yöneltmiş, Maliye Vekili Ferit Bey de “*maliyeye ait olanları*” diyerek evet yanıtını vermiştir. Ferit Bey, Hazine-i Hassa'ya ait olan çiftliklerden herhangi birinden üç beş milyon lira gelir sağlanabilirse, ülke için faydalı olacağını düşünmekteydi. Fuat Bey, bu sözler üzerine Maliye Vekili'nin geçici vekillik kaydına karşı çıkmasındaki asıl nedenin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Encümenin şimdilik bunların satılmaması görüşünde olduğunu, Hazine-i Hassa'nın çoğunluğunun bugün milli hudutlar dışında bulunduğunu, ülkenin durum açıklığa kavuştuktan sonra satılmasının uygun olacağını dile getirmiştir. Altmış milyonluk arazinin üç beş milyona satılmasının doğru olmayacağına işaret etmiştir. Mecliste yapılan oylama sonucunda Muvazene-i Maliye Encümenin teklifi kabul edilmiştir²⁵⁴. Fuat Bey bu konuşmasında elde bulunan gelir kaynaklarının ülkenin para ihtiyacını sağlaması için bedelinin çok altında bir fiyata satılmasına karşı çıkmıştır. Günü kurtarmak için bu tür davranışlara yönelmesinin gelecekte sorunlar oluşturabileceğine dikkat çekmiştir.

2.3.8 Kibrit Tüketim Vergisi

Büyük Taarruz öncesinde genel seferberlik ilan edilmiş ve yüz binlerce kişi silâh altına alınmıştır. Bunların yedirilmesi, giydirilmesi ve silahlandırılması için ek gelir kaynaklarına

²⁵² Ahmet Tabakoğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”, **Türkler**, C.14, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.212.

²⁵³ Terzi, **a.g.e.**, s.140.

²⁵⁴ **TBMMZC**, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.263,264,267,270.

ihtiyaç duyulmaktaydı. Ek gelir sağlamak amacıyla çıkarılan kanunların çoğu mevcut vergilerde gelir artırıcı değişiklikleri öngörmektedir²⁵⁵. Bu gelir değişikliklerinden biri olan Kibrit Tüketim Vergisi'nin artırılması hakkında kanun teklifinin müzakeresi esnasında Fuat Bey, encümenin görüşlerini meclise sunmuştur. Yürütme kurulunca düzenlenen bu kanunda kibrit vergisine dört misli zam yapılmasının teklif edildiğini, kendilerinin buna taraftar olmadıkları gibi kibritin büsbütün vergiden muafiyeti görüşünü de uygun bulmadıklarını belirtmiştir. Kibritin daha önceden de vergiye tabi olduğunu ifade etmiştir. Kibritin zaruri ihtiyaçlar arasında yer alması nedeniyle encümenin, beş para verginin bir misli zam ile on paraya yükseltilmesini münasip gördüğünü, kanunu da bu suretle değiştirdiklerini açıklamaktaydı. Yapılan oylama sonucunda bir misli zam oranı kabul edilmiştir²⁵⁶.

2.3.9 Diğer Konular

Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün geçici bütçe kanunu teklifi üzerine söz alan Fuat Bey, önceki celsede matbuat ve istihbarat işlerinin yürümediğinin, bu nedenle de vekâlet derecesine terfi ettirilmesinin teklif edildiğini hatırlatmıştır. Bu görüşmeler esnasında matbuat ve istihbaratın ihtiyaçlarının fazla olduğuna da temas edildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine teklifte yer alan kırk beş bin liranın çok görülecek derecede olmadığını, bunun için sözü fazla uzatmadan maddelerin müzakeresine geçilmesini önermiştir²⁵⁷.

Fuat Bey, dini, sıhhi müesseseler ve ruhban namına yabancı ülkelerden gelmekte olan eşyanın vergisiz olarak gümrükten geçirilmesi hakkındaki kanunun yürürlükten kaldırılmasına dair verilen kanun teklifine taraftardı. Ferit Paşa Hükümetinin zamanında sırf gayrimüslim milletleri daha fazla imtiyaza vermek maksadıyla, yabancıların etkisiyle böyle bir kanunun kabul edildiğini savunmuştur. Manastırlar, darüleytamlar ve kiliseler gibi müesseselerin yabancı ülkelere ithal edecekleri eşyanın gümrük vergisinden muaf tutulmasını kolaylaştıran bu kanunun yürürlükte kalmasında bir fayda görülmediğini encümen adına izah etmeye çalışmıştır. Encümen olarak milletin diğer bireylerinin verdiği gümrük vergisinden bunların müstesna olmasına bir anlam veremediklerini, bu istisnada bir hikmet göremediklerini onun için bunları da eşit sayarak bu kanunu kabul ettiklerini ifade etmiştir. Kanun mecliste yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir²⁵⁸.

²⁵⁵ **Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920–1923)**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1994, s.48.

²⁵⁶ **TBMMZC**, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.466,468.

²⁵⁷ **TBMMZC**, C.5, Devre I, İçtima Senesi I, s.45,47.

²⁵⁸ **TBMMZC**, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.549,550.

Fuat Bey, resmi daireler ile fakir ahalinin ihtiyacı için ormanlardan kesilecek odunun ve askeriyeeye gerekli olan telgraf ve telefon direklerinin müzayede edilmeden verilmesine dair kanun teklifine taraftar değildi. Mevcut olan ahkâma bir madde eklemenin ve yeni bir kanunla onu tekrar etmenin bir manası olmadığını düşünmekteydi. Ona göre jandarmaların ve müteahhitlerin suiistimallerinin önüne geçmek için bir kayıt konulmasına lüzum yoktu. Zira Orman Nizamnamesi'nin verdiği yetki dairesinde suçlu bulunan orman memurları haklarında dava edilebilirlerdi. Fuat Bey, ayrıca jandarmaların ahaliyi müteahhit hesabına zorla götürüp çalıştırması hakkında da bir madde konulmasına gerek olmadığını savunmuştur. Böyle bir şey söz konusu olursa gerekli merciye şikâyet edilerek, kanunen ceza verileceğini, dolayısıyla da sorunun bu şekilde halledilebileceğini düşünmekteydi²⁵⁹.

“Tokat'taki emlaki emiriyeden metruk Kalhanenin bedeli mukadder mukabilinde mahalli belediyesine terki kanunu” hakkında söz alan Fuat Bey, bu bedelin tespiti için oluşturulacak komisyonda belediyeden bir aza bulunmasının kesinlikle doğru olmayacağı görüşündeydi. Ayrıca komisyonun tespit etmiş olduğu bedel üzerinde Hazine-i Maliye'nin itiraz hakkı olup olmadığını sormaktaydı. Kanun teklifinin bu noktaları dikkate alınarak hazırlanması gerektiği inancındaydı²⁶⁰.

Fuat Bey, Heyet-i Vekiliye'nin eşkıya ile çarpışma sonucu şehit olan Kızılca nahiye müdürü Âdil Efendi'nin ailesine Hidamet-i Vatanîye'den maaş bağlanması teklifine karşı çıkmıştır. Bununla birlikte Kavanin-i Maliye Encümeni'nin nahiye müdürünün hizmet süresini tamamlamış sayılmasına, emekli ve istifa kanununa göre ailesine emekli maaşı bağlanması şeklindeki tekliflerine esas itibarıyla katıldıklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte Muvazene-i Maliye Encümeni olarak Emeklilik ve İstifa Kanunu'nun bazı maddelerini değiştirecek yeni bir kanun teklifi hazırladıklarını, bu kanunun tamamlanmasına kadar bir iki gün beklenirse, Kızılca nahiyesi müdürüne ve emsaline bu kanun gereğince maaş tahsis edilebileceğini belirtmiştir. Bir memurun hizmet süresinin ne kadarını doldurduğu, hizmet derecesinin ne olduğu ve şehadetinin ne suretle meydana geldiği gibi vazifenin yapılmasın da birçok farklar bulunduğu ve bu nedenle de yapılacak değişikliğin beklenilmesinin gerektiğine işaret etmiştir. Maaşa ve mükâfata hak kazanılması için bunları encümenin geniş ve derin bir şekilde inceleyeceğini, acele edilmemesini ve kanunun görüşülmesinin sonraya

²⁵⁹ TBMMZC, C.9, Devre I, İçtima Senesi II, s.238,243.

²⁶⁰ TBMMZC, C.10, Devre I, İçtima Senesi II, s140,144.

birakılmasını teklif etmiştir. Kanunun encümene iade edilmesi mecliste oylanarak kabul edilmiştir²⁶¹.

2.4 Dâhiliye

2.4.1 İstanbul Tarafından Yapılan Antlaşmaların Geçersiz Sayılması

Milli Mücadele döneminde İstanbul Hükümeti'nin siyasi yetkiyi elden kaçırmamak için Anadolu'daki siyasi oluşumlara karşı sert önlemler almaya çalıştığı görülmektedir. Ancak Ankara-İstanbul ilişkisinin sertliği Damat Ferit hükümetleri ile sınırlıydı. Damat Ferit Paşa'nın birinci ve ikinci sadaretleri dönemlerinde İngilizlerle bir takım gizli anlaşmalar yapıldığı ortaya çıkınca, bu antlaşmaların meşru metinler sayılarak milli hükümetin önüne çıkarılması ihtimali karşısında, bazı milletvekilleri İstanbul Hükümeti'nin her türlü tasarrufunun hukuk dışı sayılması yönünde bir kanun teklifini meclis gündemine getirmişlerdir²⁶². İstanbul tarafından akdedilen antlaşmalara dair kanun teklifinin birinci maddesi²⁶³ ile ilgili söz alan Fuat Bey, ruhsatname meselesinin mühim olduğunu belirtmiştir. Ruhsatname vermenin imtiyaz vermek demek olmadığını ancak ileride tamamlanacak imtiyaz muamelelerine esas olabileceğini ifade etmiştir. Ruhsatnamenin yabancıya verilmemesi konusunda bir karar alınsa bile bunun yeterli olmayacağını düşünmekteydi. Osmanlı tebaasından iki Ermeni'nin çıkıp İngilizlerle gizli olarak anlaşabileceğine işaret etmiştir. Görünürde Ermeniler namına verilen imtiyazın hakikatte İngilizlerin eline geçebileceğine dikkat çekmiştir. Bu noktayı dikkatten uzak tutmayarak, maksada yarayacak bir tedbir kabul edilmesini istemiştir²⁶⁴.

2.4.2 Diğer Konular

Fuat Bey, kurban bayramında kesilecek kurban bedelinin cephelere gönderilmesi hakkındaki önergeyi doğru bulmamaktaydı. Ona göre kurban kesmekteki maksat kan akıtmaktı. Dolayısıyla kurban parasının yardım veya hediye suretiyle verilmesi uygun değildi. Eğer yardım yapılacaksa ve bayram hediyesi gönderilecekse kurbanlık adı altında değil, bayram hediyesi adıyla olmasını teklif etmiştir²⁶⁵.

²⁶¹ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.568,569-570.

²⁶² Akın, a.g.e., s.386; İngiltere ile yapılan gizli anlaşma için bkz., Reşat Ekrem, **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi**, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934, s.261.

²⁶³ Birinci maddede, "*Büyük Millet Meclisinin onayı olmadan İstanbul'ca akdedilmiş veya edilecek bütün anlaşmalar verilmiş olan imtiyazlar ve mütarekeden sonra akdedilmiş bütün gizli anlaşmaların ve yabancılara verilmiş olan maden imtiyazı ve maden ferağ ve intikalat ruhsatnameleri geçersizdir*" hususu yer almaktadır.

²⁶⁴ TBMMZC, C.2, Devre I, İçtima Senesi I, s.139,144.

²⁶⁵ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.413.

Şurayı Devlet teşkili hakkında iki kanun teklifi ili ilgili müzakereler esnasında İzmit Mebusu Sırrı Bey'in teşkiline teşebbüs edilen heyetin Şurayı Devlet mi, yoksa Şurayı Hükümet mi olarak adlandırılacağını sorması üzerine Fuat Bey söz alarak konuyu açıklamaya çalışmıştır. Şurayı Devlet teşkilinin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Memurin Muhakematı Kanunu'nda yer alan Şurayı Devlet Mülkiye dairesiyle ilgili olan vazifeleri yerine getirmesi için yetkili bir heyetin kurulacağını, meselenin bundan ibaret olduğunu izah etmiştir²⁶⁶.

²⁶⁶ TBMMZC, C.11, Devre I, İctima Senesi II, s.105,106–107.

V. HAŞİM (APAYDIN) BEY

1. Hayatı

1876'da (1292) Erzurum'da doğmuştur. Halil Efendi'nin oğludur. Koyulhisar Rüştüyesinde ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra aynı yer Tapu Müdürlüğü kalemünde aylıksız olarak devlet hizmetine girmiştir²⁶⁷.

Haşım Bey, stajını tamamladıktan sonra 1898 Haziran'ında Şarki Karahisar İlçesi Merkez Tapu Kâtipliğine atanmış, 1909 Eylül'ünde Niğde'ye nakledilmiştir. 1914 Temmuz'unda Karaman Aşar ve Ağnam Kâtipliği'nde, 1915'te Konya Özel Saymanlık Müdürlüğü'nde, 1916'da Tekalifi Harbiye (Savaş Yükümlülükleri) Ambarı memurluğunda, 1917'de İaşe Ambarı memurluğunda 1918'de Tapu Tahrir ve Tahdit Kurulunda görevlendirilmiştir²⁶⁸.

Eylül 1918'den itibaren açıkta bulunduğu sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. dönemine Çorum'dan milletvekili seçilmiştir²⁶⁹. Milletvekilliği I. dönemde sona erince Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Teşkilatında bir memurluğa atanmamakla beraber kadrosunu korumuş ve açık aylığı almıştır. 1932 yılı Mart sonunda tasfiyeye tabi olarak emekliye ayrılan Haşım Bey,²⁷⁰ Çorum'da Avukat olarak çalışmaya başlamıştır. Üç çocuk babası olan Haşım Bey, 12 Nisan 1940'da hayata veda etmiştir²⁷¹.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Haşım Bey, Büyük Millet Meclisi seçimlerinde 89 oy alarak Çorum milletvekilliğine seçilmiş²⁷² ve 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur²⁷³. Haşım Bey mecliste birinci gruba mensup milletvekilleri arasında yer almaktaydı²⁷⁴. Meclis'te Maliye, Tapu-Kadastro ve Dilekçe komisyonlarında çalışmış, I. toplantı yılında Dilekçe Komisyonu'nun Kâtipliğini yapmıştır²⁷⁵.

Haşım Bey "*Birinci Dönem T.B.M.M. Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri Anketi*"ne katılan milletvekillerindendi. Ona göre; öncelikli olarak kapitülasyonların devletçe

²⁶⁷ Çoker, a.g.e., s.267.

²⁶⁸ ESGMA, Tasnif No: M0.051.075.

²⁶⁹ Çoker, a.g.e., s.267.

²⁷⁰ ESGMA, Tasnif No: M0.051.075.

²⁷¹ Çoker, a.g.e., s.268.

²⁷² TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:102.

²⁷³ Çoker, a.g.e., s.267.

²⁷⁴ Demirel, a.g.e., s.121.

²⁷⁵ Çoker, a.g.e., s.267.

kaldırılması ve yok edilmesi sağlanmadıkça, ulusal bağımsızlığın ortaya çıkması ve gelişmesi için fikir yürütmek, yokuş yukarı su akıtmak gibi boş şeyle uğraşmaktan ibaret olur. Ulusun daha başarılı özverilerde bulunması için, mutlaka zakkum ağacı sayılan cehaletin kökünden devrilmesi gerektiği inancındaydı²⁷⁶.

2.1 Meclis

Haşim Bey, İstanbul'dan gelecek olan mebuslar hakkında bir kanun yapılmasına yönelik önerge vermiştir. Önergesinde; İstanbul Mebusan Meclisi'nden geleceklerin, Büyük Millet Meclisi'nin açılış günü mevcut olanlarının kabul edilmesi kararının alındığını belirtmiştir. Daha sonra ise İstanbul'dan gelecek kişilerin durumları dikkate alınmak şartıyla, bu konuda yeni kararlar verilmesi hususunun, meclis tarafından kabul edildiğini hatırlatmıştır. Bu karar rağmen konunun hala bir neticeye bağlanmadığına dikkat çekmiştir. Ayrıca İngiliz parasıyla birçok kişinin, Anadolu'ya geldiği konusunda rivayetler bulunduğunu ve ileride bu konunun ciddi sorunlar yaratabileceğine işaret etmiştir. Acil bir karar ile bu duruma son verilmesini istemiştir²⁷⁷.

Bir başka oturumda ise mecliste şube ve encümenler teşkil ettirilmesine dair verilen önergenin müzakeresi esnasında, Mebusan Meclisi Dâhili Nizamnamesi'nin yeni bir nizamname oluşturulana kadar tatbik edilmesi tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaya katılan Haşim Bey, henüz meydana olmayan, içindekiler herkes tarafından bilinmeyen bir nizamnameden bahsedildiğini vurgulamıştır. İstanbul'dan gelenlerin nizamname hakkında bilgi sahibi olduklarını, Mebusan Meclisi'nde yer almamış olanların herhangi bir bilgisinin bulunmadığını, öncelikli olarak bu nizamnamenin basılıp dağıtılmasını ve herkesin içindekiler hakkında bilgilenmesini önermiştir²⁷⁸.

2.2 Dâhiliye

2.2.1 İstanbul Hükümeti Tarafından Yapılan Anlaşmaların Geçersiz Sayılmasına Yönelik Kanun Teklifi

İstanbul Hükümeti'nin siyasi yetkiyi elden kaçırmamak için Anadolu'daki siyasi oluşumlara karşı sert önlemler almaya çalıştığı görülmekteydi. Ancak Ankara-İstanbul ilişkisinin sertliği Damat Ferit hükümetleri ile sınırlıdır. Damat Ferit Paşa'nın birinci ve ikinci sadaretleri dönemlerinde İngilizlerle bir takım gizli anlaşmalar yapıldığı ortaya çıkınca, bu

²⁷⁶ İlk Meclis, s.111.

²⁷⁷ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.187.

²⁷⁸ TBMMZC, C.2, Devre I, İçtima Senesi I, s.212,214.

antlaşmaların meşru metinler sayılarak milli hükümetin önüne çıkarılması ihtimali karşısında, bazı milletvekilleri İstanbul Hükümeti'nin her türlü tasarrufunun hukuk dışı sayılması yönünde bir kanun teklifini meclis gündemine getirmişlerdir²⁷⁹. İstanbul tarafından akdedilen muahedata dair kanun teklifinin birinci maddesinin²⁸⁰ müzakereleri esnasında, Ermeni ve Rumlara ruhsatname verilip verilmeyeceği hususu mecliste tartışma yaşanmasına sebep olmuştur. Haşim Bey bu konuda; Osmanlı ve İslam olduğu halde, Ermeni ve Rumlara rahmet okutturacak Ali Kemaller ve Artin Cemaller gibilerinin mevcut bulunduğu dikkat çekmiştir. Bundan dolayı da bu konuyu içeren ne kadar ruhsatname varsa iptal edilmesini önermiştir²⁸¹.

2.2.2 Lazistan Livasının İsmi Rize Olarak Değiştirilmesine Dair Önerge

Milli Mücadele yıllarında mülki taksimatla ilgili değişikliklerin daha çok livaların müstakil hale getirilmesine ve milli olmayan isimlerin değiştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir. İsim değişikliklerindeki asıl yoğunlaşma ise Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleşmiştir²⁸². Bu dönemde Haşim Bey'de, Lazistan livası isminin Rize olarak değiştirilmesine dair temenni önergesi vermiştir. Ona göre Lazistan denince Hindistan, Arabistan ve Yunanistan gibi geniş ölçekte şehir, kasaba ve köyleri ihtiva eden büyük bir muhit akla gelmekteydi. Kendileri Türk ırkına mensuptur ve Türk'tür. Eğer bütün Karadeniz sahilinde bulunan memleketler Lazlıkla tanıtılacaksa, elli sene sonra bir ikinci Lord Curzon'un çıkıp "*birde Lazistanınız vardı*" diyebileceğine dikkati çekmiştir. Bunun üzerine Lazistan mebusları itiraz ederek bunlardan Esad Bey'in "*Bir Lazlar kaldı lekelemedik onları da mı lekelemek istiyorsun?*" demesi üzerine Haşim Bey, bunu önermekte ne günah olduğunu Esad Bey'in bunu söylemekteki maksadını anlayamadığını belirtmiştir. Önergenin hükümete bırakılması oylanarak reddedilmiştir²⁸³. Haşim Bey'in bu önergesi reddedilmekle ve değişikliğe ilişkin başka bir karara tesadüf edilmemekle beraber, 1923 yılından itibaren Rize adının kullanımı yaygınlaşmıştır.²⁸⁴

2.3.3 Diğer Konular

Haşim Bey, İstanbul'dan gelenler hakkında kabul edilmesi gereken tedbirlere dair kanun teklifi vermiştir. Son günlerde birçok kişinin sanki İstanbul'dan firaren geliyormuş gibi

²⁷⁹ Akın, a.g.e., s.386.

²⁸⁰ Birinci maddede, "*Büyük Millet Meclisinin onayı olmadan İstanbul'ca akdedilmiş veya edilecek bütün anlaşmalar verilmiş olan imtiyazlar ve mütarekeden sonra akdedilmiş bütün gizli anlaşmaların ve yabancılara verilmiş olan maden imtiyazı ve maden ferağ ve intikalat ruhsatnameleri geçersizdir*" hususu yer almaktadır.

²⁸¹ TBMMZC, C.2, Devre I, İçtima Senesi I, s.139,144-145.

²⁸² Bilgi, a.g.m., s.344.

²⁸³ TBMMZC, C.27, Devre I, İçtima Senesi III, s.6,7.

²⁸⁴ Bilgi, a.g.m., s.339.

Ankara'ya geldiklerini, çoğunun da memuriyet talebinde bulunduğunu ve bunların dış görünüşlerine bakılarak memuriyetlere tayin edildiklerini iddia etmiştir. Ona göre firar suretiyle gelenlerin herhangi bir suçla mahkûm olup olmadığı ve memuriyette yer aldıklarında düşmanlarımıza casusluk yapmayacakları bilinmemekteydi. Bu sebeple firaren gelen gerek mülki gerek askeri bütün memurların hüviyetlerini araştırmak için karma bir komisyon kurulmasını, bu komisyonun atama kararı olmadıkça kimsenin memuriyete alınmamasını önermiştir. Haşim Bey, memuriyete alınanlardan, Anadolu'ya firar suretiyle ulaşanlar için yol harcırahı ödenilmemesini istemiş, kanun teklifi oylanarak reddedilmiştir²⁸⁵.

Fes yerine kalpak giyilmesine dair verilen önergeye Haşim Bey karşı çıkmıştır. Tunus ve Cezayir ahalisinin fes giydiğini, bunların Arap ve Müslüman olduklarını, bu davranışın kötü niyet meydana getireceğini ve bu nedenle de kesinlikle kabul edilmemesi gerektiğini savunmuştur²⁸⁶.

Nahiyeler Kanunu'nun elli üçüncü maddesinin ikinci fıkrasında²⁸⁷ zikredilen nahiye heyetinin idaresine yetki verilmesine taraftar değildi. Ona göre, Arazi Kanunu'nda tapu memurunun huzuru şart olarak gösterilmişken, o kanunun aleyhinde nahiye heyeti idaresine bir yetki verildiğini ve iki kanun arasında bir tezatlık meydana getirildiğini belirtmiştir. İdare heyetinin yetkili olmasını doğru bulmamakta, tapu memuru vasıtasıyla icrası şart olarak gösterilse daha isabet olacağını düşünmekteydi. Haşim Bey konunun Defter-i Hakan-i Encümenine havale edilmesini istemiştir. Sonuç olarak ikinci fıkranın oylanarak Defter-i Hakan-i Encümenine gönderilmesi meclisçe kabul edilmiştir²⁸⁸.

Anasır-ı gayri müslimenin de silâh altına alınmasına dair kanun teklifi hakkında söz alan Haşim Bey, teklifte mileli Hıristiyanıye denilmiş olduğunu, bu şekilde söylenince İsaviler olarak anlaşıldığını şayet mileli gayrimüslime denilirse Musevilerin de bunun içerisine dâhil olacağını belirtmiştir²⁸⁹.

²⁸⁵ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.297,298–299.

²⁸⁶ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.149.

²⁸⁷ İkinci fıkrada, “*nahiye hududu dâhilindeki emlak ve arazinin satın alma ve intikal, taksimine ait takrirlerin nahiye heyeti idaresince kabul olunduktan sonra senedat-ı resmîyesi tapu memurları tarafından verileceği*” esası yer almaktadır

²⁸⁸ TBMMZC, C.21, Devre I, İçtima Senesi III, s.373.

²⁸⁹ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.354–355.

2.3 Maliye

2.3.1 Temettü Vergisi

Meclisin açılmasının ardından savaşın finansmanını karşılayabilmek için hükümet mevcut vergilerde artış yoluna gitmiştir. Gelir artırıcı değişikliklerin en önemlisi Temettü Vergisi (Gelir Vergisi) Kanununda yapılmıştır. Temettü Vergisine 5 ve 10 misli zam yapılmış; ayrıca eskiden vergiden muaf olan şehir ve kasabalar dışındaki sınıai müesseseler, köylerde bulunsalar dahi, vergi kapsamı içine alınmıştır²⁹⁰. Temettü vergisine zam icrasına dair kanun layihasının beşinci maddesinin²⁹¹ müzakereleri esnasında Haşim Bey'de söz lamıştır. Kendisinin Konya'nın Çumra ilçesinde vazifede bulunduğu sırada ilçe merkezine yarım saat mesafede üç tane dakik fabrika bulunduğunu, sahiplerinin buradan on veya on beş bin lira para kazandığını belirtmiştir. Bu kadar para kazananların temettü vergisi ile mükellef tutulmaması için hiçbir sebep olmadığını, bu durumda olan çok köy bulunduğunu ifade etmiştir²⁹².

Bunun dışında emlak, arazi ve temettü vergisi ile ilgili başka bir kanun teklifi de meclis gündemine gelmiştir. Kişilerin emlak ve temettü vergisini ödemesi için köyde veya şehirde mutlaka bir bina veya araziye sahip olmaları veyahut bir ticaret ve sanatla işğal etmeleri gerekirdi²⁹³. “*Memleketleri istila edilen ahalisi ile 1920 senesinden itibaren bırakılan emlak ve arazi temettüat vergisi ile küsuru ek kabul etmek için 6 Mayıs 1919 tarihli kararname ahkâmının tadiline dair kanun layihası*”nın görüşmeleri esnasında Haşim Bey de söz alarak konu ile ilgili görüşlerini dile getirmiştir. Haşim Bey, hükümetin ve Kavanin-i Maliye Encümeni'nin konu ile ilgili tekliflerinin ikinci maddesini²⁹⁴ uygun bulmamıştır. Ona göre düşman tarafından istila edilmiş olan mahallerin top mermileri altında tahribata uğradığı doğrudur. Ancak tehcir de Ermenilerin emlak ve akaratının Türkler tarafından tahrip edilmediğini, bu kayıdın tehlikeli olduğunu ifade etmiştir. Eski Dâhiliye Nazırı Cemal'in İngilizlerin teşvikiyle tehcir ve taktil miktarını sekiz yüz bin olarak gösterdiğini, tahribat kelimesi tehcire atfen gibi kabul edilecek olunursa Cemal Paşa'nın sözlerinin tasdik edilmiş olunacağı görüşünü savunmuştur²⁹⁵.

²⁹⁰ Müderrisoğlu, a.g.e., s.263.

²⁹¹ Beşinci maddede; “şehir ve kasaba civarında bulunan değirmen, fabrika ve sanayi müesseseleri vesaire, köylerde dahi bulunsalar senelik temettü vergisinden mükellef olacaklardır” hususu yer almaktadır.

²⁹² TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.246,250,251-252.

²⁹³ Öner, a.g.e., s.301.

²⁹⁴ İkinci maddede, “İstila ve tehcir zamanının da müsakkafatta meydana gelen tahribat” esası yer almaktadır.

²⁹⁵ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.449,455.

2.3.2 Sened-i Hakani ve Defteri Hakani Tabirlerinin Değiştirilmesi Yönünde Temenni Takriri

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti daha savaş sırasında İstanbul'daki siyasi yapıdan her yönüyle farklı bir kuruluş olduğunu ortaya koymuştu. Mayıs 1922'de yurtdışına gidecek vatandaşlara verilen pasaportlardaki iznin padişah adına olan şeklini Türkiye Büyük Millet Meclisi adına çevirerek ülke ve millet adına söz söyleme yetkisini fiilen kullandığını ortaya koymuştu. Bunu tapu senetlerinin üzerindeki sened-i hakani ibaresinin değişmesi takip etmiştir²⁹⁶. İşte bu doğrultuda Haşim Bey'in Sened-i Hakan-i ve Defter-i Hakan-i tabirlerinin değiştirilmesine dair temenni önergesi vermiştir²⁹⁷.

2.3.3 Zabitanın Vazife Esnasında Telef Olan Hayvanın Tazmini

Bütün mali sıkıntılara rağmen TBMM hükümeti kamu görevlilerinin refahına özel önem vermiştir. Görevleri gereği binek hayvanı kullanan ve hayvanları telef olan kamu görevlilerine Hayvan Tazminatı Ödenmesi Hakkında Kanun bu koruma rejimine bir örnektir²⁹⁸. Kanunun mecliste görüşülmesi esnasında Haşim Bey, jandarmanın, tahsildarın paraları atları alınırsa bunların hükümet tarafından tanzim edilmesi gerektiği görüşüne katılmıştır. Bir örnek vererek düşüncesini açıklamaya çalışmıştır. Çapanoğlu denilen hainin cezası tecil edildikten sonra Çorum'a bir iki saat mesafede bir köye geldiğini, tahsildarın yanında bulunan heybe dolusu altınları, atını ve tüfeğini gasp ettiğini anlatmıştır. Bu durumda alınan paraların tahsildardan istenemeyeceği gibi ahaliden de tekrar alınamayacağını bunda tahsildarın bir kabahatinin olmadığını ve bu nedenle de hükümet tarafından tanzim edilmesinin daha uygun olduğunu izah etmiştir²⁹⁹.

2.3.4 Men-i Müskirat Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi savaş içerisinde sınırlı olan mali kaynakları daha iyi değerlendirebilmek için bir takım tasarruf tedbirleri almıştır. Her türlü alkollü içki yapımını, ithalini ve kullanımını yasaklayan Men-i Müskirat Kanunu bu dönemde tasarruf amacı ile çıkartılan kanunlardandır³⁰⁰. Müskiratın yasaklanmasına dair kanun teklifi veren milletvekilleri arasında Haşim Bey'de yer almaktaydı. Konuyla ilgili verilen diğer kanun tekliflerinin müzakeresi esnasında hazırlanmış ve imalatı tıbbiye de kullanılmak üzere her

²⁹⁶ Cezmi Eraslan, "Siyasi Alanda Yapılan İnkılâplar", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.17-18.

²⁹⁷ **TBMMZC**, C.25, Devre I, İçtima Senesi III, s.466.

²⁹⁸ Akın, **a.g.e.**, s.234.

²⁹⁹ **TBMMZC**, C.9, Devre I, İçtima Senesi II, s.400,402.

³⁰⁰ Ateş, **a.g.m.**, s.1198.

eczane on kiloya kadar ispiroto bulundurulması hususuna bazı milletvekilleri karşı çıkmıştır. Bu itirazlar üzerine söz alan Haşim Bey, doktorlar ve mütehasşsalar lüzum gösteriyorsa buna itiraz edilmemesi gerektiği düşüncesini savunmuştur. Müskiratın alet ve edevatının müsaderesine ise sıcak bakmamıştır. İspirtonun kullanılmasına gerek olduğuna, alet ve edevat müsadere edilirse ispirotonun üretilemeyeceğine ve Avrupa'dan satın alınmasına ihtiyaç duyulacağına dikkat çekmiştir³⁰¹.

2.4 Adliye

Haşim Bey Divan-ı Harplerdeki evrakın mahkeme-i umumiyyeye bırakılmasına dair teklifte bulunmuştur. Gerekçe de harp sırasında çeşitli şubelerde vatani vazifesini yürütmekte iken siyasi suçlar nedeniyle Divan-ı Harplerce tevkif edilmiş ve haklarında bir hüküm ortaya çıkmayarak tutuklu bulunmuş olanların durumu mevzu bahis edilmiştir. Birçok kişiye ait evrakın tetkik ve tasdik olunmak üzere İstanbul'a gönderildiğini, bir kısmının da mahalli Divan-ı Harplerde kalarak hala hükme vardişilamadığına vurgu yapmıştır. Bu durumda olan tutuklu kimselerin genel mahkemelere sevkiyle haklarında verilecek olan kararın hızlandırılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Haşim Bey'in bu teklifi uygun bulunarak layiha encümenine havale edilmiştir³⁰².

2.4.1 İstiklal Mahkemeleri

Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun uygulanmaya başlanmasından sonra dört ay geçmesine rağmen, beklenen sonuç alınamadı. Hiyanet-i Vataniye Kanunu'ndan beklenen sonucun alınabilmesi ve kanunun eksiklerinin yok edilmesi, hızlı çalışan, çabuk karar verip uygulayan mahkemelerin kurulmasına bağılıydı. Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun tam olarak tatbik edilebilmesi için İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına karar verildi. Bununla birlikte mecliste İstiklal Mahkemelerine karşıt propagandalar yürütölmekte, özellikle mahkemelere çok yetki verildiği konusu üzerinde durulmaktaydı³⁰³. Bu bağlamda Haşim Bey'de, mıntıklarından geri gelen İstiklal mahkemeleri azalarının icraatlarının neticeleri hakkında izahat vermelerine dair bir önerge vermiştir. İstiklal mahkemeleri tarafından bazı kişilerin gayrı kanuni idam edildiğini, buna karşılık kanunen idam edilmesi gerekirken özellikle vatan hainlerinin birçoklarının idam

³⁰¹ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.137,148,149; Kanun için bkz., TBMM Kavanin Mecmuası, Devre I, C.1, TBMM Matbaası, Ankara 1943, s.23.

³⁰² TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.148.

³⁰³ Aybars, a.g.e., s.41,43,52.

edilmemiş olduğunu iddia etmiştir. Bu nedenle de, İstiklal mahkemeleri azalarının, icraatlarının neticeleri hakkında izahat vermelerini istemekteydi. Yapılan müzakere sonucunda, meclis tarafından istiklal mahkemelerinin icraatlarının neticelerine dair cetvellerin ve raporların tanzim edilmesi istenmiştir³⁰⁴.

İstiklal Mahkemeleri Kanunu ile ilgili başka bir oturumda yine söz alan Haşim Bey, cephelerde iki düşman bulunduğunu, birisinin Yunan diğerinin de münafık düşman olduğunu belirtmiştir. Münafık düşman denilmekle İstanbul'dan uzanan ellerin kastedildiğini, İstiklal mahkemelerinin asıl görevinin ise bunları cezalandırmak olduğunu ifade etmiştir. Meselenin tam olarak çözülmesi için asıl yapılması gerekenin İstanbul'dan Anadolu'ya bu mikropları salmış olan Damat Ferit Paşa'nın öldürülmesi olduğunu düşünmekteydi. Hatta kendisinin Harb-i Umumi sırasında İngilizlerle beraber hareket eden Mekke Emir-i Şerif Hüseyin oğlu Faysalı öldürmek için bizzat müracaat ederek teklifte bulunduğunu, mebusların içinden buna şahit olanların olduğunu açıklamıştır³⁰⁵. Bu da Haşim Bey'in İstanbul hükümeti ve Damat Ferit'in uygulamalarını, ülkeyi işgale yönelen düşmanınkinden çok da farklı görmediğini göstermektedir.

2.5 Milli Mücadele

Mustafa Kemal Paşa'nın, Trakya ve Düzce ahvali hakkında bir önergeye dayanmayan sözlü suallere dair beyanatı sırasında konuşan Haşim Bey Düzce ve havalisinde olan isyanın baş göstermesinin Bursa ve havalisinin sukutuna sebebiyet verenler hakkında hiyanet-i vataniye kanununun hakkıyla tatbik edilmediğinden ileri geldiğini, bunu yapanlarında bugün içlerinde olduğunu iddia etmiştir³⁰⁶.

³⁰⁴ TBMMZC, C.9, Devre I, İçtima Senesi II, s.98,99,100.

³⁰⁵ TBMMZC, C.4, Devre I, İçtima Senesi I, s.361,371.

³⁰⁶ TBMMZC, C.3, Devre I, İçtima Senesi I, s.211,213.

VI. SIDDİK (MUMCU) BEY

1. Hayatı

1297 (1881) de Çorum'un Mecitözü ilçesinde doğan Sıddık Bey, Mumcuzade Ali Efendi ile Necibe hanımın oğullarındır³⁰⁷. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra ticarete atılmıştır³⁰⁸.

1905'de Ekiminde Merzifon Mal Müdürlüğünde tahsildarlık ile Devlet memurluğuna girmiş, 1907'de Köprü Maliye Tahsil memuru olmuştur. 1911'de Havza İlçesi Mal Müdür Vekilliği'ne getirilen Sıddık Bey'in aynı yıl müdürlüğü onanmıştır. 1912'de Mecitözü Mal Müdürlüğü'ne atanmıştır. 1914'te Amasya, ardından Tokat Özel İdare Saymanlık Müdürlüğü ile Zile Mal Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. 4 Nisan 1916'da görevinden istifa etmiştir. 20 Şubat 1920'de Mecitözü Belediye Başkanı olan Sıddık Bey bu görevde iken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönemine Çorum'dan milletvekili seçildi³⁰⁹.

23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulunmuştur. I. dönem sonunda milletvekilliği sona eren Sıddık Bey, bir süre Mecitözü (Çorum), sonra Konya'da ikamet etmiştir³¹⁰.

Milletvekilliği sonrası geçim güçlüğü yaşadığı görülen Sıddık Bey 1940 yılı içerisinde Cumhuriyet Halk Partisine birkaç kez başvurarak zor durumda olduğunu ve kendisine yardım edilmesini isteyecektir. Bu sırada kendisi dokuz nüfusa bakmakta ve emekli maaşı bulunmamaktadır. Ilgın Özel İdare Saymanlık Memurluğu'nda çalışarak ailesini geçindirmeye çalışmakta ancak aldığı maaşın dörtte biri borçlarına kesilmektedir³¹¹. Milletvekilliği sırasında ekonomik durumu iyi iken, Mecitözü'nde inşa edilmekte olan Medrese-i İlmîyeye yetecek kadar kereste satın alarak Çorum'a geldiği³¹² görülen Sıddık Bey'e hayatının sonuna doğru düştüğü bu ekonomik zorluk karşısında aylık elli lira para yardımı yapılmaya başlanacaktır³¹³. Altı çocuk babası olan Sıddık Bey, sağlık nedenlerinden ötürü 1943 yılında işinden ayrılmak zorunda kalmış, 15 Aralık 1944'te İstanbul'da hayatını kaybetmiştir³¹⁴.

³⁰⁷ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı, No:104.

³⁰⁸ Çoker, a.g.e., s.263.

³⁰⁹ ESGMA, Tasnif No:VH.000.165.

³¹⁰ Çoker, a.g.e., s.263.

³¹¹ BCA, Fon No:490.01, Yer No: 517.2077.4.

³¹² Çorum , 2 Eylül 1922, S.75.

³¹³ BCA, Fon No:490.01, Yer No:519.2084.2.

³¹⁴ Çoker, a.g.e., s.263.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Sıddık Bey, mecliste Maliye, Bütçe, Tapu ve Kadastro, Mali Kanunlar, İktisat ve İrşad komisyonlarında çalışmıştır. III. toplantı yılında İktisat Komisyonu'nun Kâtipliğini yapmış, 4 Aralık 1920'de Diyarbakır İstiklal Mahkemesi Üyeliğine seçilmiştir³¹⁵. Sıddık Bey mecliste birinci grup üyesiydi³¹⁶.

“*Birinci Dönem T.B.M.M. Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri Anketi*”ne katılan Sıddık Bey, ulusal bağımsızlık savaşımızın bolluk getirici ve verimli olabilmesini üç noktada; ahlakımızda devrim, memleketin bilim ve kültüründe gerçek bir devrim ve mezhep çatışmasının kökten çözümünde görmekteydi³¹⁷.

2.1 Meclis

Sıddık Bey, birçok tetkik ve araştırmalar sonucu düzenlenerek Mebusan Meclisi'nde tatbik edilmekte olan Nizamname-i Dâhili'nin Büyük Millet Meclisi tarafından da aynen kabul ve tatbik edilmesine dair bir önerge vermiştir. Nizamnamenin değiştirilerek tatbiki oylanarak kabul edilmiştir³¹⁸.

Sıddık Bey, meclisin bir ahenk ve intizam içerisinde olmasının ve faaliyetlerine faydalı bir şekil verilmesinin ancak encümenlerin teşkili ve mütehasısların ihtisasından istifade edilmesine bağlı bulunduğu düşüncesindeydi. Bunun içinde biran evvel encümenlerin teşkil edilmesi gerektiğini savunan Sıddık Bey, konuyla ilgili meclise bir önerge vermiştir. Önerge mecliste oylanarak encümenlerin teşkil edilmesi kabul edilmiştir³¹⁹.

Kırşehir mebuslarından Bekir Ağanın mebusluk hakkının kaldırılması hakkında söz alan Sıddık Bey, sekiz ay sonra meclise gelen Sadık Bey tarafından ortaya konulan şeyin bir dava ve Bekir Ağa'nın dava açılan kişi durumunda olduğunu belirtmiştir. Ona göre bir kimse hakkında cereyan eden mahkemen o kişinin haberdar olması gerekliydi. Dava açılan Bekir Ağa'nın izinli olduğunu bu nedenle de gıyabında bu müzakerenin yürütülmesinin kesinlikle uygun olmadığı düşüncesindeydi³²⁰.

³¹⁵ Çoker, a.g.e., s.263.

³¹⁶ Demirel, a.g.e., s.121.

³¹⁷ İlk Meclis, s.110.

³¹⁸ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.71-72.

³¹⁹ TBMMZC, C.1, Devre I, İçtima Senesi I, s.73.

³²⁰ TBMMZC, C.6, Devre I, İçtima Senesi I, s.227,234.

2.2 Dâhiliye

Mecitözü ve Zile'ye bağlı bazı nahiyelerin kazaya ifrağına dair kanun layihasının birinci maddesinde Mecitözü kazasının nahiyeye çevrilmesiyle adı geçen kazaya bağlı Şeyh Mustafa nahiyesiyle beraber Çorum merkezine bağlandığı ifade edilmiştir. Sıddık Bey, belediye başkanlığı yaptığı Mecitözü kazasının nahiyeye çevrilmesine taraftar değildi. Bu yüzden birinci madde ile ilgili bir tadilname vermiştir. Gerekçesinde teşkilinden beri kaza halinde idare edilen ve liva dâhilindeki kazalar arasında birinci derecede gelire sahip bulunan Mecitözü'nün merkezi Çorum'a altı saat ve bağlı karyeleri de on iki saat mesafede olduğu gibi yeniden teşekkül edecek kazalarla da hiçbir iktisadi ve idari münasebeti olmadığını belirtmiştir. Ciddi bir surette incelenilirse kazanın gerek iktisaden ve gerekse idareten büyük ehemmiyete haiz olduğu ve kaza halinde idaresinin gerekli ve zaruri bulunduğu anlaşılacağını, bu nedenle de maddenin değiştirilmesini teklif etmiştir. Sıddık Bey'in verdiği karar kabul edilir ve kanun layihası tekrar Dâhiliye Encümenine gönderilmiştir³²¹.

Malatya Mebusu Sıtkı Bey'in, memurların muhakematı hakkındaki önerge ile ilgili söz alan Sıddık Bey; "*Şimdi bunun mevsimi değildir. Efendim, düşman şuraya yanaştı, biz bunu mu düşüneceğiz? Hiçbir şey istemiyoruz.*" diyerek bu konu hakkındaki zamanlamayı doğru bulmamıştır³²².

³²¹ TBMMZC, C.6, Devre I, İçtima Senesi I, s.191,192.

³²² TBMMZC, C.2, Devre I, İçtima Senesi I, s.182,184.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE YER ALAN ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ

I. İSMET (EKER) BEY

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum'u temsil etmiş olan İsmet Bey, meclisin II. dönemi için yapılan seçimlerinde bu ilden tekrar milletvekili seçilmiş ve 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylanmıştır. Meclisin II. dönem faaliyetleri içerisinde, Umur-u Tasarrufiye ve Nizamname-i Dâhili Komisyonlarında çalışmış, 30 Eylül 1923'te Ziraat Bankası İdare Meclisi üyeliğine seçilmiştir.

İsmet Bey, 13 Ağustos 1923'te yapılan seçimde Türkiye Büyük Millet Meclisi II. Başkanvekilliği'ne getirilmiştir. 29 Ekim 1923'te; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirildiği, Cumhuriyetin ilan edildiği ve Gazi, Mustafa Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçildiği birleşime başkanlık etmiştir. Başkanvekilliğini dönem sonuna kadar her yıl seçilmek suretiyle korumuştur³²³.

1.1 Meclis

İsmet Bey, “*Nizamname-i Dâhili Encümeninin; Türkiye Büyük Millet Meclisi Dâhili Nizamnamesi teklifi*”ni uygun bulmamıştır. Teklifin birinci maddesinin “*Gerek yeniden seçilen, gerek seçim devresi içinde Kasım ayı başında toplanan Büyük Millet Meclisi merasimi mahsusa ile açılır*” ifadesinin kaldırılması için bir önerge vermiştir. İsmet Bey'e göre meclisin özel merasim ile açılmasının Nizamname-i Dâhiliye'ye ithal edilmesi doğru değildi. Nizamname-i Dâhili'nin açılan meclisin ilk celsesindeki usullerden başladığına dikkat çeken İsmet Bey, özel merasim ile ilgili izahatın Teşkilat-ı Esasiye'ye ait olduğunu hatırlatmıştır. Bütün maddeleri aşağıdan yukarıya yazarak Nizamname-i Dâhili yapılmasının lehinde olmadığını belirten İsmet Bey'in önergesi oylanarak kabul edilmiştir³²⁴.

³²³ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM II. Dönem 1923–1927, C.III, TBMM Yayınları, Ankara 1995, s.218.

³²⁴ **TBMMZC**, C.20, Devre I, İçtima Senesi III, s.150,155, 157.

1.2 Dâhiliye

1.2.1 İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu

II. TBMM döneminde idari teşkilatın yürütme kurullarınca belirgin bir merkezileşme eğilimi ile yapılandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Hükümetler yeni bir il idari yapılanmasına gitmeksizin 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu'nda değişimler yaratmak yolu ile taşradaki yetkileri merkeze taşımaya çalışmışlardır³²⁵. Bu çalışmalardan biri olan “*İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu gereğince azil ve tayinleri vilayete ait olan maliye memurlarından bazılarının doğrudan doğruya Vekâletçe tayinleri hakkında kanun layihası ve Dâhiliye Encümeni mazbatası*” üzerine İsmet Bey'de söz almıştır. Konuşmasında İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu ile valilere verilen yetkilerden bir kısmının geri alındığını ancak bu kanunun müzakeresi sırasında valilere geniş yetki verilmesi konusunda hiçbir tereddüdün söz konusu olmadığını, meclisin çoğunluğunca bunun kabul edildiğini hatırlatmıştır. Valilerin yetkilerinin azaltılması düşünülüyorsa, bunun hükümetin İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu'nu yeniden yaparak getirmesi şeklinde gerçekleştirilmesinin uygun olacağı görüşündeydi. Eksiltme kararı vermenin doğru olmayacağını düşünmekteydi³²⁶.

1.2.2 Sıtma Mücadelesi Kanunu

Toplumsal ve ekonomik gelişmeyi engelleyen, bir türlü önü alınamayan önemli bir sağlık sorunu olan sıtma Anadolu'da antik çağlardan beri tanınan ve çok sık rastlanan bir hastalıktı. Cumhuriyetin ilk yıllarında en önemli sağlık sorunlarının başında gelen sıtmayla mücadele edebilmek için 13 Mayıs 1926'da Sıtma Mücadelesi Kanunu çıkarılmıştır. Bu dönemde sıtma konusunda başka hiçbir dönemde görülmeyen bir siyasal ilgi gösterildi³²⁷. Sıtma Mücadelesi Kanununun müzakereleri esnasında İsmet Bey'de kanunun sekizinci maddesi ile ilgili görüşlerini beyan etti. Sıtma Mücadelesi Kanunu'nun sekizinci maddesinde “Sıtmalı olduğu ilan edilen bölgelerde genel veya özel müesseseler, çiftlik ve büyük arazi sahipleri ile kiracıları talimatnameleri gereğince çalışanlarına bedava sıtma ilacı dağıtmaya ve Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâletince gerekli görülen tedbirleri icraya mecburdurlar” ifadesi yer almaktaydı. İsmet Bey, bu maddenin biraz daha incelenmesi gerektiğini düşünmüştür. Ona göre, her çiftçi suni bir surette su birikintisi yapmış ise, bunu gidermeye mecburdu. Fakat çiftliğin etrafında köy varsa, tabiatın birikmiş olan su birikintilerini gidermek için köylünün

³²⁵ Çakan, a.g.e., s.220.

³²⁶ TBMMZC, C.24, Devre I, İctima Senesi III, s.54,55-56.

³²⁷ Hasan Ersel, Ahmet Kuyuş, Ahmet Oktay, Mete Tuncay, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940**, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s.85.

de mükellef olması gerektiği inancındaydı. Çiftlik sahiplerinden, tabiattan birikmiş olan suları da gidermesini beklemenin doğru olmadığını dile getirmiştir³²⁸.

1.2.3 Diğer Konular

“Resmen teşekkül etmiş mahalle ve karyelerin eşhası hükmiyeden sayılması emvali gayr-i menkuleye tasarruf edebilmeleri hakkında kanun teklifinin reddine dair Dâhiliye ve Adliye Encümenleri mazbataları”nın müzakeresi esnasında söz alan İsmet Bey, Adliye Encümeni’nin görüşüne katıldığını dile getirmiştir. Bu meselenin bir intizam meselesi olduğunu hayır maksadının böyle başıboş insanların veya mahalle için de kendi kendine teşekkül etmiş bir zümrenin genel menfaatler namına onu idare ve tasarruf etmesinin Medeni Kanun’a uygun olmadığını belirtmiştir. Kanuna göre cemiyet-i hayriyenin resmen teşekkül etmesinin gerekli olduğunu izah etmiştir³²⁹.

Belediye vergi ve resimleri hakkında kanun layihasının kırk dördüncü maddesinde “Şerefiye verecek arsa ve emlakın şerefiye bedeli ödenmedikçe satışına müsaade edilmez” denilmekteydi. Bu maddeyi eleştiren İsmet Bey, buna lüzum olmadığını düşünmekteydi. Tasarruf İşleri idarelerince alım-satım muameleleri yapılmadıkça, alım-satımın kanunen geçerli olmadığını belirtmiştir. Bir sürü yaptırım gücü konulduğu halde, halkın hala kendi aralarında alım-satım muameleleri yaptığını işaret etmiştir. Bu kanunla toplanacak vergi ve resimleri vermekten kaçınanlar hakkında, Tahsil-i Emval Kanunu’nun tatbik edilmesini önermiştir. Bunun bir madde halinde kanuna ilave edilmesinin, tahsil usulünü daha düzgün bir hale getireceğini savunmuştur³³⁰.

³²⁸ TBMMZC, C.24, Devre I, İçtima Senesi III, s.220,222.

³²⁹ TBMMZC, C.23, Devre I, İçtima Senesi III, s.152,154.

³³⁰ TBMMZC, C.6, Devre I, İçtima Senesi I, s.134,136.

1.3 Maliye

İsmet Bey, “*Bedeli taksitli ödenmek üzere hükümetten satın alınan gayr-i menkulenin tahripten korunmasına dair kanun*” un gerekli olmadığını düşünmekteydi. Medeni Kanun’da taksitle satılan emvali gayri menkulenin verilmeyen taksitleri hakkında hükümlerin mevcut olduğunun altını çizmiştir. Bu nedenle de idari bir kanun yapmaktansa, genel hükümlerin yani şartnamenin zikredilmesinin daha faydalı olacağı düşüncesindeydi. Mülkün iadesi şekli ve kira bedeli gibi hakları şartnamede belirtmek suretiyle maksadın temin edileceğini belirtmiştir. İsmet Bey, hazinenin her zaman hakkını genel hükümler dairesinde muhafaza ve müdafaa edeceği görüşündeydi³³¹.

İsmet Bey, 1341 senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu layihasının masraflar faslındaki maddeler müzakere edilirken; Trabzon Mebusu Muhtar Bey Trabzon-Erzurum hattının 1346 senesine kadar bitmesi için sunduğu madde teklifine hak vermekle beraber, bunu prensip olarak kabul etmemiştir. Her mebusun öncelikli olarak vatanın genel ihtiyaçlarını talep etme hakkına sahip olduğunu, fakat bölgesel kanun teklif etmenin doğru bir şey olmadığını düşünmekteydi. Memleketin her tarafının yollara muhtaç olup, herkesin bu medeniyet hakkını istediğini ifade etmiştir. Seçim dairesi bunu istiyor diye kanun teklif edilemeyeceğini belirtmiştir³³².

Veraset ve İntikal Vergisi hakkında kanun layihası ile ilgili söz alan İsmet Bey kanunun intikal, ferağ haçlarını ve veraset vergilerini daha muntazam, daha faydalı bir şekilde koyduğunu ancak harç tarifesinde çoktan kalmış olan varak-ı baha olduğunu bunun da kaldırılmasının uygun olacağını savunmuştur. Bundan dolayı kanunun elli dördüncü maddesiyle ilgili “*Kanuna muhalif ahkâmı ile cümlesinden sonra (bilumum varak-ı baha) cümlesinin ilavesini teklif eylerim*” şeklinde bir önerge vermiştir. Önerge oylanarak elli dördüncü madde İsmet Bey’in önerdiği şekilde kabul edilmiştir³³³.

³³¹ TBMMZC, C.28, Devre I, İçtima Senesi IV, s.67,68,69.

³³² TBMMZC, C.17, Devre I, İçtima Senesi II, s.297,299.

³³³ TBMMZC, C.23, Devre I, İçtima Senesi III, s. 411,420.

II. DR. MUSTAFA (ELVAN) (CANTEKİN) BEY

1. Hayatı

1878'(H.1294) de Çorum'da doğan³³⁴ Mustafa Bey, Bekir Bey ile Asiye Hanımın oğludur³³⁵. İlk ve orta öğrenimini Çorum ve Şam'da tamamladıktan sonra 1893'te Askeri Tıbbiye İdadisi'ne girmişti³³⁶. İstanbul'da Askeri Tıbbiye öğrencisi iken, 1900 yılında ihtilalcı propagandalar yaptığı için tutuklanmış; üç yıl kale bentiğine mahkum olmuş; sonra Şam'a sürgün edilmiş ihtilalcı bir gençti³³⁷.

Mustafa Bey Şam'a sürgüne gönderildikten sonra burada Kurmay stajında bulunan Kolağası Mustafa Kemal Bey'in dikkatini çekerek onunla ve diğer subaylarla arkadaş olacaktır. Bu arkadaşlık 1906'da Mustafa Kemal ve Lütfi Müfit Beylerle birlikte, gizli Vatan ve Hürriyet Cemiyetini kurmalarını beraberinde getirecektir³³⁸.

1908'de Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra İstanbul'a dönen Mustafa Bey, Askeri Tıbbiye Mektebi'nde eksik kalan öğrenimine devam etmiş, 11 Haziran 1909'da Tabip Yüzbaşı rütbesiyle mezun oldu. 11 Ağustos 1909'da Kıdemli Yüzbaşılığa yükseltilerek Bağdat'taki Irak ordusu emrine atanacak ancak 30 Temmuz 1914'te askerlikten istifa etti. Daha sonra I. Dünya Savaşı seferberliği ile 9 Ağustos 1914'te yeniden askeri hizmete alınarak, 5. Kolordu Gezici Hastanesi Baştabipliği görevi ile Ankara, İstanbul, Çanakkale ve Haydarpaşa Yaralılarının Sevki Komisyonu Başkanlığın da bulunmuştur. Son olarak da Afyon Askeri Hastanesi Baştabibi olarak hizmet etti.

Mütarekenin ilanından sonra 15 Aralık 1918'de terhis edilmesi ile İstanbul'a dönen Mustafa Bey, bir süre serbest olarak çalışmış, 27 Mart 1920'de Milli Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya geçti. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Kozan milletvekili olarak meclise katılmış, II ve VIII. dönemler arasında ise Çorum'dan milletvekili olarak yasama görevini 14 Mayıs 1950'ye kadar sürdürdü. Bu arada 13 Haziran 1928'de askerlikten emekliye ayrılmış,³³⁹ 1932 yılında ise tren vagonunda cam kırdığından dolayı Eskişehir Cumhuriyet Başsavcılığı'nca hakkında açılan dava ile dokunulmazlığının kaldırılması söz konusu olmuştur. Yapılan tahkikat neticesinde tahrifatın

³³⁴ Mustafa Bey, Çorum Nüfus Müdürlüğü'ne başvurarak nüfus cüzdanında Şam olarak geçen doğum yerinin, Çorum olarak düzeltilmesini istemiştir. **BCA**, No: 030.10./4.24.41.

³³⁵ **ESAGM**, Tasnif No: VH.000.394.

³³⁶ **TBMM Arşivi**, Tercüme-i Hal Kağıdı, No:292.

³³⁷ Fethi Tevetoğlu, "Atatürk-İttihat ve Terakki", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V, S.15, Ankara 1989, s.614.

³³⁸ Afet İnan, "Vatan ve Hürriyet", **Belleten**, C.I, S.2, Ankara 1937, s.298; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, Arbay Yayınları, İstanbul 1952, s.151.

³³⁹ Çoker, **a.g.e.**, s.684-685.

bedeli tahsil edilerek dokunulmazlığının kaldırılmasına gerek olmadığına karar verildi³⁴⁰. 21 Ekim 1955'te vefat eden Mustafa Bey, dört çocuk babasıdır ve nüfus kaydında adı Mustafa Elvan olarak geçmektedir³⁴¹.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Dr. Mustafa Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerinde Çorum'dan milletvekili seçildi. Yapılan seçimlerde 542 oy almış³⁴², 11 Ağustos 1923'te meclise katılmış, ertesi gün de mazbatasını onaylandı.

Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye, Milli Müdafaa, Ziraat komisyonlarında çalışmış ve 4 dört kez Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Komisyonu sözcülüğüne seçildi. 23 Mayıs 1927'de Ankara-Sivas hattının resmi açılışına katılan heyette yer aldı³⁴³.

2.1 Maliye

2.1.1 Kabotaj Kanunu

Deniz taşımacılığına ve ticaretine ilişkin esasları düzenleyen Kabotaj Kanunu 1 Temmuz 1926 yılında yürürlüğe girdi. Bu kanun ile geçmişte yabancılara tanınmış olan kabotaj hakkı ortadan kaldırılmış, Türk denizciliğinin ilerlemesi ve gelişmesi için gereken yasal ortam sağlanmış oluyordu³⁴⁴. Kabotaj Kanunu ile ilgili müzakerelere Mustafa Bey'de katılmıştır. O, Kabotaj Kanunu'nun dördüncü maddesinde yer alan; Türk Anonim şirketlerinin yüzde elli bir hissesinin Türklere ait olacağı, bu hissenin Türklere talip oluncaya kadar yabancılar tarafından alınmasına hükümetçe müsaade edilebileceği hususunu doğru bulmamıştır. Daha önceden Türklere tarafından alınmayan hisselerin Maliye Vekâleti tarafından alındığını, böyle bir değişikliğe neden ihtiyaç duyulduğunu anlayamadığını belirtmiştir. Bu konuda Mustafa Bey'in Türklere ait hisselerin Türklere talip oluncaya kadar Hükümet tarafından satın alınması şeklinde bir değişiklik önergesi vermesi üzerine değişiklik önergesi oylanarak kabul edilmiştir³⁴⁵.

2.1.2 Balıkçılık

Cumhuriyet döneminde ülkenin dört yanı bol miktarda çeşitli balıkların bulunduğu denizlerle çevrili olmasına rağmen, balıkçılık gelişmemiştir. Konserve fabrikalarının ne

³⁴⁰ BCA, Fon No: 30.10, Yer No: 9.52.5.

³⁴¹ Çoker, a.g.e., s.685.

³⁴² TBMM Arşivi, TBMM II. Dönem Çorum Livası Toplu Seçim Mazbatasını, Numarasız.

³⁴³ Öztürk, a.g.e., s.215.

³⁴⁴ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, C.1, a.g.e., s.80.

³⁴⁵ TBMMZC, C.33, Devre II, İctima Senesi IV, s.166,168.

buzhanelerin olmayışı nedeniyle balıkların tutulduktan sonra kısa zamanda tüketilmesi gerekmektedir. Bu yüzden balık daha çok kıyı kent ve kasabalarında tüketilmekte, balıkçılarda günlük tüketimi karşılayacak kadar balık avlamakla yetinmekteydiler³⁴⁶. Dr. Mustafa Bey, “*İstanbul ve tevabii balıkçılar yardım sandığı kanun layihası ve Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatası*”nı eksik bulmuştur. Yardım sandığının yalnız İstanbul’a ait olarak düşünülmesini eleştirmiştir. Akdeniz ve Karadeniz’deki balıkçıların da yüzde 3–4 oranında fazla resim almak karşılığında, yardım sandığı oluşturulması teklifini geri çevirmeyecekleri inancındaydı. Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde balıkçılığın yalnız iktisadi bir mesele olmadığını, aynı zamanda beslenme meselesi olduğunu vurgulamıştır. Balıkçılığın ilerlemesiyle memlekette biraz et yeneceğini belirtmiştir. Dr. Mustafa Bey, konuyla ilgili bir önerge vermiştir. Önergesinde Türkiye’de balıkçılık mesleğinin ilerlemesi için uygun olan mıntıklarda yardım sandığı kurulmasını istemiştir³⁴⁷.

2.1.3 Diğer Konular

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Bütçesinin müzakeresi esnasında Dr. Mustafa Bey, Müsteşar ve Hıfzıssıhha Genel Müdürlerinin maaşlarının az olduğunu gündeme getirmiştir. Müsteşarların yüz, genel müdürlerin ise yetmiş beşer lira aldığını, bu maaş ile bu makamlarda yüksek uzman bulundurmanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Bunların maaşlarına yüzer lira zam yapılmasını teklif eden Mustafa Bey, bu zam ile önemli uzmanların elde tutulacağını ve bundan kendileri değil, memleketin kazançlı çıkacağını savunmuştur³⁴⁸.

Dr. Mustafa Bey, “*Milli Mücadelede malül düşenlere mükâfat-ı nakdiye verilmesine dair kanun teklifi*”ni uygun bulmuştur. Vatan için fedakârlık eden herhangi bir kişiye mükâfatı nakdiye vermeye herkesin taraftar olacağını ancak burada bir noktanın gözden kaçırıldığına dikkat çekmiştir. Bunlardan daha ziyade birinci derecede muhtaç olanlar kısmında şehitlerin bulunduğunu ancak onların düşünülmediğini ifade etmiştir. Şehitler dikkate alınmazsa yanlış bir iş yapılmış olunacağı inancındaydı³⁴⁹.

Mesai Kanun Layihasının on dokuzuncu maddesinde; on dört yaşını bitirmemiş olan erkek ve kız çocuklarının camcılık, tütün depolarında istifçilik, kurşun imalatçılığı ve dökümcülük gibi sanatlarda hizmete alınmasının yasak olduğu yer almaktaydı. Maddenin

³⁴⁶ Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1998, s.129.

³⁴⁷ TBMMZC, C.24, Devre II, İçtima Senesi III, s.237,238.

³⁴⁸ TBMMZC, C.15, Devre II, İçtima Senesi II, s. 302–303.

³⁴⁹ TBMMZC, C.4, Devre II, İçtima Senesi I, s.643,651.

oylanarak kabul edilmesi üzerine, Dr. Mustafa Bey itiraz etti. On sekiz yaşından küçük çocukların sayılan sanatlarda zaruri durumlarda çalıştırılmasına izin verilir şeklinde olan maddenin aslının değiştirilerek, on dört yaşındaki çocuklara izin verildiğini belirtmiştir. Bu şekilde yanlış bir yola girildiğini ve henüz erişkin olmayan, her türlü tesirden etkilenebilecek çocukların sıhhatlerinin bozulacağını hatırlatmıştır. Ekonomiden önce sıhhatin dikkate alınması gerektiğini, sağlık olmadan ekonominin de olmayacağını savunmuştur. Maddenin Sıhhiye Encümenine havale edilmesini önermiştir. Mustafa Bey'in konuşmasının ardından oylama yapılmış ancak kabul edilmiş olan maddelerin encümene gönderilmesi uygun bulunmamıştır³⁵⁰.

2.2 Sıhhiye

2.2.1 Eczacılar ve Eczaneler Kanunu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eczaneler sadece büyük illerde toplanmışlardı, bazı il ve ilçelerde ise eczane bulunmuyordu. Dönemin Sağlık Bakanlığı Müfettişi Ecz. İsmail Hakkı Yeşilyurt bir yazısında *“eczanelerin bazı bölgelerde sıkışık olduğunu, alışverişlerinin kıt ve dükkânlarının da hemen hemen boş bir vaziyette ve mali bakımdan da acınacak bir halde”* olduklarını ifade etmiştir. Bu duruma bir çare bulmak eczacıları ve eczaneleri mali bakımdan kuvvetlendirmek ve halk sağlığına yardım eden kurumlar haline getirmek için 1927 yılında *“Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun”* çıkartılmıştır³⁵¹. Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun layihasının müzakereleri sırasında eczacının mazeretsiz bir ay kadar eczanesini kapalı tutabileceği ibaresi milletvekillerinin tepkisini çekmiştir. Dr. Mustafa Bey ise, eczacının da bir insan olduğunu ve bu kadar üzerine gidilmemesi gerektiğini savunmuştur. Eczacının eczanesini daima açık tutmasının kendi menfaatine yarayacağını çünkü eczanenin onun geçinme vasıtası olduğunu belirtmiştir. Eczanesi çok olan yerlerde eczanenin altı ay kadar açılmamasında bir sakınca olmadığı ancak tek eczanesi olan yerlerde bir haftanın da kabul edilebileceği görüşündeydi. Mustafa Bey, maddenin bu şekilde düzenlenmesi için encümene gönderilmesini teklif etmiş, teklifi kabul edilerek madde encümene gönderilmiştir³⁵².

2.2.2 Tıp Fakültesinden Mezun Olacaklara İki Yıl Mecburi Hizmet Sunulması

Cumhuriyet döneminde sağlıklı toplum idealinin gerçekleştirilmesi ve toplumda tedavi ihtiyaçlarının karşılanması için çalışan sağlık kadroları yetiştirdi. Bunların başında öncü ve

³⁵⁰ TBMMZC, C.19, Devre II, İçtima Senesi III, s.65,67–68.

³⁵¹ Afife Mat, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eczacılık”, **Türkler** C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.930.

³⁵² TBMMZC, C.28, Devre II, İçtima Senesi IV, s.397,398.

yönetici kadroyu oluşturan Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye üçlüsünün birisinin mensupları olarak tıp doktorları gelmekteydi. Cumhuriyet tarihi boyunca ülke kalkınmasında doktorların özel bir yerinin olduğu düşüncesi hep mevcuttu. Bu nedenle Cumhuriyet yönetimi onları ülkenin her yerine hizmet götürmekle sorumlu tuttu. 1923'den başlayarak Cumhuriyet tarihi boyunca doktorlar için mecburi hizmet söz konusu oldu³⁵³. Tıp Fakültesinden çıkacak olan mülkiyelilerin iki yıl mecburi hizmete tabi tutulmalarını öngören teklif meclis gündemine geldiğinde Dr. Mustafa Bey olumlu bir yaklaşım sergilemiştir. Bir doktorun veya yetmiş bir kimsenin kendi toplumuna karşı bir takım vazifeleri yerine getirme hususunda borçlu olduğunu düşünmekteydi. Memleketin en önemli ihtiyacı olan sağlığın bu şekilde temin edileceğine inanmaktaydı. Ülkenin ilerleyebilmesi için en önemli meselenin nüfus meselesi olduğunu, doktorların memleketin çeşitli yerlerine gönderilmek suretiyle bunun çözülebileceğini düşünmekteydi³⁵⁴.

Dr. Mustafa Bey ve arkadaşlarının Tıp Fakültesinin klinikleri ile birlikte Haydarpaşa'da kalması hakkında vermiş oldukları önerge mecliste oylanarak kabul edilmiştir³⁵⁵.

2.3 Adliye

“Hıyanet-i Vataniye den on sene küreğe mahkûm edilen Yalvaç Ahz-i Asker Şubesinde Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendinin emekli edilerek askerlik mesleğinden ihraç edilmek üzere af edilmesi ve rütbesinin iade edilmesi” ile ilgili kanun layihasında, Dr. Mustafa Bey bir tezatlık olduğunu düşünmekteydi. Bu kişinin mağduriyeti onaylanarak affedilmiş olmasıyla birlikte, emekliliğe sevk etmek suretiyle bir de ceza verildiğini ifade etmiştir. Usulen bir kişinin emekliliğe sevk edilip edilmemesinin kendi vekâletine ait olduğunu, ayrıca suçu yoksa neden mahkûm edildiğini sormaktaydı³⁵⁶.

Dr. Mustafa Bey, Kastamonu Hapishanesinde mahkûm bulunan İmamoğlu Hasan Tahir'in hastalığının ilerlemesi dolayısıyla affedilmesi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi ve Adliye Encümeni mazbatasını, verilen rapor gereğince uygun bulmuştur. Bununla birlikte hapishanelerde bu durumda olan başkalarının da bulunabileceğine dikkat çekerek, bir kişinin dikkate alınmasını eleştirmiştir. Hapishanelerde genel bir muayene yapılmak suretiyle, bu durumda olan mahkûmlar ile ilgili rapor hazırlanmasını önermiştir. Rapor meclise geldiğinde

³⁵³ Uğur Tanyeli, **Üç Kuşak Cumhuriyet**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.46,47.

³⁵⁴ **TBMMZC**, C.3, Devre II, İçtima Senesi I, s.83-84.

³⁵⁵ **BCA**, Fon No:030.10., Yer No:141.9.8.

³⁵⁶ **TBMMZC**, C.4, Devre II, İçtima Senesi I, s.494,496.

de gerekli işlemin yapılmasını ve bunun dışında bir muamelenin doğru olmadığını belirtmiştir³⁵⁷. Dr. Mustafa Bey bu kişinin affedilmesini uygun bulmakla birlikte, kişiye özel hareket edilmesini onaylamamıştır. Kararların geneli kapsayacak şekilde uygulanması gerektiği inancındaydı.

Genel Af Kanununun birinci maddesinde 23 Ekim 1923 tarihine kadar işlenmiş suçların failleri hakkında hüküm olunmuş veya olunacak cezaların yarıya indirilmesi önerilmekteydi. Dr. Mustafa Bey, namus konusu istisna olmak üzere bu indirimde gidilmesi için bir önerge vermiş, ancak madde aynen kabul edilmiştir. Aftan maksadın, hapisanelerde bulunanların çıkarılması ve bundan sosyal fayda sağlanması olduğunu belirten Mustafa Bey, on beş sene hapisanede yatan bir kişinin çıktıktan sonra ne sağlık ne de terbiye anlamında bir şeyinin kalmayacağını ifade etmiştir³⁵⁸.

2.4 Dâhiliye

2.4.1 Köy Kanunu

18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Köy Kanunu ile sağlık açısından köylünün, köy muhtarlarının ve ihtiyar meclisinin yapması gereken işler, zorunlu ve isteğe bağlı olarak gruplanıp ayrıntıları ile açıklanmış, zorunlu olanların yerine getirilmemesi durumunda ceza görüleceği belirtilerek yaptırım gücü uygulanmıştır³⁵⁹. Köy Kanunu layihasının birinci fıkrasında; sıtmanın, sivrisinek tarafından aşılandığı ve sivrisineklerin de su birikintisinden çıktığı için, köyün içinde veya etrafında su birikintisi varsa her şeyden önce bunların kurutulmasının gerekli olduğu yazmaktaydı. Dr. Mustafa Bey bu durumda her şeyden önce, su birikintilerinin bulunduğu yerlerin sınırının belirlenmesi gerektiğini düşünmekte bu nedenle de köyün etrafı denilmesini uygun bulmamıştır. Köylere ait sınırların tespit edildiği ve sınır dâhilinde olan birikintilerin tamamının kurutulması gerektiği görüşünde olan Mustafa Bey, köyün etrafı ifadesinin köy sınırı dâhilinde olarak değiştirilmesi için bir önerge vermiştir. Önerge oylanarak kabul edilmiştir³⁶⁰.

2.4.2 Mübadele, İmar ve İskan Kanunu

Mübadele İmar ve İskan Kanununa göre, Mübadele İmar ve İskan Vekaleti ahali mübadelesine dayanarak ahalinin taşınma, beslenme, barınma ve yerleşmesini; göçmenlerden

³⁵⁷ TBMMZC, C.2, Devre II, İctima Senesi I, s.73,74.

³⁵⁸ TBMMZC, C.4, Devre II, İctima Senesi I, s.402,410,415.

³⁵⁹ Bilal Ak, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri", **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.422.

³⁶⁰ TBMMZC, C.6, Devre II, İctima Senesi I, s.304,305,306.

yardıma gereksinimi olduğu belirlenenlerin indirme iskelelerinde ve yollarda yerleştirilmelerinden sonra da yerleştirildikleri yerde beslenmelerine iki ay devam edilmesini sağlayacaktır³⁶¹. Mecliste kanun ile ilgili görüşmeler esnasında Mustafa Bey, muhacir ve mültecilerin iaşelerinin iki ay boyunca sağlanmasını süre açısından az bulmuş ve iskân edilenlerin bu zaman zarfında üretici durumuna geçemeyeceğini hatırlatmıştır. Gelecek ailelerin çoğunlukla çiftçi olduğunu, bir çiftçinin tarlasını ektikten kaç ay sonra çalışmasından istifade edebileceğinin düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle Mustafa Bey, muhacirlerin geçiminin sağlanması için verilen iki ay süreyi çok az bulmaktaydı³⁶².

2.4.3 Diğer Konular

Dr. Mustafa Bey, Dâhiliye Encümeninin belediye azalığı ile genel meclis azalığının bir kişide toplanmasını kabul eden mazbatasını doğru bulmamıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanununun birinci maddesinin, idare işine halkın katılmasının temini olduğunu hatırlatarak, memlekette bulunan meclislerin yapacağı işleri birkaç kişiye tahsis etmeye doğru gidildiğine işaret etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne aza seçildiği zaman diğer bir meclisten istifası gerekli ise, belediye azalığı ile genel meclis azalığının bir kişi de toplanamayacağını belirtmektedir. Mustafa Bey, mazbatanın kabul edilmemesini istemekle beraber, yapılan oylama sonucunda Dâhiliye Encümeni mazbatasını kabul edilmiştir³⁶³.

Dr. Mustafa Bey, Belediye Kanun layihasının sekizinci maddesinde; Ankara Belediyesine Sıhhiye Müdürünün belediyenin tayini ile Dâhiliye Vekâleti tarafından göreve atanmasına ve alınmasına karşı çıkmıştır. Belediyelerde sıhhiye hizmetlerini takdir edecek vekâletin, Dâhiliye Vekâleti olmadığını belirtmektedir. Sıhhiye Vekili'nin kendi doktorlarından kimlerin mevcut olduğunu, bunlardan hangisinin bu hizmeti yürütebileceğini, Dâhiliye Vekili'nden daha iyi bileceği üzerinde durmaktaydı. Bunu aynı hükümetin içinde bir vekilin, diğer bir vekilin hakkını gasp etmesi olarak görmekteydi. Mustafa Bey, bu konuda Sıhhiye Müdürü'nün, Sıhhiye Vekâleti tarafından atanması ve azledilmesi ile ilgili bir önerge vermiş, ancak önerge oylanarak kabul edilmemiştir³⁶⁴.

Dr. Mustafa Bey, 24 Teşrinievvel 1298 tarihli Binalar Kanununun on altıncı maddesinin değiştirilmesiyle ilgili Dâhiliye Encümeni mazbatasında yer alan “*sınır haritası ile ayrılması istenen arazinin eşyükseklik eğrili bir haritanın düzenlenerek belediyeye verilmesi*”ni uygun bulmamıştır. Bu haritayı çizecek birini devletin dahi bulamadığının altını

³⁶¹ Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s.33.

³⁶² TBMMZC, C.3, Devre II, İctima Senesi I, s.180,184.

³⁶³ TBMMZC, C.4, Devre II, İctima Senesi I, s.531.

³⁶⁴ TBMMZC, C.6, Devre II, İctima Senesi I, s.30.

çizmiştir. Ülkenin zaten bir mesken buhranı içerisinde olduğunu belirten Mustafa Bey, sağlığa zararlı veya gelişigüzel mesken yapılmasına taraftar değildi. Sağlıklı ve düzgün mesken yapılması için gerekli olan harita ve diğer şeylerin halktan değil belediyeden istenmesi gerektiğini savunmuştur. Kaldırım ve lağım meselesinin de memleketin en büyük ihtiyaçlarından olduğunu, kaldırım ve lağım masrafının da ev yaptırandan değil, belediyeden sağlanması gerektiğini düşünmekteydi. Belediyenin buna mecbur olduğunun da dikkate alınmasını istemekteydi. Bu nedenlerden dolayı Mustafa Bey, kanunun İktisat Encümenine havale edilmesi için bir önerge vermiş, önerge kabul edilerek encümenine gönderilmiştir³⁶⁵.

2.5 Müdafaa-i Milliye

Dr. Mustafa Bey, gedikli (astsubay) küçük zabıt kaynakları hakkında kanun layihasının dördüncü maddesinde; Askeri liseler ve Baytariye okulundan herhangi bir sebeple atılanlardan on beş yaşından büyüklerin, bedava okudukları döneme ait masrafları ödemelerinin istenmesine karşı çıkmıştır. Dersten ve diğer sebeplerden dolayı çıkarılanlardan bu masrafın alınmasının doğru olduğunu ancak sağlık nedenlerinden ötürü çıkmış olanlardan alınmasının uygun olmadığını belirtmiştir. Mustafa Bey'in Sağlık nedenlerinden ötürü okuldan çıkarılanlardan bu paranın alınmaması için vermiş olduğu önerge mecliste oylanarak kabul edilmiştir³⁶⁶.

³⁶⁵ TBMMZC, C.4, Devre II, İctima Senesi I, s.590,596,597.

³⁶⁶ TBMMZC, C.30, Devre II, İctima Senesi IV, s.224,226.

III. FERİD (TÖRÜMKÜNEY) BEY

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Ferit Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerinde Çorum'dan yine aday olmuş ve yapılan seçimde 543 oy alarak ikinci kez milletvekili seçilmiştir³⁶⁷. Ferit Bey ikinci kez milletvekili seçilmesi üzerine, Çorum Müdafaa-i Hukuk Heyeti Riyasetlerine bir telgrafname göndermiştir. Ferit Bey, telgrafında üç sene vekâletini yaptığı, Çorum halkını kısmen hayati sebepler, kısmen vatani hizmetler dolayısıyla ziyaret edemediği için üzgün olduğunu, fakat vekâletlerini iyi bir şekilde yerine getirmiş olmakla teselli bulunduğunu dile getirmiştir. Çorum halkının yeniden itimatlarına mazhar olması sebebiyle duyduğu mutluluğu vurgulayarak, bundan sonra da vatanın ve Çorum'un menfaatine çalışmaya devam edeceğini belirtmiştir. Ferit Bey, telgrafının sonunda Çorum halkına şükran ve minnetlerinin ulaştırılmasını istemektedir³⁶⁸.

Ferit Bey, meclisin II. dönem faaliyetleri içinde, Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye komisyonlarında çalışmıştır. Kavanin-i Maliye Komisyonu Başkanlığına üç kez seçilmiş, ayrıca Maliye Vekâleti Vekilliğinde bulunmuştur. Dönem sırasında 12 Mart 1925'te İstanbul'da vefat etmiştir³⁶⁹.

1.2 Maliye

*“11 Mart 1922 tarihli Seferberlik ve Cephe Zammı Maaş Kanununun kaldırılması ile memur, askeriye mensupları ve zabitan maşatına zam yapılmasına dair kanun teklifi”*nin müzakereleri esnasında Ferit Bey söz alarak, konu ile ilgili görüşlerini meclise sunmuştur. Konuşmasında Ferit Bey, Milli Mücadele döneminde zabitanın feci bir mahrumiyet içerisinde vatani müdafaa ettiklerinin ve memleketi kurtarmak için hayatlarını hiç saydıklarının herkes tarafından bilindiğini belirtmiştir. Mecliste zabitan bu parayı vermeyi çok görececek hiç kimsenin olmadığını düşünmekteydi. Burada önemli olan hususun yapılacak zammın bütçe üzerinde yapacağı tesir olduğunu ifade etmiştir. Ferit Bey, seferberliğin kaldırılması dolayısıyla, devletin üzerinde bulunan en büyük masraftan kurtulmuş olacağını, bununla birlikte masrafı biraz daha azaltarak bu zam için ayrı bir gelir eklemeyen bütçenin

³⁶⁷ TBMM Arşivi, TBMM II. Dönem Çorum Livası Toplu Seçim Mazbatası, Numarasız.

³⁶⁸ Çorum, 18 Temmuz 1923, S.116..

³⁶⁹ Öztürk, a.g.e., s.221.

denkleştirilebileceğini savunmuştur. Meclisten cüzi olan bu zam miktarını memleketi kurtarmak için kanını heder etmiş olanlardan esirgememelerini istemekteydi³⁷⁰.

1925 senesi Muvazene-i Umumiye kanun teklifinin yirminci faslına Divanı Muhasebat inşaatı ve tesisatı masrafı için bütçeden 47 500 lira ayrılması maddesi konmuştur. Mebuslardan birinin Divanı Muhasebat binası yapmakta bir fayda görmediğini dile getirmesi üzerine Ferit Bey, Divanı Muhasebatın yıllık altı bin lira kira verdiğini, konulan bu paranın sekiz senelik kira bedeline denk geldiğini belirtmiştir. Taşhan binasına bu kadar kira parası verileceğine, 47 500 lira sarf edilerek, resmi daire olarak bir bina yapılmasını tercih ettiklerini açıklamıştır. Bu binanın yerinin meclisin müştemilatlarından olduğunu, zamanında kolordu binası yapılmak üzere temellerinin atılmış bulunduğunu ifade etmiştir. Hem kira bedelinden tasarruf etmek hem de bir bina kazanmak için teklifin kabul edilmesini istemekteydi. Fasıll mecliste oylanarak kabul edilmiştir³⁷¹.

Muvazene-i Maliye Encümeni, bütçenin mali sene başından önce çıkarılabilmesi için haftanın beş gününün bütçe müzakerelerine ayrılmasını talep edince Ferit Bey, encümenin bu ricasının kabul edilmesini istemiştir. Bu seneyi geçici bütçesiz geçirebilirlerse, bunun meclis için bir şeref tarihi olacağını ifade etmiş, şayet haftanın beş günü bütçe müzakerelerine ayrılırsa bu senenin geçici bütçesiz geçirileceğini dile getirmiştir³⁷².

³⁷⁰ TBMMZC, C.2, Devre II, İctima Senesi I, s.834,843.

³⁷¹ TBMMZC, C.13/1, Devre II, İctima senesi II, s,207,208.

³⁷² TBMMZC, C.14, Devre II, İctima Senesi II, s.64.

IV. İSMAİL KEMAL (ALPSAR) BEY

1. Hayatı

1874 (H.1290) tarihinde İskilip’de doğmuştur. Babası Alpsarzade Şakir Efendi, annesi Hafize Hanımdır. Evli olup, Mehmet Edip (VII ve VIII inci dönem Çorum milletvekili) ve Mehmet Ali adlarında iki çocuk sahibiydi³⁷³.

İstanbul Çiçekpazarı Rüştüyesi’ni bitirdikten sonra orta öğrenimine İstanbul İdadisi’nde başlamıştır. Burada öğrenimini tamamladıktan sonra Mülkiye’ye girmiştir. Ağustos 1894’te Mülkiye’nin yüksek bölümünden diploma almış olan İsmail Kemal Bey’in yabancı dili Fransızcadı.

20 Kasım 1894’te Ankara Maiyet Memurluğu ile devlet hizmetine girmiştir. Bu görevde iken Ankara İdadisi’nde tarih, kitabet, kavaidi Türkî dersleri öğretmenliği yapmıştır. Nallıhan Aşar İhale Memurluğu ve Haçin (Saimbeyli) Kazası Kaymakam Vekilliği yapan İsmail Kemal Bey, bundan sonra sıra ile Mecitözü, Ayvalık, Merzifon ve Söğüt Kaymakamlıklarında bulunmuştur. Söğüt Kaymakamı iken Ertuğrul Mutasarrıflığına da vekâlet etmiştir³⁷⁴. Nisan 1907’de Denizli, Ağustos1909’da Yozgat ve Mayıs 1911’de Kütahya Sancakları Mutasarrıflıklarında bulunmuştur. 1914’te Bursa Vali Vekilliğine, 1915’te Maraş, 1916’da Tokat Sancakları Mutasarrıflıklarına getirilmiştir.

İsmail Kemal Bey, Mayıs 1918’de Sivas Valiliğine atanmış, Ocak 1919’da Damat Ferit Hükümeti’nce azledilerek Ermeni tehciri ile suçlanmıştır. Tutuklanarak İngilizler tarafından Halep’e gönderilmiş, beş ay tutuklu kaldıktan sonra kabinenin düşmesi üzerine Maraş’ta sorgulanıp, Ağır Ceza Mahkemesi’nce suçsuz bulunmuştur.

Ekim 1919’da yapılan seçimlerde Çorum’dan Mebusan Meclisi’ne üye seçilmiştir³⁷⁵. İsmail Kemal Bey, meclis’te ülke açısından önemli konulara temas ederek, Güneydoğu Anadolu’da Ermeniler tarafından yapılan katliamlar için bir soru önergesi vermiştir³⁷⁶. 16 Mart’ta İstanbul’un işgali ve Meclisin dağıtılması üzerine Aralık 1920’de gizlice Anadolu’ya geçmiştir³⁷⁷. I. İnönü Muharebesi öncesinde Anadolu’ya geçen İsmail Kemal Bey, Ankara’ya gelerek meclise girmek için başvurmuşsa da geç kaldığı için kabul edilmemiştir. Çorum’un İskilip kazasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Başkanlığını yapan İsmail Kemal Bey, bu

³⁷³ Öztürk, a.g.e., s.213

³⁷⁴ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı, No:480.

³⁷⁵ Öztürk, a.g.e., s.213-214.

³⁷⁶ Önergede; Bölgede Ermeniler tarafından gerçekleştirilen katliamlara son verilmesi, asayişin sağlanması bu konunun incelenmesi ve olayların protesto edilmesi istenmektedir. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi** (MMZC), C.I, Devre IV, TBMM Yayınları, Ankara 1991, s.99.

³⁷⁷ Öztürk, a.g.e.,s,214.

görevde iken Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerine katılarak, Çorum'dan milletvekili seçilmiştir³⁷⁸.

Mecidi üçüncü rütbeden Osmanî, Gümüş Donanma ve Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası sahibi olan İsmail Kemal Bey, III, IV, V ve VII. dönemlerde de Çorum milletvekili olarak mecliste yer almıştır. Milletvekili bulunduğu sırada 14 Kasım 1942 tarihinde vefat etmesi üzerine milletvekili kanununa göre yerine yeni biri seçilmesi için karar alınmıştır³⁷⁹. Naşı Ankara'da Cebeci Asri Mezarlığı'na defnedilmiştir³⁸⁰.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

İsmail Kemal Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerinde Çorum'dan 542 oy alarak milletvekili seçilmiştir³⁸¹. 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylanmıştır³⁸². Mecliste birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci şubelerde yer alarak, Dâhiliye, Memurin Muhakematı, Ziraat, Nizamname-i Dâhili ve Posta ve Telgraf Encümeni üyeliklerinde bulunmuştur. 1924 yılında meclis adına Adana'nın kurtuluşuna katılan heyette yer almıştır³⁸³.

2.1 Maliye

2.1.1 Kızılırmak Köprüsü

Cumhuriyet ilan edildiği yıl karayollarında en büyük sorun köprüsüzlüktür. Yalnızca ana yollarda köprü vardır ve bu köprülerin çoğu Bizans ve Selçuklu dönemlerinden kalmadır. Köprü olmayan yerlerde yolcular, taşıtlar ve hayvanlar sallarla, sandallarla ırmakları aşmaktadırlar³⁸⁴. Bayındırlık Vekâleti bütçesinin görüşmeleri esnasında İsmail Kemal Bey, Çorum ile İskilip arasındaki Kızılırmak köprüsünün yapılması vaat edildiği, bir yıl geçmesine rağmen köprü'nün keşfinin bile yapılmadığını hatırlatmıştır. İskilip kazasının iki yüz bin aşar geliri getiren bir kazanın ufak bir isteğinin kabul edilmemesi için bir gerekçe olmadığını düşünmekteydi. Köprü'nün bir an evvel yapılmasını istemiştir³⁸⁵.

³⁷⁸ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı, No:480.

³⁷⁹ BCA, Fon No: 030.10., Yer No: 76.503.16.

³⁸⁰ Öztürk, a.g.e., s. 214.

³⁸¹ TBMM Arşivi, TBMM II. Dönem Çorum Livası Toplu Seçim Mazbatası.

³⁸² Öztürk, a.g.e., s.214.

³⁸³ PAGA, İsmail Kemal Bey'in Dosyası.

³⁸⁴ Müderrisoğlu, a.g.e., s.171.

³⁸⁵ TBMMZC, C.15, Devre II, İçtima Senesi II, s.388.

2.1.2 Memur Kanunu

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat hareketiyle birlikte bürokrasiye yeterli kadroları sağlayacak bir ücret sistemi oluşturulmaya çalışılmış, devlet memurluğu saygınlığı olan bir meslek konumuna dönüşmüştür. Bu dönemde memurlarla ilgili bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde memurlara ilişkin yapılan düzenlemeler, Cumhuriyet döneminin gereksinimini karşılamakta yetersiz kalmıştır. Cumhuriyet'in getirdiği nitelik ve nicelikteki kamu personeline dayanak olacak köklü hukuksal düzenlemelerin ilki 31 Aralık 1926 tarihinde çıkarılan Memurin Kanunu olmuştur³⁸⁶. İsmail Kemal Bey, Genel Memur Kanununun görüşmeleri esnasında memurların hayatlarının önemli bir kısmını vatan ve millet yolunda feda ettikleri ancak karşılığını tam olarak alamadıkları düşüncesini dile getirmiştir. Elli lira maaşla ailesinin geçimini ve geleceğini temin edemeyen bir memurun emekli olduktan sonra eline geçen yirmi beş lirayla geçinmesinin mümkün olmadığına işaret etmiştir. Geleceği temin edilmiş olan bir memurun vatana daha fazla hizmet edeceği inancındaydı³⁸⁷.

2.1.3 Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu

Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-u Muvakkatı (İlköğretim geçici kanunu) Cumhuriyet döneminde ilköğretimin finansmanını sağlayan kanunlardan biridir. Bu kanun 1913'te çıkarılmış ve geçici başlığına rağmen Cumhuriyet yıllarında da birçok maddeleri yürürlükte kalmıştır. Bu kanununa göre mektep yapılacak arsanın tedariki, binanın yapılması, muallim ve muavin maaşları, oturacak yerleri, dersliklerin aydınlatılması ve ısıtma gibi her türlü eğitim için gerekli donanımlar köy ve mahalle ahalisine ait mecburi masraftır³⁸⁸. İlköğretimin bütün masrafının halkın üzerine bırakılması konusu mecliste sıkça tartışılmıştır. Bu bağlamda İsmail Kemal Bey'de 1925 senesi Maarif Vekâleti Bütçesinin görüşmeleri esnasında ilköğretim vergisinin tahsilinde yanlışlıklar yapıldığı üzerinde durmuştur. Konuşmasında seçim bölgelerinde gezen milletvekillerine bu konuyla ilgili şikâyetlerin geldiğini iddia etmiştir. Okul açılan yerlerde, bölge halkının bu vergiden yükümlü tutulmasıyla, adeta okul açmaması için halkın teşvik edildiği inancındaydı. İsmail Kemal Bey bu sorunun çözümü için iki

³⁸⁶ Turgay Ergun, "Türkiye Cumhuriyet'inin Devlet Yapısı", **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.322,323.

³⁸⁷ **TBMMZC**, C.23, Devre II, İçtima Senesi III, s.178.

³⁸⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2006**, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006, s.268, Geçici Kanun için bkz., Reşat Özalp, **Milli Eğitim ile ilgili Mevzuat (1857-1923)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s.83-86.

öneride bulunmuştur. İlki ilköğretim vergisinin genel bütçeye alınması ikincisi ise verginin sadece okul olan yerlere değil, ülke geneline yayılmasıdır³⁸⁹.

2.1.4 Diğer Konular

1923 bütçesinde ihtiyaç sahibi çiftçilere ileride ödemeleri şartıyla sekiz yüz bin lira ödenek ayrılmasına İsmail Kemal Bey taraftar değildi. Hükümetin gelirinin önemli bir kısmının çiftçiden alındığını, bunun için de çiftçiye kolaylık sağlaması gerektiği inancındaydı. Bir milyon lira ödenek dahi az iken, bunun sekiz yüz bin liraya indirilmesini uygun bulmamaktadır. Bunun bir milyon liraya çıkarılmasını teklif etmiştir³⁹⁰.

1925 senesi Dâhiliye Vekâleti Bütçesinin görüşmeleri esnasında İsmail Kemal Bey, nüfus memurlarının durumlarına dikkat çekmiştir. Askeriyenin ve genel seçimlerin esaslarının nüfus dairelerinden alındığını, bunun da nüfus memurlarının en önemli vazifeleri yaptıklarının açık bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen nüfus memurlarına sekiz lira ödenek verilmesini az bularak, bu paraya amele bile çalıştırılmadığını belirtip eleştirmiştir. İlimin okumanın ve yazmanın biraz kıymeti olması gerektiğini savunmuştur. İsmail Kemal Bey, nüfus memurlarının maaşının en azından bin liraya yükseltilmesini istemekteydi³⁹¹. İsmail Kemal Bey'in her iki konuşmasından anlaşılacağı üzere memurların genel durumları ile yakından ilgilenmekteydi. Bu doğrultuda İsmail Kemal Bey, mecliste Memuriyet Kanunu üzerine yapılacak görüşmelerin geciktirilmesinin nedenlerini soran bir önergede vermiştir³⁹².

2.2 Müdafaa-i Milliye

2.2.1 Askerlere Yeni Ziraat Alet ve Edevatının Öğretilmesi Hakkında Kanun Teklifi

Uzun süren savaşlarından ardından Türkiye halkının her şeyden önce üretmeye ihtiyacı vardı. Askeri alandaki başarıların kalıcı olabilmesi, iktisadi sahadaki başarılarla bağlıydı. Üretimi artırma yolunda İsmail Kemal Bey'inde bir kanun teklifi verdiği görülmüştür. Kanun teklifi askerlere yeni ziraat alet ve edevatının pratik olarak öğretilmesi hakkındaydı. Askerlik vazifesini yapmakta olan kişilere, müsait zamanlarda, buldukları bölgelerdeki ziraat müesseseleri tarafından yeni ziraat usullerinin pratik olarak öğretilmesi istenmekteydi. Bunun dışında askeri kıtaların bulunduğu bölgelerde ziraat müessese ve memurları yoksa Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin talebi üzerine İktisat Vekâleti tarafından

³⁸⁹ TBMMZC, C.15, Devre II, İçtima Senesi II, s.209.

³⁹⁰ TBMMZC, C.2, Devre II, İçtima Senesi I, s.115,116.

³⁹¹ TBMMZC, C.14, Devre II, İçtima Senesi II, s.103,128.

³⁹² BCA, Fon No: 030.10., Yer No: 7.43.32.

geçici fen memurları gönderilmesi ve ziraat vasıtalarının verilmesi belirtilmiştir. Kanun teklifi oylanarak kabul edilmiştir³⁹³.

2.3 Bayındırlık

2.3.1 Yol Mükellefiyet-i Kanunu

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetleri karayollarının finansmanını iki kaynaktan karşılama yoluna gitmişlerdir. İlki, umumi yollar için devlet bütçesinden kaynak aktarımı, ikincisi 1921 yılında kabul edilen Tarik Bedeli Naktisi Kanunu gereğince halktan toplanan paralardır. Hususi yolların yapımı ve giderlerinin karşılanması konusu Cumhuriyet döneminin en önemli sorunlarından biri olmuştur³⁹⁴. Bu konu ile ilgili İsmail Kemal Bey'de, Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun 4,5 ve 17. maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun teklifi vermiştir. Yolların biran önce yapılmasının herkesin ortak arzusu olduğuna işaret ederek, bu amaçla özel idarelere ait yolların yapılması için Yol Mükellefiyeti Kanunu'nun kabul edildiğini belirtmiştir. Ancak kanunun uygulanması aşamasında bazı sorunlarla karşılaşıldığını, bu nedenle bazı maddelerinin değiştirilmesi için teklifte bulunduğunu açıklamıştır. Başmühendisten bir mektup aldığını ve mektupta para tahsil edilemediği için yol inşasının sonuçsuz kaldığını yazıldığını meclise anlatmaktaydı. Parası olmayanın tahsil-i emval kanununa göre yüz yirmi beş kuruşa bedel bir gün hapsedildiğini belirtmiştir. Kendisinin bunu doğru bulmadığını, asıl maksadın yol yaptırmak olduğunu, bu nedenle de parası olmayanın yol yapımına sevk edilmesini önermiştir. Yol mükellefiyetinden kaçanlar için de kaçtıkları güne bedel olarak iki gün fazla çalıştırılmalarını teklif etmiştir. Böylece bir yaptırım uygulanabileceğini düşünmekteydi. Kanun teklifi oylanarak reddedilmiştir³⁹⁵.

İsmail Kemal Bey, Alaca-Sungurlu-Yahşihan yolunun genel yollar kapsamına alınarak, tamir ve inşasına başlanması ile ilgili de bir kanun teklifi vermiştir. Ancak Nafia Vekâleti, genel yollar için ayrılmış ödeneğin mevcut yolların tamiri için bile yeterli olmadığını, bu yolun mükellefiyeti bedeniye kanunu gereğince daha çabuk yapılacağını belirterek İsmail Kemal Bey'in teklifini reddetmiştir³⁹⁶.

³⁹³ TBMMZC, C.6, Devre II, İçtima Senesi I, s.849; TBMM Kavanin Mecmuası, Devre I, C.2, TBMM Matbaası, Ankara 1942, s.216.

³⁹⁴ Çakan, a.g.e., s.291.

³⁹⁵ TBMMZC, C.22, Devre II, İçtima Senesi III, s.207-208.

³⁹⁶ BCA, Fon No:030.10., Yer No: 6.36.8.

V. MEHMET MÜNÜR (ÇAĞIL) BEY

1. Hayatı

1870 (H.1287)'te İskilip'te doğmuştur. Babası Mehmet Hilmi Efendi, annesi Fatma Zahide Hanımdır³⁹⁷. Babası Plevne Savaşı'na katılan redif binbaşılardan idi. 1908'de Seniha ve 1915'te Nebile Hanımlarla evlenmiş, üç çocuk babasıydı³⁹⁸.

İlköğrenimini İskilip'te bitirip, 1888'de rüştiyeyi Çankırı'da tamamlamıştır. Münür Bey, İskilip ve İstanbul'da bir süre özel ders alarak, 1891'de imtihanla Hukuk Mektebi'ne (İstanbul Hukuk Fakültesine) girmiş, burayı 1896'da pekiyi derece ile bitirmiştir.

1898'de Lüleburgaz Bidayet Mahkemesi Savcı yardımcılığı ile yargı hizmetine başlamıştır. Sırasıyla, Kudüs Bidayet Mahkemesi Savcı yardımcılığı, Akkâ ve Kudüs Bidayet Mahkemeleri Ceza Başkanlığı ve Musul Merkez Bidayet mahkemesi Savcı yardımcılığı yapmıştır. Diyarbakır ve Kosova Bidayet Ceza Mahkemeleri Başkanlığına getirilmiştir³⁹⁹.

Kosova Ceza Mahkemesi Başkanı bulunduğu sırada, 1908 İnkılâbını izleyen günlerde seçime katılarak Çorum'dan Mebusan Meclisi'ne üye seçilmiştir. 1911'de Mebusan Meclisi'nin kapatılması üzerine mebusluğu son bulan Münür Bey, 1912'de Çorum'dan ikinci kez mebus seçilmiş, ancak bu meclis de Ağustos 1912'de kapanmıştır⁴⁰⁰. Üçüncü devre Çorum'dan tekrar mebus olduktan sonra, Mayıs 1914'te mebusluktan istifa ederek Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne müsteşar olmuştur⁴⁰¹. Bu görevi Ocak 1918'e kadar sürdürmüştür.

Münür Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönemine kadar avukatlık yaptıktan sonra II. dönem için yapılan seçimde Çorum'dan milletvekili seçilmiş, bu dönemden VIII. döneme kadar Çorum'dan milletvekilliği yapmıştır.

İlerleyen yıllarda birtakım zorluklarla karşılaşan Münür Bey, 1950 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a yazmış olduğu mektubunda İstanbul'da tensip buyrulacak herhangi bir teşekkülün idare meclisinde görev almak istediğini belirtmiştir. Mektubunda ciddi bir rahatsızlık geçirdiği, hem manevi hem de maddi olarak yıprandığından bahsetmekteydi⁴⁰². Münür Bey'in, aynı yıl içerisinde Mart ayında Cumhuriyet Halk Partisi'ne, seçimlerde Çorum'dan milletvekili olmak için başvurmuştur⁴⁰³.

³⁹⁷ ESGMA, Tasnif No: T0.003.773.

³⁹⁸ Öztürk, a.g.e., s.216.

³⁹⁹ TBMM Arşivi, Tercüme-i Hal Kağıdı, No:481.

⁴⁰⁰ Öztürk, a.g.e., s.217.

⁴⁰¹ İstifa dilekçesi için bkz., MMZC, C.I, Devre III, İçtima Senesi I, TBMM Basımevi Ankara 1991, s.27.

⁴⁰² BCA, Fon No:030.01., Yer No:41.242.23.

⁴⁰³ BCA, Fon No:490.01., Yer No:295.1191.

9 Ağustos 1954'te ölen Münür Bey'in naşı İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığına defnedilmiştir⁴⁰⁴.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Münür Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönemi için yapılan seçimlerde 526 oy almıştır⁴⁰⁵. Meclis'te Umuru Tasarrufiye, Adliye, Memurin Muhakemat, Kavanin-i Maliye ve Diyanet ve Evkaf Encümenleri üyeliklerinde bulunmuş, 1924 yılında Adliye Encümeninin sözcülüğünü de yapmıştır⁴⁰⁶. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliği ve Halk Fırkası'nın da kurucu üyeliğinde bulunmuş olan Mehmet Münür Çağal, 14 Mayıs 1950'ye kadar yirmi yedi yıl Çorum'dan milletvekilliği yapmıştır⁴⁰⁷.

2.1 Adliye

Cuma günleri bütün mağaza ve ticarethanelerin kapalı bulunmasına dair kanun teklifinin görüşmeleri esnasında, Cuma günü açık olan dükkân ve müessese sahip veya müdürlerinden servet derecelerine ve ticaretlerine göre beş liradan yüz liraya kadar para cezasının alınmasını öngörülmesini Münür Bey doğru bulmamıştır. Teklifteki “*servet derecelerine göre*” kaydına gerek olmadığı düşüncesindeydi. Cuma günü dükkân açan kişi beş yüz lira sermayem var derse ve hâkimlerde mutlak servet derecelerini dikkate alacak olurlarsa, bu kişiyi az bir ceza ile mahkûm etmeye mecbur olacaklarını ifade etmiştir. Münür Bey, cuma günü mevcut kanuna rağmen dükkânını açacak bir kişiye, ağır bir ceza verilmesi gerektiğini savunmuştur⁴⁰⁸.

Müskirat nakli maddesinden mahkûm Osmanoğlu Ali Rıza hakkında verilen hükümde adli bir hata olduğundan af suretiyle telafisine dair Başvekâlet tezkeresine, Münür Bey olumlu bakmıştır. Özel afların belirli olaylar ve hususi sebepler üzerine meydana geldiğini izah etmiştir. Mahkemelerin de hükümlerinde bazen hata edebildiklerini ve bu hükümlerin kesinlik kazandığını, bu gibi hataların giderilmesi için ise tek çarenin, özel af olduğunu belirtmiştir. Müskirat kanununun değiştirildiği halde, mevzubahis olan kişinin bir okkadan aşağı rakı naklettiği için mahkûm edildiğini, bu gibi kişilerin daha öncede meclisce özel af suretiyle af olduğunu hatırlatmıştır. Maksadın, genel mahkemelerden çıkmış olan hükümlerden dolayı genel ve mutlak bir af ilanı olmadığına vurgu yapmıştır⁴⁰⁹.

⁴⁰⁴ Öztürk, a.g.e., s.217.

⁴⁰⁵ TBMM Arşivi, TBMM II. Dönem Çorum Livası Toplu Seçim Mazbatası.

⁴⁰⁶ PAGA, Münir Bey'in Dosyası.

⁴⁰⁷ Öztürk, a.g.e., s.217.

⁴⁰⁸ TBMMZC, C.4, Devre II, İçtima Senesi I, s.637,638.

⁴⁰⁹ TBMMZC, C.10, Devre II, İçtima Senesi II, s.437,438.

Münür Bey, “borçlarına karşılık Hazine namına alınan emlakın borcu tamamen ödenildiği takdirde, aşar hakkında tatbik olunan muameleye kıyasen iadesinin uygun olup olmadığının tefsirine dair Kavanini Maliye Encümeni mazbatası”nı eleştirmiştir. Kavanini Maliye Encümeninin tefsir yapmaktan ziyade yeni bir hüküm verdiğini iddia etmiştir. Tefsir kararlarında biraz lakayt bulunulduğunu savunmuştur. Ne tefsir olunan kanun maddesinin ne de tefsire dair olan mazbatanın basıldığını ve bu şekilde görüşmelere geçildiğine dikkat çekmiştir. Tefsir edelim derken, tefsir yoluyla yeni hükümler konmasını doğru bulmamıştır⁴¹⁰.

⁴¹⁰ TBMMZC, C.4, Devre II, İctima Senesi I, s.694,695.

VI. AHMET ZİYA (TONGUÇ) BEY

1. Hayatı

1883 (1299)'te Çorum'da doğmuştur. Mahmut Fevzi Bey ile Ayşe hanımın oğlu olan Ziya Bey, üç çocuk babasıydı⁴¹¹. Ziya Bey'in soyadı Tonguç'tur, fakat bir karışıklık sonucu aile lakabı olan Hatipoğlu, kayıtlara soyadı olarak geçmişti⁴¹². İlk ve rüştiye öğrenimini Çorum'da yapmıştır. İyi Türkçe ve Fransızca, birazda Almanca bilen Ziya Bey, 1899'da sınavla Hendese-i Mülkiye Yüksek okuluna girerek, yedi yıllık eğitimini tamamlayıp Turuku Maabir Mühendisi diploması almıştır⁴¹³.

Mezuniyetinden sonra 1906'da Hicaz Demiryolları Mühendisliğine atanmıştır. 1910'da Samsun-Sivas Demiryolu İstikşaf İkinci Şube Mühendisliğine, 1911'de sözü edilen demiryolunun inşaat bölümüne geçmiştir. 14 Temmuz 1914'te Demiryolu İdaresinin Fransızca Rejie Generale Şirketine devri üzerine, 28 Eylül 1914'e kadar bu şirkette çalışmıştır. Ardından İstanbul Şehremaneti Turuku Maabir Mühendisliği'nde 1916'ya kadar görev yapmıştır. Bu yıl da Ankara-Erzurum demiryolu mühendisliğinde ardından üç yıl sonrada Ankara-Sivas Demiryolu mühendisliğinde bulunmuştur.1920 yılında bu işinden ayrılarak aynı yıl içerisinde Bayındırlık Bakanlığı Fen Müşavirliğine getirilmiştir. 1921 yılında ise Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğüne atanmıştır⁴¹⁴.

14 Mart 1921- 28 Eylül 1923 tarihlerinde asıl görevine ek olarak Turuku Maabir Genel Müdürlüğü'nü vekâleten yürütmüş, bayındırlık şirketleri ile hükümet arasındaki sorunların çözümüne yardımcı olmuştur. 12 Haziran 1923'te Ankara'da kurulan komisyonda hükümet murahhası olarak bulunmuştur. 1923-1924 yıllarında Nis ve Napoli'de toplanan Demiryolları Milletlerarası Seyrüsefer Tarifeleri ve Doğu Vagonları İşletmesi Konferanslarına, hükümet namına murahhas olarak katılmıştır. 1923'te Paris'te toplanan Milletlerarası Elektrik Gücü Nakli Transiti Konferansına ve yine aynı yıl içerisinde Cemiyeti Akvam'ın merkezi olan Cenevre'de Milletlerarası Ulaştırma ve Transit Konferansına hükümet adına katılmıştır⁴¹⁵. Ziya Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönemi içerisinde Ferit Bey'in vefat etmesi üzerine yapılan ara seçimde Çorum'dan milletvekili seçilmiştir⁴¹⁶. 1927 yılında ise Anadolu Demiryolları ve Haydarpaşa limanlarının satın

⁴¹¹ **TBMM Arşivi**, Tercüme-i Hal Kağıdı, No: 482.

⁴¹² Bu durum, Ziya Bey'in kızının babasından kalan maaş için başvurması üzerine açtığı dava sonucunda ortaya çıkmıştır. Karışıklık Tercüme-i Hal Kağıdında aile lakabının soyadı olarak yazılmasından kaynaklanmıştır. **ESGMA**, Tasnif No: M0.111.249.

⁴¹³ **TBMM Arşivi**, Tercüme-i Hal Kağıdı, No: 482.

⁴¹⁴ **ESGMA**, Tasnif No: M0.111.249.

⁴¹⁵ Öztürk, **a.g.e.**, s.220.

⁴¹⁶ **BCA**, Fon No:030.10., Yer No:74.483.16.

alınması için teşekkül eden komisyon üyeliğine tayin edilmiştir⁴¹⁷. III. dönemde de Çorum milletvekili olan Ziya Bey, 1962’de ölmüştür⁴¹⁸.

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Faaliyetleri

Ziya Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin II. Dönemi için yapılan ara seçimlerden 413 oy alarak Çorum’dan milletvekili seçilmiş,⁴¹⁹ mazbatasını 12 Kasım 1925’te onaylanmıştır. Mecliste Bayındırlık ve Muvazene-i Maliye Komisyonu üyeliği ve Bayındırlık Komisyonu Başkanlığı yapmıştır. Ziya Bey’in mühendislik ve mimarlık hakkında kanun teklifi ve genel kurulda sekiz değişik konuda konuşmaları vardı⁴²⁰.

2.1 Bayındırlık

Ereğli havzasında Kilimli ve Kozlu mevkilerinde inşa edilecek olan lâvvarlar için bir milyon liralık borç sözleşmesi hakkında kanun layihası ve Ticaret Vekâleti’nin mazbatasının görüşmeleri esnasında Ziya Bey, demiryolu inşasında Ticaret Vekâleti’nin, Nafia Vekâleti ile birleşmesinin uygun olacağını savunmuştur. Dört yüz metrelik bir tünelden bahsedildiğini, Nafia Vekâleti mühendislerinin bunu kaldırayabileceğini, bu nedenle de bu vekaletin sorumluluğu altında yapılması gerektiğini belirtmiştir⁴²¹.

2.1.1 Ankara- Ereğli Demiryolu Hattı

Demiryollarının Milli Mücadele döneminde ortaya çıkan önemi Cumhuriyet devri hükümet programında da vurgulanmıştır. Ülke savunmasını, soysa-ekonomik ve kültürel kalkınmayı akılcı bir ulaşım politikasıyla çözümlenebileceğini düşünen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin programında demiryolu ulaşımı önemli bir yer tutmuştur.⁴²²

Batı Karadeniz Bölgesi’ndeki ormanların ve kömür ocaklarının işletilmesi gibi iktisadi bir amaçla Ankara-Ereğli arasında demiryolu hattı düşünülmüştür. Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’de deniz yoluyla kömür taşınamaması ve bu yüzden lokomotiflerin odunla çalıştırılmak zorunda kalınması da hattın yapımında etkili olmuştur⁴²³. Ziya Bey, Ankara-Ereğli demiryolunun inşa ve işletilmesi hakkında kanun layihasının birinci maddesinin değiştirilmesiyle ilgili görüşmeler esnasında, ilk başta bu hattın Sincan-Ereğli olmak üzere

⁴¹⁷ BCA, Fon No: 30.18., Yer No:23.13.20.

⁴¹⁸ Öztürk, a.g.e., s.219-220.

⁴¹⁹ TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No: 482.

⁴²⁰ Öztürk, a.g.e., s.220.

⁴²¹ TBMMZC, C.24, Devre II, İçtima Senesi III, s.135,138.

⁴²² Ünsal Yavuz, “Askeri Strateji Açısından Türkiye’deki Demiryolları (1856-1923)”, **Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler II**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1983, s.187.

⁴²³ İsmail Yıldırım, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s.39,90.

tespit edildiğini ve geniş bir hat olarak düşünüldüğünü açıklamıştır. Yapılan keşif sonucunda gayet yüksek rakımlardan geçen çetin bir güzergâh olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir. Hükümetin dar bir hat yapması lazım geleceğini raporlarında sunduklarını ifade etmiştir. Hükümetinde Ankara'yı başlangıç olarak kabul edilmesini düşündüğünü ancak yaptırdığı keşif sonucunda bunun için bölgenin uygun olmadığını anlaşıldığını anlatmaktaydı. Bu nedenle Irmak istasyonunu başlangıç olarak kabul ettiklerini, buranın görünüşünün müsait olduğunu izah etmektedir. Nafia Encümeninde konu görüşüldükten sonra, Irmak-Safranbolu-Ereğli ve Safranbolu-Söğütözü güzergâhının uygun olduğu ve nakliyat üzerinden bu yolda büyük faydalar temin edileceğinin düşünüldüğünü açıklamıştır⁴²⁴.

2.1.2 Ergani-Diyarbakır Demiryolu Hattı

Ergani bakır madenlerinin işletilmesi ve bölgenin ekonomik kalkınmasına katkıda bulunmak amacı ile Arade-Diyarbakır- Ergani arasında demiryolu yapılmasına karar verilmiştir. Bu kanun Cumhuriyet döneminde demiryolu inşası için kabul edilen ilk kanundur. Ancak sonradan Keller-Malatya-Ergani-Diyarbakır demiryolunun yapılması ile daha fazla bölge ve insanın demiryolundan istifade edeceği anlaşılmıştır. Diğer taraftan Erkan-ı Harbiye'de Keller-Malatya-Diyarbakır hattının yapımı askeri açıdan lüzumlu görmekteydi⁴²⁵. Keller-Malatya-Ergani-Diyarbakır demiryolunun inşası hakkında kanun layihasını Ziya Bey uygun bulmamıştır. Hattın istikametinin Kellere doğru inmesiyle çok uzun olan bahçe yokuşunu çıkacağını, ardından Ceyhan'a kadar ineceğini, bu suretle fazla yol kat etmiş olacağına işaret etmiştir. Nafia Encümeni olarak Ceyhan istikametinin araştırılmasını, eğer fevkalade bir zorluk yoksa hattın oradan yapılmasını önermişler⁴²⁶.

2.1.3 Diğer Konular

Memurun maaşı hakkında kanun layihasının onuncu maddesinde “*Asaleten iki vazife bir kişide toplanamayacağı gibi asıl veya vekil olan memur veya müstahdemler birden fazla vekâlete yüklenemezler. Muallimlik, tabiplik bu hükümden müstesnadır*” şeklindedir. Ziya Bey, bu maddeye “*mühendis*” kelimesinin de ilave edilmesini içeren bir önerge vermiştir. Bunun muallimlere ve doktorlara verildikten sonra mühendislere verilmemesini anlayamadığını ifade etmiştir. Ziya Bey, mühendislerin birçok işle meşgul olduklarını, evkaf ve belediye işlerinden de ayrıca ödenek aldıklarını belirterek, mevcut olan durumun sadece

⁴²⁴ TBMMZC, C.28, Devre II, İçtima Senesi IV, s.102.

⁴²⁵ Yıldırım, a.g.e., s.86,87.

⁴²⁶ TBMMZC, C.23, Devre II, İçtima Senesi III, s.296,298.

kanunlaştırılmasını teklif ettiğini izah etmektedir. Uygulamada bu şekilde cereyan ederken, bunun kanuna konulmamasını doğru bulmamıştır. Önerge oylanarak kabul edilmiştir⁴²⁷.

Ziya ve Aydın Mebusu Mithat Beylerin mühendislik ve mimarlık hakkında vermiş oldukları kanun teklifi kabul edilmiştir. Kanun teklifinde mühendislik ve mimarlık unvan ve yetkisine sahip olmak için gerekli ruhsatnameler belirtilmiştir. Buna göre mühendislik ve mimarlık yüksek okullarının diplomaları veya bu derecede bilgi sahibi olduğu sınavla tespit edilenler ile yabancı mühendis ve mimar okullarının diplomalarına haiz olanlara ruhsatname verilecekti⁴²⁸.

2.2 Maliye

Ziya Bey, Kazanç Vergisi hakkında kanun layihası ile ilgili herhangi bir sebeple kazanç vergisinden muaf olanların, muafiyetlerinin iki yıl sonra kaldırılması konusundaki önergeye karşı çıkmıştır. Dünyanın her tarafında genel hizmetleri yerine getiren şirketlere vergi muafiyeti gibi bazı imtiyazların verildiğine dikkat çekmektedir. Ülkede askerlerin buna karşılık olarak üçte bir fiyatına taşındığını, bu muafiyet alınırsa tam ücret alınacağını örnek olarak vermiştir. Bunun da devletin hazinesinden para çıkması anlamına geldiğini belirtmiştir. Karşılıklı bir menfaatin söz konusu olduğunu, bunu bozmayı doğru bulmamaktaydı⁴²⁹.

⁴²⁷ TBMMZC, C.33, Devre II, İçtima Senesi IV, s.126,127.

⁴²⁸ BCA, No: 30.10 / 3.15.20.; TBMM Kavanin Mecmuası, Devre II, C.V, TBMM Matbaası, Ankara 1942, s.182.

⁴²⁹ TBMMZC, C.22, Devre II, İçtima Senesi III, s.92,93.

SONUÇ

I. ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisleri; harap Anadolu toprakları üzerinde bir devletleşmeyi başarmış ve bu devlet içerisinde yer alan milletin çağdaş bir geleceğe yürümesini kurgulamaya çalışmıştı. Bir taraftan dünya savaşı yaşamış bir coğrafyayı imar etmek, bir taraftan da geri kalmış bir toplumu kalkındırarak medeni değerlerle buluşmasını sağlamak gibi zorlukları biçimlendirmeye uğraşmıştı. Bu uğraş içerisinde, ülkenin birçok bölgesinden gelen milletvekillerinin ortaya koyduğu fedakârlık ve çabalara, Çorum ilini temsil eden milletvekilleri de ellerinden gelen katkıyı yapmışlardı.

1920–1923 yılları arasında görev yapan I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum ili altı milletvekiliyle temsil edilmişti. Bu milletvekillerinden beşi 1920 seçimleriyle meclise seçilmişlerdi. Bunlar; Ferit, Sıddık, Haşım, Fuat ve Dr. Atıf Beylerdir. Dr. Atıf Bey'in istifa etmesi üzerine, yerine Sivas Kongresi'nde Çorum'u temsil etmiş olan Dursun Bey milletvekili olarak meclis çalışmalarına iştirak etmişti. I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum'u temsil eden altıncı kişi ise, Osmanlı Mebusan Meclisi'nden gelerek meclise katılan İsmet Bey'di.

Özellikle ilk mecliste yer alan Çorum milletvekilleri, ülkenin sıkıntılı günler geçirdiği bu dönemde, meclis içerisinde aktif bir rol üstlenmişlerdi. Bu milletvekilleri, mecliste değişik konular üzerinde görüş beyan etmeleri, kanun teklifleri ve önergeler vermelerinin dışında birçok komisyonda da görev almışlardı. Mecliste yer alan diğer milletvekilleri gibi Çorum milletvekillerinin de bu dönemde önceliği, ülkenin maruz kaldığı tehditlerden kurtarılması olmuş, siyasi görüş farklılıklarını belirginleştiren ayrışmalar çok fazla ortaya çıkmamıştır. Bunun yanı sıra temel bir hedefe yürüyen I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, birinci ve ikinci grup şeklinde adlandırılan bir ayrışmanın yaşandığı da bir vakıadır. Çorum milletvekillerinin büyük çoğunluğu birinci grupta yer almışlar, bu grubun faaliyetlerinin destekçisi olmuşlardı. Çorum milletvekilleri içerisinde sadece Dursun Bey'in ikinci grupla birlikte hareket ettiği görülmekteydi.

I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer alan Çorum milletvekillerinden en aktiflerinden birisi İsmet Bey'di. Mebusan Meclisi'nden gelerek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılan İsmet Bey, Mebusan Meclisi'nin üçüncü ve dördüncü dönemlerinde de Çorum milletvekili olarak bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya yakın isimlerden birisi olan İsmet Bey, Çorum'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de reisliğini yapmıştır. İsmet Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Dönem faaliyetleri içerisinde; Tapu Kadastro, Mali Kanunlar, İktisat, Bütçe ve Dışişleri Komisyonlarında görev üstlenmiştir. Onun bu dönemde I.

grup içerisinde yer aldığı ve mecliste hükümet yanlısı bir tutum sergilediği görülmüştür. Meclis görüşmelerinde bilhassa usul hakkında söz alması özelliği ile dikkat çekmiştir.

Milletvekili olduğu II. dönem meclis faaliyetleri içerisinde de etkin bir porte çizen İsmet Bey, cumhuriyetin ilan edildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçildiği oturumda başkanvekili görevinde bulunmuştur. Başkanvekilliği görevini ikinci dönem boyunca her yıl seçilmek suretiyle korumuştur. İsmet Bey, VIII. döneme kadar aralıksız Çorum milletvekili olarak mecliste yer almıştır.

Kastamonu vali vekilliği görevini yürütürken Milli Mücadele yanlısı tutumları nedeniyle İstanbul hükümetince azledilen Ferit Bey de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin I. Döneminde Çorum'u temsil eden milletvekillerinden birisiydi. Vali vekilliği sırasında Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına da öncülük ettiği görülmekteydi. Ferit Bey'in mecliste, Muvazene-i Maliye Encümeni Reisliği görevini yürütmesi nedeniyle daha çok mali alanda aktif olduğu görülmekteydi. Bu alandaki meclis görüşmeleri esnasında, konulara hakim ve detaya inen bir üslup ortaya koymuştur. Mecliste; Maliye, Bütçe, Anayasa, Dışişleri ve Sayıştay komisyonlarında çalışmış, Konya ayaklanmasının soruşturmasını yapmak üzere seçilen kurulda görev almıştır. Yine I. dönemde Nafia Vekaleti vekilliği için adaylığı söz konusu olmuş ancak daha sonra adaylıktan çekilmiştir. Dönem sonunda Ferit Bey, Kastamonu valiliğini yürütmeye başlamış, bu görevde iken de II. dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Çorum milletvekili seçilmiştir.

Ferit Bey, II. dönem faaliyetleri içerisinde; Kavanin-i Maliye ve Muvazene-i Maliye komisyonlarında çalışmış, Kavanin-i Maliye Komisyonu Başkanlığı'na üç kez seçilmiş, ayrıca bir süre Maliye Vekâleti Vekilliği görevini de yürütmüştür. II. dönem meclis çalışmaları sırasında içerisinde geçirdiği rahatsızlık sonucu vefat eden Ferit Bey'in, eşine ve çocuklarına maaş bağlanmıştır.

Sivas Kongresi'ne Çorum'u temsilen katılmış olan Dursun Bey, Dr. Atıf Bey'in istifasıyla boşalan Çorum milletvekilliği görevine getirilerek I. dönem meclis faaliyetlerine iştirak etmiştir. Dursun Bey, Çorum milletvekilleri arasında, muhalefetteki II. grupta yer alan tek kişi olması münasebetiyle dikkat çekmektedir. Mecliste Milli Eğitim, İrşad, Sağlık komisyonlarında çalışmış, Bayındırlık Komisyonu Kâtipliği ve İrşad Komisyonu Sözcülüğü yapmıştır. Birçok konuda eleştirel bir üslup takınan Dursun Bey, hükümetin yanlış uygulamaları sonucunda ülkede asayişsizliğin baş gösterdiğini ve mali alanda yapılan savurganlıklar neticesinde hazinenin iflas ettiği iddialarını sıklıkla dile getirmiştir. Dursun Bey ayrıca bir eğitimcidir ve gerek mecliste bulunduğu süre içerisinde kısa bir dönem, gerekse meclis hayatından sonra öğretmenlik görevini sürdürmüştür. Eğitimle ilgili sorunları

ve çözüm önerilerini meclis gündemine getirmiştir. Çeşitli alanlarda sergilediği muhalif tavrını eğitim konusunda da ortaya koyan Dursun Bey'in, Maarif Vekili Rıza Nur Bey ile keskin bir fikir ayrılığına düşmesi ve bu yüzden sorunlar yaşaması da dikkat çekicidir.

Mülkiye mezunu olan Fuat Bey, I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum'u temsil etmiş ancak mecliste kısa bir süre görev yapabilmiş ve erken bir yaşta hayattan ayrılmıştır. Fuat Bey, bu kısa süre içerisinde mecliste etkin bir konum sergilemiştir. Görev aldığı birçok komisyonun sözcülüğünü yapmış olması da onun bu konumunun önemli göstergelerinden birisiydi. Mecliste birinci grupta yer alan Fuat Bey, Anayasa, İçişleri, Maliye ve Bütçe komisyonlarında çalışmıştır. Fuat Bey, mecliste özellikle maliye alanında ortaya konulan çalışmaların içerisinde bulunmuştur.

I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum milletvekili olarak bulunan Haşim Bey, birinci gruba mensup milletvekilleri arasında yer almaktaydı. Meclis'te Maliye, Tapu-Kadastro ve Dilekçe komisyonlarında görev almıştır. Haşim Bey'in, Lazistan livasının isminin Rize olarak değiştirilmesi yönünde verdiği temenni önergesinin milli bilinç ve duruşa bir örnek teşkil ettiği söylenebilir. Haşim Bey, Karadeniz bölgesinin Türk olduğuna işaretler, ileride bu tür ayrıştırıcı isimlendirmenin sorun yaratabileceği uyarıcı iddiasını ortaya koymuştur. Haşim Bey'in meclis faaliyetleri içerisinde dikkat çeken bir diğer yönü de; Dursun Bey ile birlikte Çorum milletvekilleri içerisinde İstanbul hükümeti ve Damat Ferit'e en sert eleştirileri yönelten kişi olmasıydı. Öyle ki, Haşim Bey, İstanbul hükümeti ve Damat Ferit'in uygulamalarını, ülkeyi işgale yönelik düşmanından çok da farklı görmeyen bir bakış açısına sahipti. Haşim Bey, ülkenin tam bağımsızlığının sağlanabilmesi için de kapitülasyonların kaldırılması ve cehaletin kökten yok edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Sıddık Bey, Milli Mücadele döneminde Mecitözü Belediye Başkanlığı görevini yürütürken, Çorum'dan milletvekili seçilerek meclisin I. dönem çalışmalarına katılmıştır. Mecliste, Maliye, Bütçe, Tapu ve Kadastro, Mali Kanunlar, İktisat ve İrşad komisyonlarında çalışmış ve 4 Aralık 1920'de Diyarbakır İstiklal Mahkemesi Üyeliğine seçilmiştir. I. grup milletvekilleri arasında yer alan Sıddık Bey'in, mecliste çok fazla kürsüde söz almadığı görülmüştür. Sıddık Bey; birinci meclisin yürüttüğü ana gaye olan ülkeye yönelik tehditlerin giderilmesi ve sağlıklı bir geleceğe yürünmesi hususuna dair üç temel öngörüye sahipti. O ahlak alanında, bilim ve kültür alanında gerçek bir devrim yapılması ve mezhep çatışmalarının tamamen çözülmesi durumunda ülkenin daha iyi bir geleceğe yürüyeceği inancındaydı.

1923–1927 yılları arasında faaliyet gösteren II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi için yapılan seçimlerde Çorum'dan beş milletvekili seçilmiştir. Bunlardan İsmet, Ferit, İsmail

Kemal, Dr. Mustafa ve Münir Beylerdir. Ferit Bey'in dönem içerisinde vefat etmesi üzerine yapılan ara seçimlerde Ziya Bey meclise dâhil olmuştur.

II. dönem Çorum milletvekilleri arasında yer alan İsmail Kemal Bey, meclisin III, IV, V, ve VII. dönemlerinde de Çorum'u temsil etmiştir. Sivas Valiliği'ni yürütürken, Ocak 1919'da Damat Ferit hükümetince azledilip, Ermeni tehciri meselesinde sorumlu tutulmuş, beş aylık tutukluluğun ardından sorgulanarak suçsuz bulunmuştur. 1919 seçimlerinde Çorum'dan mebus seçilerek Osmanlı Mebusan Meclisi'ne iştirak etmiştir. İstanbul'un işgali sonrası Anadolu'ya geçmiş ancak Büyük Millet Meclisi'ne katılımı geciktiği için, I. dönem çalışmalarına kabul edilmemiştir. Çorum'un İskilip kazasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı görevini yürüttüğü sırada, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. dönem seçimlerine katılarak Çorum milletvekili seçilmiştir. İsmail Kemal Bey, bu dönemde mecliste; Dâhiliye, Memurin Muhakematı, Ziraat, Nizamname-i Dâhili ve Posta ve Telgraf Encümeni üyeliklerinde bulunmuştur. 1924 yılında meclis adına Adana'nın kurtuluşuna katılan heyette yer almıştır. Meclis faaliyetlerinde İsmail Kemal Bey'in daha çok, halkın menfaatlerini ön plana çıkarmaya çalışan bir tutum sergilediği gözden kaçmamaktadır. Milletvekilliği öncesinde mutasarrıflık, valilik gibi mülki görevlerde bulunmuş olan İsmail Kemal Bey'in, yürüttüğü bu görevlerde edindiği tecrübeleri meclis faaliyetlerine de yansıttığı görülecektir.

II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çorum'u temsil eden milletvekilleri içerisinde ilgi çekenlerden birisi Dr Mustafa Bey'dir. Dr. Mustafa Bey, 1906 yılında Şam'da kurulan, Milli Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal Paşa'nın da içerisinde olduğu, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır. I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Kozan milletvekili olarak katılan Mustafa Bey, II. dönemden başlayarak VIII. döneme kadar Çorum milletvekilliği yapacak, 1950'ye dek milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Doktorluk mesleğinden olduğu için mecliste daha çok sağlık konuları üzerinde görüş beyan etmiştir. Onun, belediye faaliyetleri, imar ve iskan çalışmaları, kişilerin çalışma koşulları ve ekonomileri gibi konuları sıhhat merkezli bir bakış açısıyla değerlendirdiği; bir çok alanda sağlık öncelikli bir yapılanma önermiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Döneminde Çorum'u temsil eden bir diğer milletvekili olan Münür Bey'in, oldukça uzun bir temsilcilik dönemi yürütmüştür. Mebusan Meclisi'nin I. ve II. dönemlerinde yer aldığı gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Döneminde VIII. dönemine kadarda Çorum milletvekilliği yapmıştır. İttihat Terakki ve Halk Fırkasının da kurucu üyesiydi. Münür Bey meclisin II. dönemindeki faaliyetleri içerisinde; Umuru Tasarrufiye, Adliye, Memurin Muhakematı, Kavanin-i Maliye ve Diyanet ve Evkaf Encümenleri üyeliklerinde bulunmuş, 1924 yılında Adliye Encümeninin sözcülüğünü de

yapmıştır. Hukukçu olması münasebetiyle daha çok adli konularda söz almış ve bu konuların geçtiği müzakerelerde görüşler beyan etmiştir.

II. dönem Çorum milletvekillerinden Ziya Bey'in meclise dahil olması, Ferit Bey'in dönem içerisinde vefat etmesi üzerine gerçekleştirilen ara seçimler sonucunda olmuştur. Mühendis olan ve Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü görevini yürüten Ziya Bey'in mecliste daha çok bayındırlık alanında faal bir konum sergilemiştir. Dönem içerisinde Bayındırlık ve Muvazene-i Maliye Komisyonu üyeliği yapmış ayrıca Bayındırlık Komisyonu Başkanlığı görevini de yürütmüştür.

Milli hedefleri olan ve bu hedefleri başarıya ulaştıran I. ve II. dönem Türkiye Büyük Millet Meclislerinde görev yapan Çorum milletvekilleri; üzerlerine düşen sorumluluğu layıkıyla yerine getirmişlerdir. Bu milletvekillerinin gerek meclisin çeşitli oturumlarında yaptıkları konuşmalarda; gerek içerisinde yer aldıkları çeşitli faaliyetlerde sergiledikleri tavırlarda yürütülen davaya sundukları katkı görülmektedir.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA**, Fon Kodu: 030.01., Yer No: 41.242.23.
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 141.9.8.
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 4.24.41.
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 5.28.22
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 6.35.17.
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 6.36.8.
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 7.43.32.
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 74.483.16.
BCA, Fon Kodu: 030.10., Yer No: 76.503.16.
BCA, Fon Kodu: 30.10., Yer No: 3.15.20.
BCA, Fon Kodu: 30.10., Yer No: 74.483.8.
BCA, Fon Kodu: 30.10., Yer No: 133.953.6.
BCA, Fon Kodu: 30.10., Yer No: 9.52.5.
BCA, Fon Kodu: 30.18., Yer No: 23.13.20.
BCA, Fon Kodu: 30.18., Yer No: 7.16.2.
BCA, Fon Kodu: 490.01., Yer No: 295.1191.
BCA, Fon Kodu: 490.01., Yer No: 517.2076.6.
BCA, Fon Kodu: 490.01., Yer No: 517.2077.4.
BCA, Fon Kodu: 490.01., Yer No: 519.2084.2.

Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi

- ESAGM**, Tasnif No: VH.000.394.
ESGMA, Tasnif No: M0.051.075.
ESGMA, Tasnif No: M0.111.249.
ESGMA, Tasnif No: T0.003.773.
ESGMA, Tasnif No: VH.000.165.
ESGMA, Tasnif No: VH.000.679.
Maarif Vekâleti Dairesi Evrakı, No:21/385.
PAGA, Fuat Bey'in Dosyası.
PAGA, İsmail Kemal Bey'in Dosyası.

PAGA, Münir Bey'in Dosyası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:481.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No: 482.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:100.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:101.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:102.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:103.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:104.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:292.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:480.

TBMM Arşivi, Sicil Dosyası, No:99.

TBMM Arşivi, TBMM II. Dönem Çorum Livası Toplu Seçim Mazbatası, Numarasız.

II-RESMİ YAYINLAR

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C.IV, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Çorum İl Yıllığı 1967, Ankara Bilgi Basımevi, 1968.

Çorum İl Yıllığı 1973.

İlk Meclis, Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekte Beklentileri Anketi, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara 2004.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.I, Devre III, İçtima Senesi I, TBMM Basımevi, Ankara 1991.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, C.I, Devre IV, TBMM Yayınları, Ankara 1991.

Milli Egemenlik ve TBMM, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1987.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.III-IV, TBMM Matbaası, Ankara 1983.

TBMM Kavanin Mecmuası, Devre I, C.I, TBMM Matbaası, Ankara 1943.

TBMM Kavanin Mecmuası, Devre II, C.II, TBMM Matbaası, Ankara 1942.

TBMM Kavanin Mecmuası, Devre II, C.V, TBMM Matbaası, Ankara 1942.

TBMM Zabıt Ceridesi, I. Devre, C.1-29, TBMM Basımevi, Ankara 1962.

TBMM Zabıt Ceridesi, II. Devre, C.1-33, TBMM Basımevi, Ankara 1977.

Tanzimat'tan Günümüze Devlet Bütçesi Mevzuatı, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1996.

III-GAZETELER

Çorum.

Ulus.

IV-HATIRALAR

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2005.

CEBESOY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul 2000.

NADİ, Yunus, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyandar**, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **Anların İzinde**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1977.

----- **İlk Meclis Milli Mücadelede Anadolu**, 2. Baskı, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990.

V-TETKİK ESERLER

A- KİTAPLAR

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare**, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, C.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2006**, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006.

ANAKÖK, Tayyar, **Çorum Tarihi**, 1950.

ARI, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, 15. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2005.

ASLAN, Yavuz, **TBMM Hükümeti Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

ATASAGUN, Yusuf Saim, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul 1939.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1997.

- BARDAKÇI, Cemal, **Anadolu İsyancıları**, Berikan Yayınevi, Ankara 2001.
- BAŞAR, Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 2004.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974.
- BORATAV, Korkut, **100 Soruda Türkiye’de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923–1978)**, Akbank Kültür Yayını, İstanbul 1980.
- ÇAKAN, Işıl, **II. Meclis**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1999.
- ÇANKAYA, Mücellitoğlu Ali, **Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C.II.
- ÇELİK, Kemal, **Kamu Personeli Harcırah Mevzuatı (1873–1995)**, Maliye Bakanlığı Yayını, C.1, Ankara 1995.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi**, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919–1923, C.III, TBMM Yayınları, Ankara 1995.
- DARICI, Haldun, **Geçici Bütçe Kanunları (1920–1995)**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1995.
- DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis’te Muhalefet İkinci Grup**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- DENİZLİ, Hikmet, **Sivas Kongresi Delegeleri ve Heyet-i Temsiliye Üyeleri**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- EKREM, Reşat, **Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300–1920 ve Lozan Muahedesi**, Türkiye Matbaası, İstanbul 1934.
- ELDEM, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- ERDEHA, Kamil, **Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- ESENGİN, Kenan, **Milli Mücadele’de Ayaklanmalar**, 3. Baskı, Kemer Yayınları, İstanbul 1998.
- EZHERLİ, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920–1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877–1920)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No:54, Ankara.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet**, Başnur Matbaası, Ankara 1970.
- GÖK, Dursun, **İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (1923–1927)**, Konya 1995.
- GÜNEŞ, İhsan, **Birinci T.B.M.M.’nin Düşünce Yapısı**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1997.

- GÜREL, Ziya, **Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- HAYTA, Necdet, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri**, Gazi Kitabevi, Ankara 2003.
- KARACA, Taha Niyazi, **Son Osmanlı Meclis-i Mebusan Seçimleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2004.
- KOCAOĞLU, Bünyamin, **Kurtuluştan Kuruluşa Batı Anadolu'da TBMM Yardımları**, Değişim Yayınları, İstanbul 2008.
- KORKMAZ, Şerif, **Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.
- KURT, Yılmaz, **Pontus Meselesi**, T.B.M.M. Basımevi, Ankara 1995.
- KUTAY, Cemal, **Kurtuluşun ve Kuruluşun Manevi Mimarları**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972.
- Milli Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923)**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara, 1994.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, **Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi**, Ankara 1998.
- , **Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990.
- ÖNER, Erdoğan, **Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare**, Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 2005.
- ÖZALP, Reşat, **Milli Eğitim ile ilgili Mevzuat (1857-1923)**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.
- ÖZDEMİR, Mehmet, **Mütareke ve Kurtuluş Savaşı Başlangıç Dönemlerinde Türk Demir Yolları (Yapısal Ekonomik Sorunları 1918-1920)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM II. Dönem 1923-1927, C.III, TBMM Yayınları, Ankara 1995.
- SABUNCUOĞLU, M. İhsan, **Çorum Tarihine Ait Derlemelerim**, Kısım I, Çorum 1971.
- SAKALLI, Bayram, **Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- SİLİER, Oya, **Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1929)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul 1981.
- TANYELİ, Uğur, **Üç Kuşak Cumhuriyet**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- TERZİ, Arzu T., **Hazine-i Hassa Nezareti**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

- TEZEL, Yahya S., **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1994.
- TOSUN, Ramazan, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (Kuruluş Dönemi)**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1994.
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, Arbay Yayınları, İstanbul 1952.
- TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi**, C.2, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.
- ULUĞ, Naşit Hakkı, **Hemşehrimiz Atatürk**, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.
- ÜNAL, Fikret, Tıraş Muzaffer, Kükrer Zafer, **1920–1929 Bütçe Kanunları**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1978.
- YALÇIN, Semih, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, (Kolektif Eser), Siyasal Kitabevi, Ankara 2004.
- YENİAY, İ. Hakkı, **Osmanlı Borçları Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1964.
- YILDIRIM, İsmail, **Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923–1950)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.

B- MAKALELER

- “Çorum Maddesi” **Yurt Ansiklopedisi**, C.3, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, s.2009–2114.
- AK, Bilal, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sağlık Hizmetleri”, **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.419–433.
- AKIN, Rıdvan, “Birinci Meclis’in Sosyal Politika Gündemi ve Milli Mücadele Döneminde Türk Halkının Sosyo-Ekonomik Durumu”, **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.116–127.
- ASLAN, Betül, “İstanbul’da Türkiye Büyük Millet Meclisi İdaresinin Kurulması”, **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.106–115.
- ATEŞ, Toktamış, “Milli Mücadele’nin Mali Kaynakları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1196–1199.
- BAKIRER, Ömer, “Bizans Danışmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum”, **Çorum Tarihi**, ((haz. 5. Hitit Festivali Komitesi), Çorum 1990, s.51–69.
- BALCIOĞLU, Mustafa “Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışı”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.189–194.

- BİLGİ, Nejdet, “Cumhuriyet’in İlk Döneminde Mülki Yapının Gelişimi”, **Türkler**, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), C.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.334–346.
- ÇOKER, Fahri, “Milli Mücadele’de Hukuk Düzeni”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1193–1195.
- ERASLAN, Cezmi, “Siyasi Alanda Yapılan İnkılâplar”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.15–69.
- ERAVCI, H.Mustafa, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Çorum Havalisindeki Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunları Önlemeye Yönelik Alınan Tedbirler”, **Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu**, Çorum 2006, s.251–258.
- ERGUN, Turgay, “Türkiye Cumhuriyet’inin Devlet Yapısı”, **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.303–333.
- ERSEL, Hasan, Ahmet KUYAŞ, Ahmet OKTAY, Mete TUNCAY, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923–1940**, C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- ERTAN, Temuçin F., “Türk Hukuk Sisteminde Çağdaşlaşma”, **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.367–376.
- EVSİLE, Mehmet, “Kurtuluş Savaşı’nda Askeri Nakliye Hizmetleri”, **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.202–212.
- GEYİKOĞLU, Hasan, “Çorum ve Çevresinde Osmanlı Beylikler Hâkimiyet Mücadeleleri”, **Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu**, Çorum 2006, s.391–399.
- GÜRBOĞA, Nurşen, “Zonguldak Kömür Havzasında Amele Köyleri Projeleri”, **Toplumsal Tarih**, S.164, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 2007, s.28–35.
- İNAN, Afet, “Vatan ve Hürriyet”, **Bellekten**, C.1, S.2, Ankara 1937, s.289–298.
- KOBAL, Yunus, “Milli Mücadele’de İç Ayaklanmalar”, **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.78–88.
- KOLBAŞI, Ahmet, “XIX. Yüzyılın Sonlarında Güvenlik Maksatlı olarak Çorum’un Sancak Yapılması İçin Osmanlı Devleti’nin Yaptığı Çalışma”, **Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu**, Çorum 2006, s.435–441.
- KÖSTEKÇİOĞLU, Süleyman, “Yıldırım Bâyezîd-Kadı Burhaneddin Ahmed’in Çorum’daki Muharebeleri”, **Çorum Dergisi**, S.20, 1940, s.602–603.
- KURT, Yılmaz “Çorum Sancağı Kişi Adları (XVI. Yüzyıl)”, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu, C.LIX, S.224, Ankara 1995, s.75–119.

- MAKAL, Ahmet, “Türkiye’de 1920–1963 Döneminde Sosyal Güvenlik Alanındaki Gelişmeler”, **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.483–493.
- MAT, Afife, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eczacılık”, **Türkler**, C.17, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.928–934.
- OĞUZ, Ahmet, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Ankara Vilayeti (Çorum Kazası) ve İlk Osmanlı Meclisinde Ankara Mebusları”, **Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu**, Çorum 2006, s.492–500.
- ORBAY, H.Rauf, “Rauf Orbay’ın Hatıraları”, **Yakın Tarihimiz**, C.3, S.27, İstanbul 1962, s.16–19.
- PALAOĞLU, Kemal, “TBMM Nasıl Kuruldu?”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4–5, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.1151–1160.
- SARIKOYUNCU, Ali, “Zonguldak ve Havalisinin Milli Mücadele’de Ekonomik ve Stratejik Bakımdan Önemi”, **Atatürk Yolu**, C.2, S.8, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1991, s.683–693.
- ŞAHİN, İlhan, “Çorum”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul 1993, s.373–376.
- ŞAHİN, Kamil, “Çorum Adının Menşei”, **Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu**, Çorum 2006, s.27–33.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi”, **Türkler**, C.14, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.207–240.
- TEKELİ, İlhan, “Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum”, **Çorum Tarihi**, (haz. 5. Hitit Festivali Komitesi), Çorum 1990, s.169–194.
- ,“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul, s.456–475.
- TEKİN, Ahmet, “Milli Mücadele Bütçeleri, Vergi Politikası ve Dış Yardımlar (1919–1923)”, **Türkler**, C.16, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca),Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.137–150.
- TEVETOĞLU, Fethi, “Atatürk-İttihat ve Terakki”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V, S.15, Ankara 1989, s.613–623.
- TOMBUŞ, Nazmi, “Kentimiz Niçin Çorum Diye Anılmış”, **Çorumlu Dergisi**, S.56, 1946, s.1637–1639.

- TOSUN, Ramazan, “Milli Mücadele Sivas’ın Yeri ve Önemi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XII, sayı:34, Ankara 1996, s.67–86.
- VARLIK, M. Bülent, “Osmanlı Devleti’nde Madenlerde Çalışma Koşulları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İletişim Yayınları, İstanbul, s.917–922.
- YALÇIN, Semih, “Osmanlı Dış Borçları”, **Askeri Tarih Bülteni**, S.38, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.50–57.
- YAMAN, Ahmet Emin, “Başkumandanlık Kanunu”, **Atatürk Yolu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, C.3, S.9, Ankara 1992, s.85–110.
- , “Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi”, **Atatürk Yolu**, C.3, S.12, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993, s.417–429.
- YAVUZ, Ünsal, “Askeri Strateji Açısından Türkiye’deki Demiryolları (1856–1923)”, **Birinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1983, s.179–191.
- YILDIRIM, Nuran, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.5, İletişim Yayınları, İstanbul, s.1320–1338.

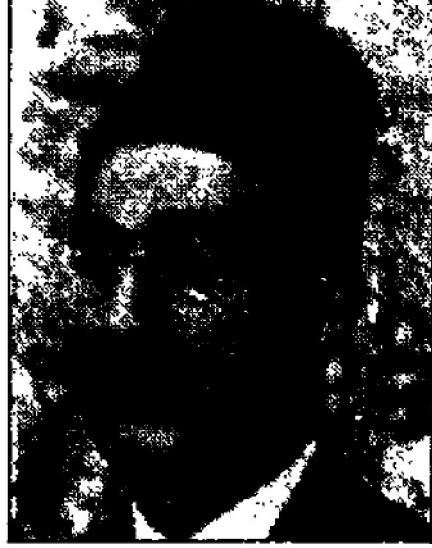
VI- SÖZLÜKLER

- BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Tarih Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1974.
- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Lûgat**, Yay. Haz.: Aydın Sami Güneyçal, 15. Baskı, Aydın Kitabevi Yayını., Ankara 1998.
- TÜRK DİL KURUMU, **Türkçe Sözlük**, C.I-II, Ankara 1998.

RESİMLER

ABDULLAH İSMET (EKER)

HÜSEYİN FERİT BEY (TÖRÜMKÜNEY)

MEHMET FUAT BEY

ABDURRAHMAN DURSUN BEY (YALVAÇ)

HASAN SİDDİK BEY (MUMCU)

MEHMET HAŞİM BEY (APAYDIN)

İSMAİL KEMAL (ALPSAR)

MUSTAFA (ELVAN) (CANTEKİN), Dr.

AHMET ZİYA (HATİPOĞLU)

MEHMET MÜNİR (ÇAĞIL)

EKLER

EK 1

تورکيا بوزوک ماست مجلته اېکېنې دورۀ انتخابیه ده اعضا انتخاب اولونان ذوات کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال دوره سیدر .

هويت :

	<p style="text-align: center;">هوريدم</p>		<p style="text-align: center;">داثره انتخابیه</p>
	<p style="text-align: center;">هوريدم</p>	<p style="text-align: center;">انتخاب اول سوك مأموري</p>	
		<p style="text-align: center;">عصمت</p>	<p style="text-align: center;">اسم</p>
		<p style="text-align: center;">محمد زکریا خان</p>	<p style="text-align: center;">پدینك اسم</p>
		<p style="text-align: center;">۴۴ روز</p>	<p style="text-align: center;">تاریخ تولدی</p>
		<p style="text-align: center;">هوريدم</p>	<p style="text-align: center;">عمل تولدی</p>
		<p style="text-align: center;">مجلسه تاریخ الحاق</p>	<p style="text-align: center;">مساک</p>

مختصر ترجمه حال (**)

روزی ۴۴ ده هورده دورته اوکی هورده ایست در شده هورده ادوم هورده
 جمع کی درین عیله رهبرین و عالی مقامه سنگه اریانه کلام فقید حدیث اصولی
 پدینك خاندانیه خفته سعیده ندرت حق اینج هورده صبر ایتمه کتابت و ارسالیه
 برینیم باولونه صبر ملتوت این بنام اسم هورده اوقاف برینیم کورسبرینت قورولورده
 استفادیم باره هورده اوقاف برینیم نیتیه اولونیم برینیم ایتمه شرطت عقیقه نیت
 ایلنجی دورۀ این بنام ۴۴ روزنه هورده سعید اولیم ۴۴ نیتیه نهار ایتمه اولونیم ۴۴ نیتیه
 زور باولونیم سنگه سنگه زور ایتمه ایتمه ۴۴ ایلمن دورۀ انتخابیه ده نیتیه جمعیم برورده
 خورده اوجمنه در نیتیه دلانته ایضا وظیفه ایتمه داییمیم ۱۹۴۱/۴۲

(*) بختایه عیلم هیئت تحریریه نتیجه املا اولونه بقدر .
 (**) ترجمه حال اسامی بختایه ایلمله لایزیم . از جمله اعشاک تحصیل اینکلیک تکثیر و اکال تحصیل رشقراری ، مکتوبت انبارده کی مسلکلی و بده
 متأسلاً یولده ذری مأموریتلر ، سیاسی وظیفه لر ، اولکی عیلمسوره اعضا اولدی یولنوب یولده ذریته دار تکن مرتبه فقده ذریته مطبوعات دوجوادی و ایضاً سلاک یولده
 اکال رجا اولدور .

İSME T (EKER) BEY'İN TERCÜME-İ HAL KÂĞIDI

اعضای اولیایه رای تقدیری
اعضای
انقره مددقستی فواد بک
۸۰

انقره دودی و کانت عبیدین ۹، شماره ۱۱
نارنجی تفریقاً رسید بیخو بتمامه اطفاله توفیقاً کبیراً فواد بک
انتخاب بیخو سنج اعزاز الکریتمه عظمه انتخاب دودا به سببه زنده فواد بک کیفت انتخابی بیه اسبوطه ایلطع برابره سینه اعضاء قلمکس ایلطع
انتخاب فوسور سیرتوف و کبیر
قاضی تحریر سبیری زرعی طوبی مرقور کبیری اعضا اعضا اعضا

بدریشی کبیری فواد بک کبیری فواد بک بودشی بودشی بودشی بودشی بودشی اعضا اعضا اعضا
محمود اعضا
سماوت و بولزینی

انتوسطه ندرهاقی بالکذقیه موافقه اصول و تعلیمات اولیای کور و صلحه تصدیقه و تصدیق
عرض با لا تقاضه قدر کر اولیای

اعضا اعضا اعضا اعضا اعضا
اعضا اعضا اعضا اعضا اعضا
اعضا اعضا اعضا اعضا اعضا

FUAT (TEK) BEY'İN SEÇİM MAZBATASI

صالحون

اهل زاندا زده بغداد
انقره سلطان حاجي صالحي ديوبي عبدالرحمن طوبوقوفقا

انقره ولایت عدالت عیون ۱۹ مارچ ۱۹۰۶
نمبر ۱۹۰۶ / ۱۹۰۶ / ۱۹۰۶
اعضای لقا

اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا
اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا
اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا
اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا	اعضای لقا

تصدیق و امضاء

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde ..Çorum..... MilletvekiliDursun Yalvaç... in
kısa özlüğüdür.

Adı ve Soyadı [*]	Dursun Yalvaç	Eserleri	Matbu eseri yoktur.
Babasının ve anasının adı	Baba Adı Hüseyin ana adı Duduğdur.	İlim rütbesi	Yüksek Tahsil
Doğum yeri	Zile	Seçimden evvel- ki mesleki ve işi gücü	Ankara Sultanisi Edebiyat ve Felsefe Öğretmeni
Doğum tarihi	1888	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evlî ve Dört çocuklu
Öğrenimi	Eski Yüksek Darülmuallimin Edebiyat Subesinden mezun	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Yoktur.
Bildiği diller	Fransızca, Arapça, Farsça ve	öldü ise ölüm tarihi	Sağdır.
Neden uzman- lığı olduğu	Uzmanlığı yoktur.		
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>Yüksek Mektebi bitirince Çorum İdadisi Tarih ve Coğrafya Öğretmenli- ğine oradan Erzurum İdadisi Müdür Muavirliliğine ve oradan da yine Er- zurum Darülmuallimin Müdürlüğüne tayin oldim. Ordan sonra Sivasla A- masya, Bolu İdadî Müdürlüklerinde ve oradan tekrar Erzuruma döndükten sonra Çorum Sultanî Müdürlüğüne tayin oldum. Ve oradan Ankara Sultanisi E- debiyat ve Felsefe Öğretmenliğine naktedildim. Ve bu vazifemin devamı sı- rasında Çorum Müessesili olarak Sivas Kongresine iştirak ve kongrenin hi- tamında tekrar memuriyetimin başına geçtim. Bu vazifemden Çorum Millet Vekilliğine seçildim. Ve Vekillikten ayrılınca Balıkesir, Sivas sırasıyla Si- vas ve Tokat Kızusulları mektebi usulu tedris hocalığı ile Terbiye Hoca- lığı ve Tokatta da Tarih Coğrafya Hocalığı yaptım. Ve sonra emekliye ay- rılınca gelip Bursada yerleştim. Halen Satbaşı İpekciler Caddesi 40 nu- maralı evde oturmaktayım. Elime 140 liraya kadar ayda tekaüt maaşı geçmek- tedir. Halen hayatta değil bir oğlum lisede tahsilde bir oğlum Yüksek Mü- hendis Bir oğlum Ankara Gazi Enstitüsü Tabii Öğretmeni bir kızım ilk Lektör Öğretmeni ve bir kızım da halen evli bulunmaktadır. Bundan başka kayda değer bir cihet olmadığını saygı ile arz ederim.</p>			
Eski Çorum Millet Vekil ii			

[*] Soyadı Kanunundan evvel ölemlerin adlarının aldıkları soyadı konulur.

DURSUN (YALVAÇ) BEY'İN TERCÜME-İ HAL KAĞIDI

102

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Çorum Milletvekili Haşım in
kısaca özlüğüdür.

Adı ve Soyadı [*]	Haşım apaydın	Eserleri	Yok
Babasının ve anasının adı	Muhittin hatice	İlim rütbesi	Yok
Doğum yeri	Erzurum	Seçimden evvelki mesleki ve işi güeli	Tapu sicil müdürü
Doğum tarihi	1292 iki yüz doksan ikidir	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	evli olduğu eşi Rmziye kızları Meliha, seniha ve oğlu Şekip II/
Öğrenimi	Tedris	Osmanlı Meclisi Mebusanında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	İlk türkiye büyük millet meclisinde Çorum-meb'su olarak secilmiştir.
Bildiği diller	Türkçe	öldü ise ölüm tarihi	ahiren 12/4/1940 yılında ölmüştür.
Neden uzmanlığı olduğu	Yok	İZAH	II/ Esi Ramziye ölmüştür ve bu Şekip memurluğunda kızlarından Seniha ceza varlığı eşidir me lihanın eşi evvelce tüccar ikon şimdi sebzeçilik yapmakta geçim den gelirleri zarfettedir.
Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler			
<p>özü babası eski millet vekili başla apaydın Çorumda tapu katipliği ve ter- rian tapu müdürlüğü yapmıştır bu memurluğu Çorumda, arzun karabırası ve Niğde illerinde bulunmuş ve çalışmıştır. Hayatının türlü değişikliğine ait tamamlayıcı başka bilgi ve malumatın yoktur.</p>			
<p>Ölü millet vekili Haşım apaydın Melihanın eşi</p>			

[*] Soyadı Kanunundan evvel ölenlerin ailelerinin aldıkları soyadı konulur.

HAŞİM (APAYDIN) BEY'İN TERCÜME-İ HAL KAĞIDI

بەلگە ئۆزگەرتىش ۋە تەسۋىت

اسم و مخلصى

ھىسەب قىلىش

شەرت و لىقى

ئىشلىرى	
بۇي	: ئادەتتە
لۇق	: باھار
آلى	: غامتا
كۆزى	: سىياھ
برونى	: ئادەتتە
اغزى	: ئادەتتە
سايى	: سىياھ
ستالى	:
يىنى	: سىياھ
علامەت قارغىنى ئاينىسى:	

دوسىيە نىڭ

نومۇرى	تارىخ قىلىدى	ئىش قىلىدى	نومۇرى	تارىخ قىلىدى	ئىش قىلىدى
			۱۷۸		تەسۋىت

دوسىيە نىڭ ئىش قىلىش تارىخى: _____
 تەسۋىت ئىش قىلىش تارىخى: _____
 دوسىيە نىڭ ئىش قىلىش تارىخى: _____
 تەسۋىت ئىش قىلىش تارىخى: _____

ASLI GIBIDIR
 YUSUF EREN
 Personal Genel Müdür

FERİT (TÖRÜMKÜNEY) BEY MALİYE BAKANLIĞI'NDA YER ALAN TERCÜME-İ HAL KÂĞIDI

تاریخ: ۱۳۰۱
نومره: ۱۰۰۰

تورکیا بویوکملکت مجلسه ایکنجی دوره انتخابیهده اعضا انتخاب اولونان ذوات کرامه مخصوص مختصر ترجمه حال و صوره سیدر .

هویت :

اداره انتخابیه سی	جمهوری	انتخاب اول سولک مأموریتی	دیویر اول مدیر محمد علی
اسمی	محمد رضا	مأمور دکلده انتخاب اول سولک و صبیح	
بدریک اسمی	جمهوری فونزی	مصلیة آغایه تاریخی	
تاریخ تولدی	۱۲۹۹	قاچ و آی ایله بیون انتخاب اولدی	۱۲۹۹ قیام
عمل تولدی	جمهوری	مصلیة سولک مجلس هونت مومرینه سنه تاریخ تصدیق (*)	۱۳۰۱ قیام
مساک	رئیس	جمله تاریخ الحاق	

منتقعه ترجمه حال (**)

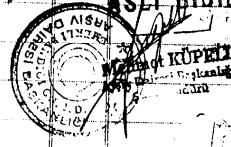
۱- انبار و دینار تصدیق چو - و صوره یا -
 ۲- ۱۱۵ تاریخ هکده تصدیق علییه با و صوره کریمه ویدی سوره شیاره اولور مدتی بالولک ۱۰۰۰ سنه
 ۳- لورده صداره سولک سوره شیاره تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۴- کبریا صیقلیت سولک سوره شیاره تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۵- مشه ناس ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۶- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۷- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۸- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۹- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۱۰- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۱۱- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک

(*) بوزان مجلس هونت مومرینه سنه ایلا اولورده صوره
 (**) ترجمه حال اساسیندا بوزان مجلس هونت مومرینه سنه ایلا اولورده صوره
 ۱- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۲- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۳- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۴- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۵- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۶- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۷- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۸- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۹- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۱۰- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک
 ۱۱- ۱۲۹۹ تاریخ قیام ایله - سولک دیانار تصدیق تورکیه و صوره سولک دیانار . بازار آلمایه سولک

T. C.
NARFA VEKALETİ

Müddeti Hizmet Cetveli

MEMURUN			Devlet hizmetine girdiği tarih	Vazifeden ayrılmasının		Vefatı	Maaş bağlanmasi hakkındaki arzuların havale tarihi	Bağlanacak Maaşın verileceği mahal	Tekrütlük aidatından vesairenden borcu	MULHAZA
ADI	Babasının ADI	Doğum T.i		Sebepleri	T.i					
			II T. evel 323				I T. evel 933	Ankara		Corum Meb'usluğunda tarihinden I Eylül 1930 son memuriyet maaşından memuriyet maaşından (409) lira (80) kurus
Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih	Hizmetleri	Açık müddet			BULUNDUĞU MEMURİYETLER	Maaşı	MULHAZA		
		Sene Ay Gün	Sene Ay Gün	Sene Ay Gün	Sene Ay Gün					
I T. evel 322	30 Ağustos 323	10 20				Hicaz demiryolu mühendisliği	1000			
I T. evel 323	30 Eylül 323	2 1				" "	1500			
I T. evel 325	12 Mayıs 326	7 12				" "	2500	Tahviline binaen		
I T. evel 326	25 Mayıs 326				I3	Açıkta				
I T. evel 326	5 Nisan 327	10 10				Samsun - Sivas hattı	2500			
I T. evel 327	1 Temmuz 330	3 2 26				" "	3000	Hattın Reji General hasebile şirket hiz		
I T. evel 330	14 Eylül 330				2 I3	Açıkta				
I T. evel 330	20 T. sani 332	2 2 6				Şehremaneti yol şubesi	2500			
I T. evel 332	22 T. sani 332				2	Açıkta				
I T. evel 332	30 Temmuz 334	1 8 8				Ankara - Erzurum hattı	4000			
I T. evel 334	30 Mart 335	8				" "	4500			
I T. evel 335	8 Haziran 336	1 2 8				Ankara - Sivas hattı	4000			
I T. evel 336	30 Şubat 337	8 22				Narfa Vekaleti fen müşaviri	5000			
I T. evel 337	30 K. evel 338	1 10				" " Demiryollar Umum Müdürlüğü	5000			
I T. evel 339	30 Eylül 339	9				" "	6000			
I T. evel 339	13 T. sani 341	2 1 I3				" "	7500	Meb'usluğa intihabıdır.		
I T. evel 341	4 Mayıs 931	5 5 21				Corum Meb'usluğu	12500	Tekrar meb'usluğa i den açıkta kalmıştı		
I T. evel 931	30 Mayıs 931				26	Açıkta				
I T. evel 931	30 T. evel 931				5	Açık maaşı	8000	Maaşlı Vekalet emr		
I T. evel 931	11 Eylül 933	1 10 6				İmtiyazlı şirketler umum müdürlüğü	9000			
		26 2 7			8 24					

Siçil kaydına
muvafaktır.

ZİYA BEY'İN HİZMET CETVELİ

